

**II Міжнародна науково-
практична конференція**

**II International scientific
and practical conference**

**10 жовтня 2025 р.
м. Чернігів, Україна**

**October 10, 2025
Chernihiv, Ukraine**

**Розвиток науки та
освіти в умовах глобалізації**

**Development of science and
education in the context
of globalization**

II Міжнародна
науково-практична
конференція

Розвиток науки та освіти в умовах глобалізації

Матеріали

10 жовтня 2025 р.

м. Чернігів, Україна

II International
scientific and practical
conference

Development of science and education in the context of globalization

Proceedings

October 10, 2025

Chernihiv, Ukraine

Розвиток науки та освіти в умовах глобалізації : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції / Міжнародний гуманітарний дослідницький центр (м. Чернігів, 10 жовтня 2025 р.). Research Europe, 2025. 174 с.

До збірника ввійшли матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції "Розвиток науки та освіти в умовах глобалізації", яка відбулася 10 жовтня 2025 року. Збірник розрахований на науковців, освітян, студентів, державних службовців, представників бізнесу та широку громадськість.

Робочі мови конференції: українська та англійська.

Матеріали конференції опубліковані мовою оригіналу та в обсязі, наданому авторами. Збірник відформатовано та підготовлено до публікації в уніфікованому стилі без змін змісту окремих тез доповідей. Автори несуть повну відповідальність за достовірність фактів, власних імен, цитат, статистичних даних, галузевої термінології та іншої інформації, поданої в їхніх матеріалах.

Відповідно до Закону України "Про авторське право і суміжні права", при використанні наукових ідей та матеріалів цього збірника, посилання на авторів і видання є обов'язковим.

**Research
Europe.org**

IHRC INTERNATIONAL
HUMANITARIAN
RESEARCH CENTER

© Міжнародний гуманітарний
дослідницький центр, 2025
© Research Europe, 2025

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010>

Development of science and education in the context of globalization : proceedings of the II International scientific and practical conference / International Humanitarian Research Center (Chernihiv, 2025, October 10). Research Europe, 2025. 174 p.

The collection includes the proceedings of the II International scientific and practical conference "Development of science and education in the context of globalization", which took place on 10 October 2025. This collection is intended for scientists, educators, students, government officials, business representatives, and the general public.

Working languages of the conference: Ukrainian and English.

The conference proceedings are published in the original language and as submitted by the authors. The collection has been formatted and prepared for publication in a unified style, without altering the content of individual contributions. The authors are fully responsible for the accuracy of the facts, proper names, quotations, statistical data, industry terminology, and other information presented in their materials.

According to the Ukrainian Law on Copyright and Related Rights, proper citation of the authors is required when using any scientific ideas or materials from this collection.

**Research
Europe.org**

IHRC INTERNATIONAL
HUMANITARIAN
RESEARCH CENTER

© International Humanitarian
Research Center, 2025
© Research Europe, 2025

Official website: researcheurope.org

ЗМІСТ

.....

TABLE OF CONTENTS

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

.....

SECTION 1. THEORY AND TEACHING METHODS

Лисаков С. В.

Провідництво як освітологічний дискурс. 12

СЕКЦІЯ 2. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ В ОСВІТІ

.....

SECTION 2. INFORMATION TECHNOLOGIES AND INNOVATIVE METHODS IN EDUCATION

Дем'яненко В. Б., Дем'яненко В. М.,

Кузьменко О. С., Савченко І. М.

Семантичні технології як інструмент трансформації освіти
і наукових досліджень у галузі культурної спадщини. 14

Семенюк А. В., Богач І. В.

Кібербезпека веб-застосунків:
вдосконалення методів захисту. 18

Слободян Р. В., Богач І. В.

Застосування технологій інтелектуального
розподілу задач у платформах для навчання. 26

Швець І.

Роль театральних педагогічних інноваційних
технологій у формуванні артистичних умінь
майбутнього вчителя мистецтва. 28

СЕКЦІЯ 3. ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

.....

SECTION 3. PRESCHOOL EDUCATION

Виповська Л. О.

Пальчикові ігри як засіб розвитку
мовлення дітей раннього віку. 31

СЕКЦІЯ 4. ШКІЛЬНА ОСВІТА

.....

SECTION 4. SCHOOL EDUCATION

Крамчанін В. М.

Зарубіжний досвід надолуження освітніх
втрат учнів загальноосвітніх шкіл. 35

Луців С. І., Бреніч М. М.

Використання ігрових технологій на уроках
української мови у початковій школі. 37

Луців С. І., Бреус В. О.

Формування читацької самостійності учнів
початкових класів у системі позакласного читання. 40

Луців С. І., Бутковська В. З.

Формування комунікативної компетентності
учнів початкових класів. 42

Луців С. І., Петрінець Б. Р.

Особливості національного виховання учнів
початкових класів на уроках української мови. 45

Роскос Н. О., Роскос О. М.

Роль зошитів з друкованою основою у формуванні
компетентностей на уроках географії. 47

Сябрук О. Б.

Формування самоосвітньої компетентності учнів в
умовах дистанційного навчання: засоби та методи
розвитку життєтворчої спрямованості під час
вивчення української мови та літератури. 50

СЕКЦІЯ 5. ВИЩА ОСВІТА

.....

SECTION 5. HIGHER EDUCATION

Баранцова І. О.

Multicultural university space as a factor
of students' individual development. 53

Гарасим І. Б.

Сучасні підходи до професійної підготовки магістрантів
економічного профілю у педагогічній теорії. 56

Дікун І. А., Скорич Н. В.

Творчий розвиток особистості майбутнього
вчителя музичного мистецтва: подієвий підхід. 59

Ivanchuk, A.

Aspects of training future teachers life safety. 62

Карпенко А. А.

Аналіз нормативно-правової бази
професійної підготовки психологів. 66

Стороженко С.

Графічний дизайн у системі вищої освіти. 68

СЕКЦІЯ 6. ТОЧНІ ТА ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

.

SECTION 6. EXACT AND NATURAL SCIENCES

Laksman, O. J., Ivanov, K., Abu-Abeid, S.

Relational dynamics of couples following bariatric surgery. 71

Шегеда І. М., Сандецька Н. В.

Ефективність використання води при фотосинтезі
пшениці озимої залежно від умов азотного живлення. 78

СЕКЦІЯ 7. СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

.

SECTION 7. SOCIAL AND HUMANITARIAN SCIENCES

Бельська Н. А.

Взаємозв'язок психотипу (за типологією К. Г. Юнга)
старшокласників з орієнтацією на науково-дослідницьку
діяльність та характеру завдань, яким надається перевага. 81

Вихованець З. С.

Актуальні студії співвідношення нації, правової
держави та демократії в умовах постсоціальності. 85

Галай В. О., Ваулін О. А.

Інституційна спроможність антикорупційних органів
у протидії гібридним загрозам національній безпеці. 89

Krasniuk, I.

Strategic commercial law & tax management
of transport and logistics business in crisis times. 92

Марченко А. М., Сидоренко О. П., Тарасова Т. Б.

Проблема емоційного вигорання медичних працівників. 96

Мордовець М. В., Чернякова А. В.

Професійна стресостійкість фахівців
соціальної сфери в умовах війни. 99

Мудрий Я. С., Кифуляк М. О.

Формування системи інтегрованих соціальних
послуг у об'єднаних територіальних громадах. 104

Сапон Л. А.

Теоретичні аспекти дослідження
толерантності до невизначеності. 107

Сатаєва А. М.

Історико-правовий аналіз законодавчої
діяльності Директорії УНР у "Кам'янецьку добу". 110

Semigina, T.

From digital literacy to digital ethics: preparing
social workers in the age of artificial intelligence. 113

Сокіл Т. Є.

Предмет філософії права в постмодерній перспективі:
як людський розум конструює і сприймає правові норми. 117

СЕКЦІЯ 8. ЕКОНОМІКА ТА ТЕХНОЛОГІЇ

.

SECTION 8. ECONOMICS AND TECHNOLOGY

Бабинець А. О., Шашко В. О.

Парадокс агресії: як технічна модернізація вирішує
конфлікт стратегій диференціації та лідерства за
витратами у промисловому маркетингу. 121

Бажан Л. І., Яблоков І. В.

Вплив глобалізаційних факторів на функціонування
транспортно-логістичної системи. 124

Ivitskiy, I.

A portfolio optimization model for media
investment under incrementality uncertainty. 127

Krasniuk, I.

Evolutionary computing in virtual business & e-commerce
in terms of unstable environments & crisis contexts. 130

Krasniuk, I.

Metaheuristic optimization in strategic management of quality
of transport and logistics business in context of multifactorial crisis. 134

Сук П. Л.

Розрахунок амортизації необоротних активів за оберненим
методом на основі валового прибутку від реалізації послуг. 139

СЕКЦІЯ 9. ІНОЗЕМНІ МОВИ

.

SECTION 9. FOREIGN LANGUAGES

Безносюк Ю. П., Грушецька А. Ю.

Інноваційні методи та цифрові технології у
викладанні іноземних мов в епоху глобалізації. 145

Бец Ю. І., Силка Є. В.

Стилістичні особливості офіційної документації
правоохоронних органів США та її військового підстилю. 147

Зубенко В. О.

Комунікативні навички у підготовці
майбутніх правоохоронців. 150

Лепухова Н. І.

Проблеми перекладу коміксів. 152

СЕКЦІЯ 10. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

.

SECTION 10. PHYSICAL CULTURE AND SPORT

Максименко Я. Р., Жолубак Р. В.

Вплив занять з настільного тенісу на рухову
активність школярів молодшого шкільного віку. 156

Максименко Я. Р., Щербан Ю. Д.

Розвиток координації та спритності у дітей молодшого
шкільного віку на прикладі занять вільною боротьбою. 158

Приймак М. М., Калита Л. В.

Соціалізація спортсмена: вплив та
виклики сучасного медіа-середовища. 160

Прохоров О., Афандієва Л.

Шахи – як можливий засіб інтелектуального
розвитку дітей дошкільного віку. 165

СЕКЦІЯ 11. КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

.....

SECTION 11. CULTURE AND ART

Красний Е.

Інтеркультурний діалог у мистецтві

архітектури: Україна та світ. 168

Марущак Х. С.

Нормативна база загальної мистецької

освіти як вектор її реформування. 170

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

SECTION 1. THEORY AND TEACHING METHODS

Лисаков С. В.,

доктор філософії, доцент

кафедри соціально-гуманітарної освіти,

Комунальний заклад вищої освіти "Дніпровська

академія неперервної освіти" Дніпропетровської

обласної ради, м. Дніпро

УДК 37.014.3:005.322

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.03>

ПРОВІДНИЦТВО ЯК ОСВІТОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС

Актуальність теми. *Феномен провідництва як складову освітологічного дискурсу визначено сутністю поняття "провідництво" у контексті філософії, педагогіки та менеджменту освіти. Окреслено основні функції провідництва: ціннісну, мотиваційну, комунікативну, трансформаційну та рефлексивно-аналітичну, жертвовну. Здійснено аналіз провідництва як міждисциплінарного явища, що об'єднує гуманітарні та управлінські підходи до розвитку освіти.*

Ключові слова: *провідництво, освітологія, освітній дискурс, лідерство, педагогіка, освіта.*

У сучасному науковому просторі освіта розглядається як багатовимірний феномен, у межах якого відбувається взаємодія соціальних, культурних, економічних і духовних чинників. Саме тому освітологічний дискурс, за визначенням В. Кременя, є "метаполем, що інтегрує філософські, педагогічні, соціологічні й культурологічні дослідження освіти" [1, с. 15].

Одним із ключових елементів освітологічного дискурсу постає провідництво – поняття, яке відображає не лише лідерські якості суб'єкта освіти, але й здатність задавати стратегічні орієнтири, формувати цінності, створювати простір розвитку.

На відміну від управління, яке спирається переважно на адміністративні інструменти, провідництво має гуманістичну природу: воно ґрунтується на взаємодовірі, натхненні, мотивації та інтелектуальному потенціалі учасників освітнього процесу [2, с. 34].

Як зазначає С. Сисоєва, провідництво в освіті є "категорією, що охоплює не лише здатність вести за собою, а й створювати умови для самореалізації інших" [3, с. 78]. У цьому сенсі провідництво виступає рушійною силою інновацій, модернізації освіти, становлення демократичних управлінських культур.

Функції провідництва в освітологічному дискурсі:

- Ціннісна функція – забезпечує формування спільних ідей і орієнтирів освітнього простору.
- Мотиваційна функція – стимулює професійну активність педагогів та учнів.
- Комунікативна функція – формує відкриті канали взаємодії між учасниками освітнього процесу.
- Трансформаційна функція – передбачає здатність ініціювати зміни та модернізацію освітнього середовища.
- Рефлексивно-аналітична функція – спрямована на осмислення результатів діяльності та стратегічного розвитку.

В умовах реалізації Нової української школи та університетської автономії провідництво набуває стратегічного значення. Українські дослідники-провідники, зокрема В. Гриньова [4, с. 112], підкреслюють, що сучасний керівник закладу освіти має бути не лише адміністратором, а "візіонером освітнього розвитку", здатним інтегрувати педагогічні, психологічні та управлінські компетентності. З позицій освітології провідництво в освіті розглядається як інтегративна категорія, що поєднує особистісний розвиток, соціальні взаємодії та управлінські практики. Цей підхід відповідає філософії людиноцентризму, обґрунтованій В. Кременем [1, с. 29].

Висновки. Провідництво в освіті є не лише формою організації управління, а й змістовним виміром освітологічного дискурсу. Воно втілює ідеї людиноцентризму, демократії, відкритості й креативності. Формування провідників нового типу – це стратегічне завдання української освіти, яке забезпечує її конкурентоспроможність і гуманістичний розвиток.

Список використаних джерел

1. Кремень В. Г. *Філософія людиноцентризму в освітньому просторі*. – К. : Знання України, 2010. – 367 с. – URL: <https://lib.iitta.gov.ua/437> (дата звернення: 25.09.2025).
2. Лисаков С. В. *Провідництво в освіті: історико-педагогічний контекст*. – Бердянськ : БДПУ, 2020. – 248 с. – URL: <http://dspace.bdpu.org/handle/123456789/3458> (дата звернення: 25.09.2025).
3. Сисоєва С. О., Соколова І. В. *Освітологія: методологічні засади*. – К. : ТОВ "Едельвейс", 2012. – 192 с. – URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718443> (дата звернення: 25.09.2025).
4. Гриньова В. М. *Лідерство і провідництво в освітніх організаціях*. – Х. : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2018. – 214 с. – URL: <https://hnpu.edu.ua> (дата звернення: 25.09.2025).
5. Ничкало Н. Г. *Освітні лідери та провідники: місце у розвитку професійної освіти // Професійна освіта: проблеми і перспективи*. – 2019. – Вип. 18. – С. 51–56. – URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718472> (дата звернення: 25.09.2025).
6. Салій Б. О. *Система лідерства в системі освіти України*. – К. : Університет "КРОК", 2023. – С. 22–29. – URL: <https://krok.edu.ua/ua> (дата звернення: 25.09.2025).

**СЕКЦІЯ 2. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
ТА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ В ОСВІТІ**

.....

**SECTION 2. INFORMATION TECHNOLOGIES
AND INNOVATIVE METHODS IN EDUCATION**

Дем'яненко В. Б.,

канд. пед. наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник відділу
інформаційно-дидактичного моделювання,
Національний центр "Мала академія
наук України", м. Київ

УДК 001:37]:004.77

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.04>

Дем'яненко В. М.,

канд. пед. наук, доцент,
старший науковий співробітник,
Національна академія педагогічних
наук України, м. Київ

Кузьменко О. С.,

д-р пед. наук, професор, учений
секретар секретаріату Вченої ради,
Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кропивницький;
провідний науковий співробітник відділу
інформаційно-дидактичного моделювання,
Національний центр "Мала академія
наук України", м. Київ

Савченко І. М.,

канд. пед. наук, старший
науковий співробітник, учений секретар,
Національний центр "Мала академія
наук України", м. Київ

**СЕМАНТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ
І НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ГАЛУЗІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ**

У нинішньому інформаційному суспільстві цифровізація трансформує підходи до вивчення та дослідження історико-культурної спадщини. Вивчення історико-

культурної спадщини це не просто фіксація сухих фактів, це послідовна, цілісна система формування свідомої та відповідальної особистості учня, здатного до саморозвитку, критичного осмислення реальності та активної життєвої позиції в сучасному суспільстві знань. Традиційні методи роботи з культурними об'єктами та документами не можуть ефективно опрацьовувати значні обсяги неструктурованих і розрізнених даних. Це породжує потребу в нових технологічних рішеннях, які можуть надати глибоке розуміння взаємозв'язків між об'єктами культурної спадщини. Цифрові семантичні технології і зокрема онтологічні моделі відкривають нові можливості для вдосконалення наукових досліджень та освітнього процесу у цій сфері, які забезпечують глибоке змістове структурування знань і відкривають нові шляхи для вдосконалення освітнього процесу та проведення міждисциплінарних наукових досліджень [1].

Онтологія, у контексті семантичних технологій, є формальним описом предметної галузі із конкретним набором понять, термінів з логічно визначеними зв'язками між ними. Це дозволяє створити семантичну модель, яка відображає структуру знань [2, 3, 4] й дозволяє реалізувати інтелектуальний підхід до опрацювання та вивчення об'єктів культурної спадщини.

Саме тому особливої актуальності набуває розгляд ключових аспектів створення онтологічних моделей для вивчення та дослідження культурної спадщини.

1. Концептуалізація та планування через:

- визначення цільової аудиторії та її потреб: Хто буде користуватися (школярі, студенти, педагоги, науковці, широке коло людей)? Які їхні цілі (підготовка до уроку, написання дипломної роботи, особистий інтерес)? Це визначає глибину контенту та рівень складності інтерфейсу;

- визначення сфери дослідження культурної спадщини: Чи буде вона загальною (наприклад, історія України або музеї Франції тощо), чи спеціалізованою (наприклад, українське бароко чи пам'ятки монументального мистецтва)? Звужування сфери спрощує початкову розробку онтології, роблячи її більш тематично наведеною і податливою для подальшої консолідації з іншими онтологіями.

2. Визначення ключових функціональних можливостей через:

- персоналізований пошук та рекомендації. Замість стандартного пошуку, що видає всі релевантні результати, персоналізований пошук враховує попередні запити, переглянуті матеріали та зазначені інтереси. Це значно допомагає не загубитися у величезному обсязі інформаційних даних, швидко знаходити найцікавіші та найрелевантніші матеріали, а також відкривати нові аспекти культурної спадщини;

- створення власних колекцій/нотаток. Ця функція дозволяє учневі бути активним дослідником. Він може зберігати цікаві саме йому об'єкти (фотографії картин, 3D-моделі скульптур, уривки текстів) у власні тематичні "колекції". Це сприяє глибокому зануренню в інформаційний матеріал, систематизації знань, підготовці до навчальних робіт та персональних досліджень;

- візуалізацію зв'язків між об'єктами (графіки знань). Замість простого списку інформаційних даних, система показує, як різні об'єкти культурної спадщини, особистості, події та епохи пов'язані між собою. Це може бути у вигляді інтерактивних карт, схем, "павутинок", де вказується, що, наприклад, "Софійський собор" збудований за часів "Ярослава Мудрого", пов'язаний з "Візантійською архітектурою" і містить "давньоруські фрески". Такий підхід ґрунтується на онтологічній моделі (структурованих знаннях про взаємозв'язки). Система візуалізує ці зв'язки, перетворюючи їх на графічні елементи, з якими можна "взаємодіяти" ("активувати" об'єкти, щоб перейти до їх опису або розширювати гілки зв'язків). Відповідно, це допомагає краще зрозуміти складні історичні та культурні контексти, виявити неочевидні зв'язки, розвинути системне мислення та бачити культурну спадщину як цілісну, взаємопов'язану мережу.

Учні можуть не лише використовувати вже розроблений контент, а й додавати власний: наприклад, фотографії сімейних реліквій (якщо вони мають культурну цінність), власні дослідження, історії місцевих пам'яток, які не подано в основній базі. Існує механізм завантаження контенту, який потім проходить модерацію (перевірку) адміністраторами системи. Це забезпечує якість, достовірність та відповідність матеріалів встановленим стандартам та регламентам, а персональний онтологічний кабінет виступає як платформа для співтворчості, дозволяє колективно документувати маловідомі об'єкти спадщини та посилює відчуття приналежності до культурного надбання, відбувається залучення учня до збагачення ресурсу, з забезпеченням використання інтерактивних наративів. Це не просто статичні тексти чи галереї зображень, а динамічні, захопливі розповіді, які поєднують текст, зображення, відео, аудіо, 3D-моделі та інтерактивні елементи. Наприклад, разом з читання про будівництво замку, можна вивчати його візуалізовану віртуальну копію, побачити, як він змінювався з часом. Такі технології роблять вивчення культурної спадщини значно цікавішим та ефективнішим, особливо для молоді. А це сприяє кращому засвоєнню інформації завдяки емоційному та візуальному залученню. Ці функціональні можливості створюють потужний інструмент для глибокого,

персоналізованого та інтерактивного вивчення культурної спадщини, що значно виходить за межі можливостей традиційних методів.

3. Розробка онтологічної моделі. Це найважливіший етап у створенні персонального цифрового простору для вивчення культурної спадщини. Онтологія перетворює звичайне сховище даних на структуровану систему знань, що дозволяє виявляти та "розуміти" взаємозв'язки між різними елементами культурної спадщини. Це забезпечує набагато глибший пошук, аналіз і персоналізацію навчання.

Національний центр "Мала академія наук України", який став Центром ЮНЕСКО 2-ї категорії з місією розвитку наукової освіти у Східній Європі та світі, активно досліджує віртуалізацію історико-культурної спадщини [1]. За цей час вже розроблено низку практичних рішень у цій сфері. В межах численних досліджень було створено трансдисциплінарну онтологічну платформу, яка об'єднала музеї України. Побудова онтологій на платформі відбувається через організацію класів та сутностей у логічні ієрархічні структури [2].

Список використаних джерел

1. Інформаційно-навчальні ресурси. Капсули знань : колективна монографія / за ред. С. О. Довгого, О. Є. Стрижака. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. 215 с.

2. Комп'ютерна програма "Програмна система ПОЛІЕДР" – Структуризація і відображення (ПОЛІЕДР-СВ) / Стрижак О. Є. та інші. Авторське свідоцтво "Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір". № 110435. Дата реєстрації: 20 грудня 2021 р.

3. Stryzhak O., Horborukov V., Prychodniuk V., Franchuk O. and Chepkov R. Decision-making System Based on The Ontology of The Choice Problem. Journal of Physics: Conference Series: 1828, 2021. DOI: 10.1088/1742-6596/1828/1/012007.

4. Stryzhak O., Dovgyi S., Popova M., Chepkov R. Transdisciplinary Principles of Narrative Discourse as a Basis for the Use of Big Data Communicative Properties. Advances in Information and Communication (FICC 2021). Volume 2. Pp. 258-273. DOI: 10.1007/978-3-030-73103-8_17.

Семенюк А. В.,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Вінницький національний технічний
університет, м. Вінниця

Богач І. В.,

канд. техн. наук, доцент,
професор кафедри автоматизації та
інтелектуальних інформаційних технологій,
Вінницький національний технічний
університет, м. Вінниця

УДК 004.056.5

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.05>

КІБЕРБЕЗПЕКА ВЕБ-ЗАСТОСУНКІВ: ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ ЗАХИСТУ

Вступ. Проблема забезпечення кібербезпеки веб-застосунків набуває все більшої актуальності у сучасних умовах цифрової економіки. Веб-застосунки обробляють чутливі дані користувачів (особисту інформацію, фінансові дані тощо), і успішні атаки на них можуть призвести до витоків даних, фінансових втрат та підриву репутації організацій. Згідно з останніми дослідженнями, кібератаки на веб-застосунки зростають тривожними темпами – середньодобова кількість атак перевищує 62 млн (на 12,6% більше, ніж торік). Середня вартість одного витоку даних у світі сягнула 4,35 млн доларів у 2022 році, що є рекордним показником. Ці факти підкреслюють необхідність удосконалення методів захисту веб-застосунків для протидії сучасним кіберзагрозам.

Веб-загрози є численними та різноманітними. Багато з них систематизовано в переліку OWASP Top 10[1] – загальновизнаному стандарті, що окреслює найбільш критичні ризики безпеки веб-додатків. Актуальна версія OWASP Top 10 (2021) визначає, зокрема, такі провідні загрози як порушення контролю доступу (Broken Access Control), криптографічні несправності (Cryptographic Failures) та ін'єкції (Injection). В категорію ін'єкцій входять класичні атаки, як-от SQL-ін'єкція та міжсайтовий скриптинг (XSS). XSS упродовж років лишається одним із найпоширеніших видів вразливостей – за оцінками OWASP, ця проблема виявляється у двох третинах веб-застосунків і може призвести до виконання шкідливого коду в браузері жертви (крадіжки сесій, даних тощо). Інша небезпечна атака – міжсайтове підроблення запитів (CSRF), коли зловмисник змушує користувача несвідомо виконати несанкціоновану дію в системі, в якій

той автентифікований. До критичних загроз також належать помилки автентифікації та управління сесіями, що дають змогу захопити облікові записи, вразливості конфігурації, використання вразливих компонентів тощо.

Таким чином, забезпечення безпеки веб-застосунків потребує комплексного підходу із врахуванням актуальних атак і методів захисту. У даній роботі здійснено огляд існуючих методів захисту веб-застосунків та запропоновано напрями їх вдосконалення з урахуванням новітніх технологій розробки (Node.js, React) та рекомендацій спільноти OWASP станом на 2023 рік.

Метою дослідження є підвищення ефективності захисту веб-застосунків шляхом удосконалення існуючих методів кібербезпеки. Для досягнення цієї мети проаналізовано розповсюджені вразливості веб-застосунків і засоби протидії їм, визначено недоліки традиційних методів захисту та розроблено рекомендації щодо їх поліпшення з урахуванням специфіки сучасних веб-технологій.

Об'єктом дослідження є процеси та методи забезпечення кібербезпеки веб-застосунків, включаючи механізми виявлення й запобігання атакам на веб-застосунки, а також інструменти захисту, інтегровані в сучасні фреймворки (React, Node.js) і платформи розробки веб-додатків.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у формуванні вдосконаленого підходу до захисту веб-застосунків на основі поєднання найкращих практик та новітніх технологій. Зокрема, вперше узагальнено досвід застосування політик Content Security Policy, сучасних механізмів автентифікації/авторизації та "безпечного за замовчуванням" програмування (як-от автоматичне екранування вихідних даних у фреймворку React) для нейтралізації загроз типу XSS, CSRF, SQL-ін'єкцій тощо[6]. Запропоновано рекомендації з впровадження політики "білого списку" при обробці даних і налаштуванні веб-застосунків, інтеграції засобів захисту на всіх етапах життєвого циклу розробки (DevSecOps) та використання спеціалізованих бібліотек безпеки для Node.js[4,5]. Такий підхід підвищує рівень захищеності веб-застосунків і стійкість до актуальних кіберзагроз.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені рекомендації можуть бути безпосередньо використані у процесі створення та підтримки веб-застосунків. Використання запропонованих методів (впровадження CSP, налаштування secure headers, застосування багатофакторної автентифікації, регулярний аналіз вразливостей тощо) дозволить зменшити ризик успішних атак на веб-застосунки та запобігти витокам даних. Результати роботи можуть слугувати підґрунтям для оновлення корпоративних стандартів безпеки розробки, проведення навчань для веб-розробників щодо безпечного кодування, а також для подальших наукових досліджень у галузі кібербезпеки веб-систем.

Існуючі методи захисту веб-застосунків. За останні десятиліття розроблено низку стандартних підходів і рекомендацій, спрямованих на захист веб-застосунків від відомих типів атак. Основою безпеки є принцип "безпечного за дизайном": системи повинні проєктуватися з урахуванням потенційних загроз, щоб запобігти вразливостям на етапі розробки. Низка фундаментальних методів захисту вже стала галузевим стандартом:

Валідація та фільтрація вводу. Усі дані, що надходять від користувача (поля форм, параметри URL тощо), мають перевірятися та очищуватися перед обробкою на сервері. Вхідні дані слід допустимим чином обмежувати (використовуючи білі списки дозволених значень) та екранувати спеціальні символи. Такий підхід попереджає атаки ін'єкцій, зокрема SQL-ін'єкції, XSS та ін'єкції команд. Наприклад, щоб уникнути SQL-ін'єкції, розробники застосовують параметризовані запити або ORM-засоби, які автоматично екранують параметри запитів до бази даних.

Кодування вихідних даних (output escaping). Перед відображенням будь-яких даних користувача у браузері застосовуються механізми екранування HTML/JavaScript[2]. Це гарантує розділення виконуваного коду і даних та запобігає виконанню вбудованих скриптів, нейтралізуючи XSS. Сучасні фреймворки, такі як React.js, реалізують автоматичне екранування виводу за замовчуванням (якщо тільки не використовується небезпечний механізм на кшталт dangerouslySetInnerHTML)[2,3], що значно ускладнює здійснення XSS-атак. Використання фреймворків з вбудованими засобами безпеки є однією з найкращих практик розробки безпечних веб-застосунків.

Механізми автентифікації та контролю доступу. Надійна автентифікація користувачів та авторизація їх дій є критичною для захисту від захоплення облікових записів та несанкціонованого доступу. Рекомендовано впроваджувати багатофакторну автентифікацію, складні вимоги до паролів, обмеження кількості спроб входу (для захисту від brute-force) тощо. Управління сесіями повинно бути належним чином захищене: сесійні ідентифікатори мають бути достатньо довгими та випадковими, передаватися тільки по захищеному каналу, супроводжуватися прапорцями HttpOnly та Secure в cookies. Система доступу повинна будуватися за принципом найменших привілеїв – кожному користувачу та компоненту надаються лише ті права, які необхідні для виконання його функцій. Правильна реалізація контролю доступу допомагає запобігти таким загрозам як Broken Access Control, що займає перше місце в OWASP Top 10[1].

Шифрування даних та захищені комунікації. Одним з базових методів є використання шифрування для конфіденційних даних. Всі чутливі дані (паролі, фінансова інформація) повинні зберігатися у зашифрованому або гешованому

вигляді. Сучасні алгоритми гешування паролів (bcrypt, scrypt, Argon2) [4,5] значно ускладнюють отримання паролю навіть у випадку компрометації бази даних. Для передачі даних між клієнтом і сервером обов'язково слід використовувати протокол HTTPS (TLS), що шифрує трафік і запобігає його перехопленню та підробленню. Використання TLS сертифікатів від надійних центрів сертифікації та активація HSTS (HTTP Strict Transport Security) заголовку забезпечують, що користувачські з'єднання завжди залишаються захищеними.

Безпечна обробка помилок і логування. Веб-застосунок повинен коректно обробляти помилки, не розкриваючи внутрішню інформацію (стектрейси, повідомлення СУБД тощо) користувачам, оскільки така інформація може допомогти зловмисникам. Натомість детальна інформація про помилки має фіксуватися у внутрішніх журналах. Ведення журналів безпеки дозволяє виявляти спроби атак та інциденти. Системи моніторингу та аналізу логів (SIEM) можуть оперативно сповіщати адміністраторів про підозрілі дії (наприклад, численні невдалі спроби входу, SQL-ін'єкції, виявлені у рядках запитів тощо). Таким чином, належна обробка виключень і аудит дій користувачів є необхідними складовими кіберзахисту[5].

Регулярне оновлення та патчинг. Вразливості часто виникають у використовуваних веб-застосунках – фреймворках, бібліотеках, серверному ПЗ. Тому важливо своєчасно оновлювати програмне забезпечення та встановлювати патчі безпеки, щойно вони стають доступними. Це стосується як бекенд-частини (напр. оновлення Node.js та залежних npm-пакетів) [4,5], так і фронтенду (оновлення бібліотек React, Angular тощо). Багато відомих інцидентів сталися через експлуатацію вразливостей у старих версіях компонентів, що вже мали виправлення. Практика постійного оновлення і менеджменту вразливостей залежностей (включаючи перевірку бібліотек на наявність відомих CVE) є обов'язковою складовою безпеки (ця проблема відображена як "Використання компонентів із відомими вразливостями" в OWASP Top 10).

Мережевий захист та моніторинг. Існуючі методи включають розгортання Web Application Firewall (WAF) перед веб-застосунком для фільтрації шкідливого трафіку за відомими шаблонами атак. WAF може блокувати типові SQL-ін'єкції, XSS, а також захищати від деяких DDoS-атак на рівні застосунку. Додатково використовуються системи виявлення та запобігання вторгнень (IDS/IPS), що відстежують підозрілу активність у мережевому трафіку та на хості. Хоча традиційні мережеві засоби (фаєрволи, IPS) не можуть повністю захистити від логічних веб-атак на рівні застосунку, вони є важливим елементом багаторівневого захисту (Defense in Depth).

Аудит безпеки та тестування на проникнення. Регулярні перевірки безпеки є обов'язковими для виявлення слабких місць. Автоматизовані сканери вразливостей допомагають проаналізувати веб-додаток на наявність відомих проблем (SQL-ін'єкції, XSS, неправильні налаштування тощо). Разом з тим, penetration testing (тестування на проникнення) вручну або за допомогою спеціалістів з кібербезпеки дозволяє імітувати дії зловмисника та виявити логічні уразливості, які не завжди знаходяться автоматикою. За результатами тестувань розробники отримують звіти з описом знайдених проблем і рекомендаціями щодо їх усунення.

Перелічені існуючі методи складають базис захисту веб-застосунків. Однак постійна еволюція кіберзагроз вимагає не лише застосування цих підходів, але й їх подальшого вдосконалення та адаптації до сучасних умов, про що йдеться далі.

Вдосконалення існуючих методів. У сучасних веб-застосунках з'являються нові вектори атак та виклики, тому традиційні методи захисту потребують удосконалення. Нижче наведено напрями покращення безпеки веб-додатків з урахуванням новітніх технологій і підходів:

Впровадження політики "білого списку" та Content Security Policy. Класичні методи фільтрації часто базуються на принципі "чорного списку" (блокування відомих шкідливих шаблонів). Проте більш ефективним підходом є політика whitelist – заборона всього, що не дозволено явно. Прикладом є Content Security Policy (CSP) – політика безпеки контенту, яка задається через HTTP-заголовки і визначає, з яких джерел дозволено завантажувати ресурси (скрипти, стилі, зображення тощо). Правильно налаштована CSP значно ускладнює проведення XSS-атак, оскільки браузер блокуватиме завантаження виконуваного коду з неперевіраних джерел[7]. CSP виступає додатковим рубежем захисту ("line of defense in depth") на випадок, якщо інші заходи (валідація даних, екранування) дали збій. До впровадження CSP слід підходити комплексно, тестуючи політики в режимі моніторингу (Content-Security-Policy-Report-Only) та поступово посилюючи правила. Крім CSP, концепція "білого списку" може застосовуватися й в інших аспектах: зокрема, жорстке обмеження доступних API у браузері (через заголовки Feature Policy / Permissions Policy) або явне перелічення дозволених перенаправлень та доменів для інтеграцій, щоб запобігти атакам шляхом підміни адрес.

Інтеграція безпеки в життєвий цикл розробки (DevSecOps). Традиційно безпекою займалися на фінальних етапах (або після впровадження системи), що часто призводило до запізненого виявлення проблем. Сучасний підхід DevSecOps передбачає, що безпека інтегрується на всіх фазах розробки програмного забезпечення. Це означає: проведення threat modeling і аналізу ризиків ще на стадії проектування; використання статичних аналізаторів коду (SAST) та

аналізаторів залежностей під час розробки для виявлення уразливостей; виконання автоматизованих тестів безпеки (DAST) на етапі CI/CD; впровадження безперервного моніторингу застосунку в продакшні. Такий підхід дозволяє виявляти та усувати вразливості на ранніх стадіях, коли їх виправлення менш затратне, а також створює культуру "безпечної розробки" в команді. В результаті зменшується кількість помилок безпеки у фінальному продукті і підвищується довіра користувачів до системи.

Використання спеціалізованих бібліотек та фреймворків безпеки. В середовищі Node.js існує широкий набір готових рішень для посилення безпеки веб-застосунків. Наприклад, популярний пакет Helmet для Express.js автоматично встановлює ряд HTTP-заголовків безпеки (XSS-Protection, X-Frame-Options, HSTS, Content-Type Options тощо), що допомагають запобігти поширеним атакам. Використання такого інструментарію значно спрощує реалізацію найкращих практик: достатньо один раз підключити middleware, щоб забезпечити стандартний набір захисних заголовків для всіх відповідей сервера. Крім того, OWASP спільноту підтримуються проекти на зразок OWASP Cheat Sheet Series – детальні рекомендації для розробників. Зокрема, Node.js Security Cheat Sheet містить перелік кроків для захисту Node-додатків: від уникнення блокування Event Loop, налаштування лімітів на розмір запитів, до правил безпечної роботи з пакунками та контролю викликів небезпечних функцій. Також започатковано проєкт OWASP Bulletproof React, метою якого є збір найкращих практик захисту для стеку React+Node.js і демонстрація реальних вразливостей та способів їх усунення на прикладах. Використання таких спеціалізованих інструментів і гайдів дозволяє розробникам врахувати максимальну кількість потенційних проблем безпеки та суттєво підвищує базовий рівень захищеності застосунку.

Удосконалення методів автентифікації та керування сесіями. З розвитком технологій зловмисники почали ширше використовувати методи обходу традиційної парольної автентифікації (фішинг, перехоплення одноразових паролів тощо). Тому вдосконалення потребують і засоби підтвердження особи користувача. Перспективними напрямками є впровадження біометричної автентифікації, апаратних токенів безпеки (ключі U2F/FIDO2) та систем single sign-on з надійними постачальниками ідентифікації. Для захисту веб-сесій доцільно розглядати механізми повторної верифікації (re-authentication) для критичних операцій, прив'язку сесії до клієнтського середовища (використання параметрів браузера, IP-адреси) та більше використання JSON Web Token (JWT) з коротким часом життя і обов'язковою перевіркою підпису на сервері. Всі ці міри знижують

ймовірність компрометації сесій і облікових записів навіть якщо окремі креденшіали були викрадені.

Протидія новим видам атак. Сучасні веб-застосунки повинні враховувати не лише класичні загрози, а й новітні техніки атак. Наприклад, поява категорії Server-Side Request Forgery (SSRF) як окремої небезпеки (включеної в OWASP Top 10 2021) вимагає додаткових перевірок при обробці сервером будь-яких URL чи запитів до зовнішніх ресурсів. Для запобігання SSRF-зловживанням рекомендується суворо обмежувати діапазон адрес, до яких сервер може звертатися, і виконувати валідацію форматів URL. Інший напрям – безпека API та мікросервісів, адже сучасні веб-застосунки часто побудовані як набір взаємодіючих API. Необхідно впроваджувати захист на рівні API (наприклад, використання OAuth2/OIDC для авторизації запитів між сервісами, стандарти OpenAPI/Swagger для специфікації та подальшого сканування безпеки API). Окрема увага – безпеці на стороні клієнта: поширення односторінкових застосунків (SPA) на React/Angular означає, що значна частина логіки працює в браузері, тому важливо захищати клієнтський код від підроблення (через ті ж CSP, інтеграцію підписів скриптів Subresource Integrity тощо) і враховувати можливість атак на ланцюжок поставок (supply chain attacks) через компрометацію сторонніх скриптів або npm-пакетів. Для зменшення ризиків supply chain рекомендується мінімізувати використання зовнішніх скриптів, регулярно перевіряти їх оновлення та використовувати дзеркала npm-репозиторіїв з перевіркою цілісності пакетів.

В цілому, вдосконалення методів захисту веб-застосунків зводиться до переходу від реактивної моделі ("латання" відомих дір) до проактивної, превентивної моделі захисту. Це досягається через глибоке впровадження принципів secure by design, використання сучасних інструментів для автоматизації безпеки та постійне підвищення обізнаності розробників щодо кіберзагроз.

Висновки. У даній статті проведено огляд поточних загроз кібербезпеці веб-застосунків та заходів протидії ним, а також запропоновано напрямки вдосконалення методів захисту. Проаналізовано типові атаки (XSS, CSRF, SQL-ін'єкції, SSRF тощо) та їх вплив на безпеку веб-додатків. Встановлено, що класичні методи захисту (валідація даних, контроль доступу, шифрування, тощо) залишаються необхідними, але мають доповнюватися новими підходами для ефективного протистояння сучасним загрозам. На основі рекомендацій OWASP і аналізу актуальних інцидентів обґрунтовано доцільність впровадження політик

безпеки контенту (CSP) та інших secure headers, використання принципу білого списку, інтеграції процесів безпеки в SDLC (DevSecOps) та застосування спеціалізованих засобів (як-от Helmet для Node.js, безпечні фреймворки на кшталт React). Результати роботи можуть бути використані для розробки більш захищених веб-застосунків, що особливо актуально в контексті поширення JavaScript-фреймворків (React, Node.js) та зростання числа кібератак на веб-ресурси. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на експериментальну оцінку ефективності запропонованих підходів та розробку автоматизованих інструментів контролю безпеки в процесі розробки і експлуатації веб-систем.

Список використаних джерел

1. OWASPTopTen. URL: <https://owasp.org/www-project-top-ten> (дата звернення: 23.10.2025).
2. React.js Security Guide: Threats, Vulnerabilities, and Ways to Fix Them in 2025. URL: <https://relevant.software/blog/react-js-security-guide> (дата звернення: 23.10.2025).
3. React JS – Security Best Practices. URL: <https://relevant.software/blog/react-js-security-guide> (дата звернення: 23.10.2025).
4. Learn Node.js Secure Coding Techniques and Best Practices. URL: <https://github.com/lirantal/awesome-nodejs-security> (дата звернення: 23.10.2025).
5. 7 Best Practices for Node.js Security in Production. URL: <https://article.arunangshudas.com/7-best-practices-for-node-js-security-in-production-cd03a2dd9795> (дата звернення: 23.10.2025).
6. Testing for Cross Site Request Forgery. URL: https://owasp.org/www-project-web-security-testing-guide/latest/4-Web_Application_Security_Testing/06-Session_Management_Testing/05-Testing_for_Cross_Site_Request_Forgery (дата звернення: 23.10.2025).
7. Як забезпечити безпеку веб-додатків: найкращі практики та стратегії. URL: <https://stfalcon.com/uk/blog/post/building-secure-web-applications-best-practices-and-strategies> (дата звернення: 23.10.2025).

Слободян Р. В.,
здобувач третього (освітньо-
наукового) рівня вищої освіти,
Вінницький національний технічний
університет, м. Вінниця

УДК 37.04, 004.8

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.06>

Богач І. В.,
канд. техн. наук, доцент,
професор кафедри автоматизації та
інтелектуальних інформаційних технологій,
Вінницький національний технічний
університет, м. Вінниця

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗПОДІЛУ ЗАДАЧ У ПЛАТФОРМАХ ДЛЯ НАВЧАННЯ

У сучасному світі використання технологій штучного інтелекту стає глобальним трендом, що визначає конкурентоспроможність установ [1, 2]. Організації, що ігнорують можливості штучного інтелекту (далі ШІ), поступово втрачають здатність ефективно реагувати на зростаючі обсяги інформації, що потрібно опрацювати, зміну освітніх форматів та індивідуальні потреби слухачів [3].

Для працівників освіти ШІ може стати асистентом у виконанні рутинних завдань – відстеження динаміки навчальних груп, ідентифікації учнів, котрі мають труднощі з певними темами, підборі завдань із попередньо підготованої бази знань для підвищення мінімального рівня знань у групах [4]. Такий підхід сприяє глибшому засвоєнню матеріалу, підвищенню мотивації та формуванню індивідуальних траєкторій навчання [5].

Метою дослідження є розробка моделі інтелектуального розподілу навчальних завдань у межах освітніх платформ, що забезпечуватиме персоналізований підхід до кожного користувача. Передбачається, що система використовуватиме дані про:

- поточний рівень учасників навчального процесу;
- обрані курси та навчальні плани;
- успішність;
- наявну базу знань з курсами, завданнями, тощо.

Після обробки вхідних даних, буде складатись персоналізований індивідуальний план, що враховуватиме вхідні дані та визначені освітні цілі.

Далі, під час освітнього процесу, буде відбуватись адаптація навчального плану виходячи з успішності кожного окремого слухача шляхом аналізу результатів поточних та контрольних зрізів знань.

У межах дослідження заплановано використання методів та підходів для аналізу даних, що використовуються та генеруються під час освітнього процесу, алгоритмів для класифікації даних та рекомендаційних систем, засобів штучного інтелекту для вирішення вище-згаданих проблем а також існуючих освітніх платформ

для спрощення інтеграції розробленого рішення. Такий підхід дозволить сформувати гнучку систему, здатну до самовдосконалення шляхом адаптації під індивідуальні потреби кожної групи чи слухача, що буде простою у впровадженні [6].

Планується, що розроблене рішення може бути використано працівниками освіти для визначення найбільш підходящих форм навчання, пропозиції предметів, тем або навіть окремих завдань, котрі варто розглянути кожному учасникам освітнього процесу виходячи з їх поточних досягнень та ідентифікованих слабких місць шляхом інтеграції ШІ у навчальні платформи.

Разом із тим, реалізація подібних систем може супроводжуватися певними ризиками:

- складністю адаптації викладачів до нових технологій;
- потребою у фінансових і технічних ресурсах для впровадження;
- необхідністю забезпечення прозорості алгоритмів та захисту даних учасників освітнього процесу.

Підсумовуючи викладене вище, можна припустити, що застосування технологій інтелектуального розподілу задач у навчальних платформах є перспективним напрямом розвитку освіти. Такі системи дозволяють створити умови для адаптивного навчання, де кожен слухач отримує завдання, що відповідають його рівню знань, темпу й стилю засвоєння. Запропонований підхід дозволить не тільки підвищити ефективність освітнього процесу шляхом економії часу та підвищення мінімального рівня знань груп або індивідуальних слухачів, а й створить основу для побудови інтелектуальних освітніх екосистем, у яких викладач буде фасилітатором, а ШІ – помічником у прийнятті рішень.

Список використаних джерел

1. Шевченко В. М. Використання штучного інтелекту в системах управління підприємством [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://efp.in.ua/uk/journal-article/1533>.
2. Квітка С. О. Тенденції розвитку штучного інтелекту та його вплив на економічні процеси [Електронний ресурс]. – Інвестиції: практика та досвід. – 2021. – № 5. – Режим доступу: <https://nauka.com.ua/index.php/investplan/article/view/6855/6959>.
3. Київстар Бізнес Хаб. Галузеві тренди: штучний інтелект в Україні – як розвивається галузь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hub.kyivstar.ua/articles/galuzevi-trendi-shtuchnij-intelekt-v-ukrayini-yak-rozvivayetsya-galuz>.
4. Міністерство освіти і науки України. Google стартує з новою програмою для українських освітян – "Академія ШІ для освітян" від Google [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/news/google-startuie-z-novoiu-prohramoiu-dlia-ukrainskykh-osvitian-akademii-shi-dlia-osvitian-vid-google>.
5. Київстар Бізнес Хаб. Хто використовує ШІ в освіті та як це змінює навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hub.kyivstar.ua/articles/hto-vikoristovuye-sh-i-v-osviti-ta-yak-cze-zminyuye-navchannya>.
6. Нова українська школа. На шляху до суперсили: 5 кроків, як зробити штучний інтелект своїм помічником [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nus.org.ua/2025/01/14/na-shlyahu-do-supersily-5-krokv-yak-zrobyty-shtuchnij-intelekt-svoyim-pomichnykom>.

Швець І.,

Народна артистка України,
професор, професор кафедри
вокально-хорової підготовки,
теорії та методики музичної освіти,
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла
Коцюбинського, м. Вінниця

УДК [378.091.212:78.071]:00534.2

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.07>

РОЛЬ ТЕАТРАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ АРТИСТИЧНИХ УМІНЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МИСТЕЦТВА

Сучасна мистецька освіта висуває високі вимоги до професійної діяльності вчителя мистецтва. Він має бути не лише компетентним фахівцем у галузі теорії та практики музичного мистецтва, а й володіти артистичними вміннями, виступати у якості режисера, ефективно впливати на емоційну сферу учнів, захоплювати їх у світ мистецтва та формувати художній смак.

Однак, на практиці чимало вчителів стикаються з труднощами реалізації цієї вимоги. Освітня система у традиційному вигляді часто концентрується на академічній стороні фахової підготовки – знаннях з музичної теорії, історії мистецтв, володінні інструментом. При цьому такі важливі аспекти, як артистизм, сценічна виразність, уміння створювати емоційно-насичене спілкування, залишаються на периферії педагогічної підготовки. В результаті педагог, маючи високий рівень музичної компетенції, може відчувати труднощі в процесі спілкування з класом, що викликає негативні наслідки: уроки стають здебільше формальними, позбавленими натхнення та емоційної залученості аудиторії.

Тут постає проблема: як сформувати у майбутнього вчителя мистецтва артистичні вміння, що дозволяють не лише транслювати знання, а й будувати урок як живу, творчу дію? Як навчити його бути водночас актором і режисером, здатним здійснювати вплив на аудиторію засобами художньої виразності? Розв'язання цього завдання передбачає пошук та впровадження таких педагогічних інструментів, які б дозволили органічно поєднати педагогічну та театральну сфери, зробити процес навчання яскравішим, емоційно насиченим та відповідним сучасним вимогам.

З розвитком освітніх технологій, особливого значення набувають театральні педагогічні інновації, які формують комплекс артистичних компетенцій вчителя та підвищують ефективність його педагогічного впливу.

Сучасні дослідження в галузі мистецької педагогіки доводять, що використання театральних та театралізованих форм навчання здатне суттєво підвищити ефективність фахової підготовки майбутнього вчителя мистецтва. Вітчизняні педагоги-науковці Падалка Г. М., Отич О. М., Гусакова Н. М. та зарубіжні дослідники Алвес А, Ногейра М, Шонман С. сходяться у двох основних тезах:

1. Артистизм – не "доповнення", а структура компетентності педагога. Він формується через перформативні та втілені практики, де тіло, голос, рух та імпровізація – інструменти педагогічної дії [2, с.13].

2. Театрально-педагогічні технології забезпечують відчутні результати: вони сприяють розвитку виконавчої виразності, артистичної майстерності, зниженню рівня тривожності та формуванню соціальних навичок учнів; водночас ці результати опосередковано підсилюють педагогічну "сценічну присутність" [3, с.41].

Артистичні вміння вчителя мистецтва є комплексом професійних та особистісних якостей, до яких належать:

- вербально-комунікативні навички (виразність мови, дикція, інтонаційна гнучкість);
- невербальна виразність (жест, міміка, пластика, пантоміміка);
- сценічна впевненість та харизма, що дозволяють керувати увагою та емоційним станом учнів;
- здатність до художньої інтерпретації та перевтілення, що є необхідною для інсценувань, театралізованих уроків та організації музично-виховних заходів;
- вміння працювати з аудиторією, залучаючи її у спільний творчий процес.

Театрально-педагогічні інноваційні технології надають багатий арсенал методів, спрямованих на розвиток артистизму: від драматизації та імпровізації до використання психодрами та цифрових театральних симуляцій. Як зазначають сучасні педагоги-науковці Швець І., Василевська-Скупа Л., інноваційний характер технологій проявляється у міждисциплінарності, поєднанні традиційних форм із цифровими ресурсами та інтеграції в освітній процес [1, с. 53].

Аналіз практики використання технології проєктного навчання, сучасних методів ("brain-storming", "Case study" та ін.), онлайн-платформ, мультимедіа, у навчальному процесі дає підстави стверджувати, що інновації здатні суттєво підвищити ефективність навчання, зацікавленість студентів та якість їхніх професійних умінь. Так, проєктні методи дають можливість навчатися через власну творчість і командну діяльність; цифрові платформи усувають бар'єри відстані і дозволяють продовжувати навчання за будь-яких умов; мультимедійні ресурси роблять процес навчання динамічним та відповідним інтересам сучасного покоління студентів; різноманітні мистецькі конкурси, як інноваційні форми фахової підготовки майбутніх учителів мистецтва, забезпечують розвиток артистичних умінь,

сценічно-виконавської виразності, допомагають долати сценічне хвилювання, сприяють набуттю корисного досвіду самотійної творчої діяльності; застосування психодраматичних методів, заснованих на рольовій грі, розвивають здатність керувати своїми емоціями та емоціями учнів; арт-терапевтичні техніки (музикотерапія, танцювально-рухова терапія) розширюють емоційний діапазон майбутнього вчителя та посилюють його артистичну переконливість.

Артистизм, сформований за допомогою інноваційних театральних педагогічних технологій, стає запорукою успішної взаємодії з учнями та умовою високого рівня мистецької дії. Таким чином, використання театральних педагогічних інноваційних технологій відкриває можливість для синтезу мистецтва та педагогіки, що відповідає сучасним тенденціям розвитку освіти та забезпечує конкурентоспроможність педагога у культурно-освітньому середовищі України.

Список використаних джерел

1. Василевська-Скупа Л. П., Кравцова Н. Є., Швець І. Б. (2023) Міждисциплінарна інтеграція як важливий чинник професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти. Т. 29. С. 50-56.
2. Alves, A. & Nogueira, M. (2024) Embodiment Consciousness in Music Performance Pedagogy. *Empirical Musicology Review* 19 (1), 10-24.
3. Schonmann S. (2006) Theatre as a Medium for Children and Young People: Images and Observations. Dordrecht: Springer. 224 p.

СЕКЦІЯ 3. ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

.....

SECTION 3. PRESCHOOL EDUCATION

Виповська Л. О.,

УДК 373.2:811.161.2'276.3

практичний психолог,

Пирятинський ліцей №6

Пирятинської міської ради

Полтавської області, м. Пирятин

ПАЛЬЧИКОВІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

Рівень розвитку дрібної моторики – один з показників готовності дитини до шкільного навчання, адже рівень розвитку мовлення прямо залежить від ступеня сформованості тонких рухів пальців рук. Зазвичай, якщо рухи пальців розвинені відповідно до віку, то й мовленнєвий розвиток – у межах вікової норми. Якщо ж розвиток рухів пальців відстає, то затримується і розвиток моторної сторони мовлення, хоча загальна моторика при цьому може відповідати нормі. На жаль, не всі батьки знають про таку взаємозалежність, а тому часто втрачають можливість вчасно допомогти дитині уникнути проблем у мовленнєвому розвитку.

Ранній розвиток мовлення – ключовий етап формування особистості дитини. Саме у віці від 1 до 3 років активно формується мовленнєва система, що є базою для подальшого пізнавального та соціального розвитку. Багато батьків розуміють необхідність розвитку малюка від народження і з великим інтересом займаються з дітьми. Але щоб заняття були ефективними, а малюк отримував від них задоволення, вони завжди мають бути цікавими, веселими і обов'язково відповідати віку малюка.

Кожному з нас доводилося зустрічати дітей чотирьох – п'яти років, які тримають ложку в кулаці, не вміють правильно тримати пензлик чи олівець, користуватися ножицями, іноді не можуть застебнути ґудзики, зашнурувати черевики, зав'язати шарф тощо.

Не секрет, що деяким батькам простіше посадити дитину перед телевізором або за комп'ютер, включивши повнометражний мультфільм або поставивши гру на годинку, щоб дитина не відволікала від розмов по телефону з подругою або інших дорослих справ. Лише деякі батьки визнають той факт, що їм важко спокійно чекати, поки їхня дитина самостійно зашнурує черевики, застебне всі

маленькі гудзики на сорочці, доїсть кашу тощо. Тому вони купують замість черевиків зі шнурками черевики на липучках, замість сорочки – светр на блискавці, самі годують дитину, щоб звільнити час для інших справ. Мало хто з батьків замислюється над тим, що така економія часу позбавляє їхню дитину змоги розвивати рухи пальців рук, а отже, і поліпшувати якість мовлення.

Дитина пізнає світ через власне тіло. Мабуть, кожна мама помічала як маля у віці 2-3 місяців починає вивчати свої руки, смокче пальці, кулачки.

Пальчикові ігри – це чудовий інструмент раннього розвитку, який не потребує фінансового ресурсу. Лише час та бажання батьків. Робота пальців, тісно пов'язана з діяльністю головного мозку, тому погладжування, пощипування, стискання у кулачки дитячих пальчиків дуже корисне для розумового розвитку малюка. Мовлення тісно пов'язане з розвитком дрібної моторики.

Вчені довели, що між активністю пальців і мовними центрами мозку існує прямий нейрофізіологічний зв'язок. Розвиток моторики стимулює мовлення.

Сучасні дослідження фізіологів говорять про тісний взаємозв'язок між рухами пальців, кисті та розвитком мислення. Маніпуляції рук впливають на функціонування центральної нервової системи, розвиток мовлення. Прості рухи кистей допомагають зняти загальне напруження, а також власне з рук, розслаблюють губи, що сприяє поліпшенню вимови звуків, розвитку мовлення дитини.

Доведено, що кожен з пальців руки відповідає певній ділянці у корі великих півкуль головного мозку. Розвиток рухів пальців передуює появі артикуляції складів. Таким чином, мовлення перебуває у прямій залежності від розвитку дрібної моторики руки. З 6 місячного віку можна стимулювати тактильні відчуття пальчиків, давати торкатися тканини з різною текстурою, погладжувати пір'їнкою, котити по долоньці м'ячики з різним рельєфом. Пальчикові ігри – ефективний метод стимуляції мовленнєвого розвитку. Вони поєднують рухи пальців із мовленнєвими завданнями (віршики, римівки), активізують увагу, пам'ять, мислення та емоційно забарвлену комунікацію.

Діти 1-2 років гарно сприймають пальчикові ігри, що виконуються однією рукою. Трирічки можуть гратися двома. Наприклад, одна рука зображає будиночок, а інша – кішку, що вбігає в цей будиночок.

Щоб гра була не тільки веселою, а й корисною, потрібно не просто загинати пальчики, а легенько їх масажувати: починаючи з мізинчика і закінчуючи великим пальцем. "Варимо" кашу на долоньці теж досить інтенсивно, круговими рухами, розминаючи руку. Не забувайте грати по черзі то з правого, то з лівою ручкою. Віршики, які супроводжують пальчикові вправи, проспівуйте або промовляйте ритмічно, роблячи вправи в такт словам. Основою для

пальчикового масажу може стати й будь-який дитячий вірш. Головне, щоб він подобався і малюку, і мамі.

Пальчикові ігри – це не тільки універсальні вправи, а й цікава та весела забава, що дозволяє продуктивно взаємодіяти батькам з дитиною, що допомагає відволікти, розважити, зайняти дитину у дорозі, черзі тощо.

Висновки: Важливо, з самого раннього дитинства розвивати дрібну моторику рук. Гімнастика для пальчиків дозволяє реалізувати комплексний розвиток дрібної моторики рук, мовлення, мислення, почуття ритму. Для розвитку дрібної моторики рук, зорово-моторної координації, просторової орієнтації потрібно використовувати продуману систему вправ із різноманітними предметами. Ці вправи пропонувати дітям на фронтальних заняттях, у вільний час. Варто рекомендувати й батькам виконувати такі завдання вдома разом із дітьми. Для дітей дуже важливо, що, тренуючи такі побутові навички, як-от: застібання ґудзиків, зав'язування й розв'язання шнурків, вузлів, бантів, упевнене користування ножицями, їхні пальчики стають усе більше спритними й умілими. Таким чином, слід зазначити, що є всі підстави розглядати кисть руки дитини як орган, що активізує й стимулює діяльність кори головного мозку, підвищує працездатність усіх її відділів, позитивно впливає на формування в дошкільників вищих пізнавальних функцій, особливо мислення й мовлення. Психологічний аспект пальчикових ігор – зниження тривожності, розвиток уваги та саморегуляції. Ігри сприяють емоційному розвантаженню та створенню позитивного психологічного фону для мовленнєвої діяльності.

Для того, щоб дрібна моторика рук виконала велику місію, покладену на неї, необхідно організувати належну роботу. Тільки розвиваючи рухи рук дитини регулярно, всебічно, методично грамотно, можна досягти найбільшого ефекту від усієї проведеної роботи. Пальчикові ігри повинні бути регулярними, емоційно насиченими та відповідати віковим особливостям дитини.

Список використаних джерел

1. Бачина О.В. Коробова Н.Ф. Пальчикова гімнастика з предметами. – К.: Издательство „АРКТИ”, 2007. – 86 с.
2. Кольцова М.М. Ребенок учится говорить. – Екатеринбург Издательский центр "ФАКТОРИЯ", 2006. – 150 с.
3. Печора К.Л., Пантюхина Г.В. Голубева Л.Г. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях. – М.: Издательский центр „Владос”, 2004. - 143 с.
4. Підбір і використання іграшок для дітей дошкільного віку в дошкільних навчальних закладах. Методичні рекомендації МОН України // Дошкільне виховання, 2008, № 9. – С. 18–23.

5. Школьник С. Веселі пальчики // Дошкільне виховання, 2009, № 1. – С. 22 –23
6. Якименко С. Чарівні рученята. Розвиток дрібної моторики руки : Навчальна книга Богдан, 2012. 40 с.
7. Яковлева Н. В. Ліплення. Конспекти занять для роботи з дітьми 4–5 років. Х.: Ранок, 2009. – 64 с.

СЕКЦІЯ 4. ШКІЛЬНА ОСВІТА

.....

SECTION 4. SCHOOL EDUCATION

Крамчанін В. М.,

УДК 373.3:37.018.43

заступник директора з

навчально-виховної роботи,

Запорізька гімназія №4 Запорізької

міської ради, м. Запоріжжя

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД НАДОЛУЖЕННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ

Під час воєнного стану в країні пріоритетом для дітей залишається безпека та психоемоційна стабільність. Внаслідок цього у школярів виникають прогалини в знаннях, які педагогам доводиться компенсувати у складних умовах обмеженого часу та перерв через повітряні тривоги. Освітній процес у таких екстремальних умовах стає значно ускладненим, а відновлення навчальних досягнень потребує системного та поступового підходу.

Проблема освітніх втрат у дітей, які спричинені зовнішніми обставинами, є актуальною не лише для України, а й для багатьох інших країн світу, які стикалися з наслідками стихійних лих, воєнних дій чи пандемій [1; 2]. Досвід локдаунів під час COVID-19 показав, що масові освітні втрати можна частково компенсувати за допомогою перевірених методик надолуження прогалин. Вивчення та адаптація міжнародного досвіду до українських реалій є важливим для розробки ефективних стратегій підтримки учнів. Відтак, актуальність дослідження освітніх втрат зумовлена необхідністю забезпечення безпечного, послідовного та якісного навчання в умовах воєнного та повоєнного відновлення.

У Сполучених Штатах Америки було розроблено комплекс інструментів для оцінювання стану освітнього середовища та визначення ефективних шляхів відновлення дидактичного процесу. Ці інструменти поєднують регуляторні, педагогічні та технологічні підходи, що дозволяє педагогам комплексно реагувати на освітні виклики. Одним із ключових напрямів є адаптація та подовження часу навчання, що забезпечує додаткові можливості для закріплення знань учнів. Важливим заходом є також забезпечення гнучкості навчальної програми та створення плавних шляхів навчання, що дозволяє учням відновлювати освіту на будь-якому етапі та наздоганяти пропущений матеріал.

Значну увагу приділено адаптації педагогічних стратегій до індивідуальних потреб здобувачів освіти, особливо тих, які зазнали травматичного досвіду. Адаптація стратегії викладання передбачає модифікацію методів навчання відповідно до психологічного та емоційного стану учнів. Отже, комплексний підхід у США спрямований на створення стійкої та інклюзивної системи освіти, здатної ефективно підтримувати відновлення навчального процесу після кризових ситуацій.

Національна програма наставництва у Великій Британії є ефективним інструментом підтримки школярів і вчителів у період пандемії. Програма функціонує як платформа, що поєднує учнів і педагогів, які залучені урядом та навчальними закладами. Викладацький склад програми формують три групи: онлайн-вчителі, наставники для онлайн-репетиторства та студенти університетів, які беруть участь у викладанні предметів. Така модель дозволяє студентам виконувати роль наставників і демонструє високий рівень ефективності в освітньому процесі загальноосвітніх шкіл.

Подібна система була реалізована в Іспанії, зокрема в Мадриді та Каталонії, у 2020–2021 роках після відновлення роботи шкіл після пандемії. Участь у програмі передбачала відбір менторів, надання їм грошової винагороди та інших стимулів. Крім освітньої функції, менторство забезпечувало психосоціальну та емоційну підтримку учнів. Отже, досвід Великої Британії та Іспанії демонструє, що наставництво є ефективним механізмом подолання освітніх втрат та підтримки учнів у кризові періоди.

В Україні науковці і освітяне нині орієнтуються більше на британські програми catch-up як модель надолуження освітніх втрат учнів, де ключовими елементами є подовжений навчальний день та індивідуальні консультації з вчителями після уроків. Ці консультації також можуть надавати спеціально підготовлені вчителі з тьюторськими компетентностями.

Національна програма репетиторства і тьюторства передбачає забезпечення шкіл фахівцями для додаткового навчання учнів у мінігрупах з базових дисциплін, а ідентифікацію учнів, які потребують підтримки, здійснюють педагогічні працівники на основі системного оцінювання та спостережень. Досвід Великої Британії демонструє необхідність охоплення програмою дітей із соціально вразливих родин, а не лише тих, хто має тимчасові навчальні труднощі.

Українські експерти пропонують запровадження реабілітаційного навчального року для учнів, які зазнали психотравм унаслідок війни та дистанційного навчання, що дозволяє систематично повторити та закріпити матеріал, засвоєний у стресових умовах. У зв'язку з чим навчальний рік

передбачає розвиток соціальних, комунікативних і творчих компетентностей, а також створення умов психологічного комфорту учнів. Вважаємо, що впровадження реабілітаційного року має бути добровільним, а рішення щодо його реалізації приймаються школою та місцевою громадою з урахуванням фінансових і організаційних аспектів. Усі ці заходи спрямовані на комплексне подолання освітніх втрат та забезпечення повноцінного академічного і соціального розвитку учнів в умовах надзвичайних обставин.

У подальшому слід дослідити досвід впровадження тьюторингу в професійну діяльність шкільних учителів.

Список використаних джерел

1. Murphy R., Roschelle J. Investigating Efficacy, Moderators and Mediators for an Online Mathematics Homework Intervention. *Journal of Research on Educational Effectiveness*. 2020. Vol. 13/2. Pp. 235-270, <https://doi.org/10.1080/19345747.2019.1710885>.
2. Vincent-Lancrin S., C. Cobo Román, F. Reimer. How Learning Continued during the COVID-19 Pandemic: Global Lessons from Initiatives to Support Learners and Teachers, OECD Publishing, Paris, 2023. <https://doi.org/10.1787/bbeca162-en>.

Луців С. І.,

УДК 371

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри
фундаментальних дисциплін початкової освіти,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.08>

Бренич М. М.,

здобувач вищої освіти,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Для розв'язання освітніх завдань, зокрема вивчення української мови та мовлення, особливо перспективною є модель навчання, яка поєднує функціонально-комунікативний, соціокультурний, особистісний і компетентнісний підходи. Така модель забезпечує не лише засвоєння мовних знань, а й формування навичок ефективного спілкування та творчого мислення.

Одним із ефективних шляхів упровадження цієї моделі є використання інтерактивних форм роботи. До інтерактивних технологій, зокрема, належать ігри, які можуть бути різноманітними: імітаційні, рольові, ділові, драматизації тощо. Ці ігри сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів, їхній емоційній залученості до процесу навчання та розвитку мовленнєвих навичок.

Ігрові технології на уроках української мови в початковій школі є одними з найбільш ефективних і цікавих методів навчання. Вони сприяють не лише розвитку мовних навичок, а й покращують мотивацію учнів, створюючи сприятливу атмосферу для вивчення матеріалу. Ігри на уроці – це не лише весело, але й корисно, оскільки вони допомагають дітям краще засвоювати нові знання та розвивати навички критичного мислення [4, с.6].

Ігри є важливим засобом для організації навчання, оскільки вони активізують пізнавальну діяльність дітей, залучають їх до процесу навчання через емоційну складову, стимулюють інтерес до предмета та сприяють кращому запам'ятовуванню матеріалу. Уроки української мови в початковій школі можуть бути набагато ефективнішими, якщо учні матимуть змогу вивчати мову через гру, а не лише через традиційні вправи та диктанти.

Переваги використання ігрових технологій:

1. Мотивація та залученість учнів. Ігрові технології допомагають підтримувати високий рівень зацікавленості учнів у навчанні. Діти активно включаються у гру, змагаються між собою, виконують завдання, що дозволяє їм зберігати високий рівень енергії та уваги під час уроку.

2. Розвиток комунікативних навичок. Ігри створюють умови для активного спілкування між учнями. Вони повинні обговорювати завдання, вирішувати проблеми разом, обмінюватися ідеями, що сприяє розвитку комунікативних навичок та мовлення.

3. Розвиток творчих здібностей. В процесі ігор учні можуть проявляти свою креативність, знаходити оригінальні рішення для виконання завдань, вигадувати цікаві історії чи ситуації, що допомагає розвивати їхню уяву та творчі здібності.

4. Формування позитивного ставлення до навчання. Завдяки ігровим методам діти починають асоціювати навчання з чимось захоплюючим та веселим. Це дозволяє зменшити стрес і напругу, що іноді виникає через складні завдання, і робить процес навчання більш доступним і приємним [1, с.12].

На уроках української мови у початкових класах можна використовувати такі ігри:

1. Лексичні ігри. Такі ігри сприяють розвитку словникового запасу учнів. Наприклад, "Магазин слів" – діти мають вибрати слово з певної категорії (тварини, предмети побуту, емоції тощо) і скласти з ним речення. Або гра "Склади слово" – учні мають із набору букв скласти правильне слово.

2. Граматичні ігри. У таких іграх діти вивчають правила граматики у формі змагання. Наприклад, гра "Морський бій", де замість звичних координат учні називають частини мови, і вчитель ставить питання або пропонує завдання на визначення граматичних категорій.

3. Фонетичні ігри. Наприклад, гра "Знайди помилку" – вчитель заготовляє текст з навмисно вставленими фонетичними помилками, і учні повинні знайти їх і виправити. Це дозволяє не лише тренувати правильність вимови, а й активно працювати з мовними звуками.

4. Ігри на розвиток мовлення. Для розвитку усного мовлення можна використовувати ігри на складання розповідей, наприклад, "Продовжи речення" або "Історія з картинки", де учні по черзі додають нові частини до початого сюжету.

5. Ігри на увагу та пам'ять. Наприклад, гра "Забуті слова", де учням дається кілька слів, які вони повинні запам'ятати, а потім розповісти, які слова були на картках, зберігаючи правильний порядок [3, с.70].

Ігри на уроках української мови стають потужним мотиватором для учнів, особливо для молодших школярів, які часто більше цікавляться іграми, ніж традиційними методами навчання. Вони дають змогу активізувати дітей, роблять уроки більш динамічними та інтерактивними. Ігрові методи допомагають не тільки навчати, але й виховувати позитивне ставлення до навчання, формувати інтерес до української мови та культури [2, с. 25].

Ігри, в яких можуть брати участь всі учні класу, є особливо корисними. Вони сприяють розвитку фантазії, уяви, здатності вигадувати і створювати нові ситуації. У грі учень здатен розмірковувати глибше й оперативніше, що стимулює розвиток його пам'яті, мислення та мовлення. Оскільки гра захоплює дітей, вона ефективно активізує їхню увагу, емоційну та когнітивну діяльність, підвищує інтерес до навчання та дозволяє глибше засвоювати навчальний матеріал.

Таким чином, ігри є важливим інструментом для активізації навчального процесу, що допомагає учням розвивати свої комунікативні навички, а також сприймати навчання як цікаву і захоплюючу діяльність.

Використання ігрових технологій на уроках української мови в початковій школі є надзвичайно важливим інструментом для ефективного навчання. Ігри допомагають дітям не лише покращувати мовні навички, але й розвивати креативність, увагу, пам'ять та комунікативні здібності. Вони створюють атмосферу радості і позитиву, що мотивує учнів до більш глибокого вивчення рідної мови та культури. Тому вчителям варто активно впроваджувати ігрові методи в навчальний процес, щоб зробити навчання цікавим і ефективним для кожного учня.

Список використаних джерел

1. Гриценко С.В. Використання ігрової діяльності у навчальному процесі. Початкове навчання та виховання. 2016. № 34 – 36. С.12-17.
2. Дегтярова В.Р. Використання мультимедійних засобів на уроках в початкових класах. Початкове навчання та виховання. 2015. № 9. С.25.
3. Сидоренко К.Л. Цікаві ігри та вправи на уроках української мови в початкових класах: Методичний посібник. Тернопіль: Мальва–ОСО, 2010. С.69-71.
4. Старкова І.В. Гра – як метод розкриття та формування творчих здібностей дитячої особистості. Початкове навчання та виховання. 2016. № 34 – 36. С.3-7.

Луців С. І.,

УДК 371

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри
фундаментальних дисциплін початкової освіти,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.09>

Бреус В. О.,

здобувач вищої освіти,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ САМОСТІЙНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У СИСТЕМІ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Читання є однією з основних складових навчального процесу, особливо в початковій школі, коли закладаються базові навички читання і розуміння прочитаного. Формування читацької самостійності є важливою метою сучасної освіти, адже це дозволяє дитині не тільки засвоїти необхідні знання, але й розвивати критичне мислення, креативність та здатність до саморозвитку. Особливу роль у цьому процесі відіграє позакласне читання, яке допомагає учням розширити кругозір, залучає до широкого спектра літератури і сприяє розвитку інтересу до книги [1, с. 12].

Позакласне читання є важливою складовою частиною освітнього процесу, яка дозволяє учням не тільки засвоювати навчальний матеріал, але й виховувати в них любов до книги. В умовах позакласного читання діти мають змогу вибирати літературу за власними інтересами, що значно посилює їхню мотивацію до читання. Це формує у них навички самостійного пошуку інформації, розвиває вміння робити висновки та аналізувати прочитане.

Особливості формування читацької самостійності:

1. Створення умов для самостійного вибору книги. Важливо, щоб учні мали можливість обирати книги на основі власних інтересів. Вчитель може запропонувати різні жанри, авторів, тематики, щоб кожна дитина знайшла щось цікаве для себе. Це допомагає розвивати не тільки навички читання, але й здатність до самостійного прийняття рішень.

2. Робота з різними видами літератури. Позакласне читання дає можливість знайомити учнів з різними жанрами літератури – від казок і віршів до науково-популярних книг. Це сприяє розвитку здатності до багатогранного сприйняття інформації, формує у дітей вміння обирати відповідну літературу для самостійного вивчення різних аспектів життя.

3. Обговорення прочитаного. Важливим аспектом позакласного читання є організація обговорень прочитаних книг. Це може бути у вигляді групових чи індивідуальних бесід, презентацій, або творчих завдань, які допомагають учням глибше осмислювати прочитане. У процесі обговорень діти вчаться висловлювати свою думку, доводити свою точку зору, аналізувати текст, що сприяє розвитку їхніх комунікативних навичок і критичного мислення.

4. Залучення до творчих завдань. Позакласне читання може включати творчі завдання, пов'язані з прочитаним матеріалом: написання відгуків, складання ілюстрацій до книг, написання альтернативних закінчень для прочитаних казок або створення власних історій на основі прочитаного. Це розвиває у дітей уяву, здатність до самовираження, а також сприяє формуванню читацької самостійності.

5. Систематичність та різноманітність. Позакласне читання має бути регулярним, але водночас різноманітним. Важливо, щоб у дітей не виникало відчуття одноманітності або навантаження. Зміна форматів читання (наприклад, групове, індивідуальне, з використанням мультимедійних матеріалів) дозволяє підтримувати інтерес до читання та мотивує дітей до подальшого розвитку [3, с. 14].

Провідні педагоги виділяють такі методи стимулювання читання поза класом:

1. Читання в групах або парах. Організація групового читання дозволяє учням обговорювати прочитане, ділитися враженнями і рекомендаціями, що сприяє розвитку вміння працювати в команді та вчитись на досвіді інших.

2. Читання вголос. Читання вголос допомагає учням покращити вимову, інтонацію та розвиток акторських навичок. Водночас, це дозволяє учителям спостерігати за процесом читання, вчасно виявляти проблеми та допомагати учням.

3. Використання книжкових клубів. Створення книжкових клубів або літературних груп у класі дозволяє учням не тільки обирати книги для читання, але й активно обговорювати їх у групах, ділитися власними думками та відкриттями [2, с. 7].

Отже, формування читацької самостійності учнів початкових класів через позакласне читання є надзвичайно важливим аспектом їхнього розвитку. Це дозволяє не лише навчити дітей читати, а й розвивати їхнє мислення, креативність, здатність до самовираження та критичного осмислення прочитаного. Позакласне читання допомагає створити атмосферу, де учні можуть не лише вдосконалювати свої мовні навички, а й розвивати внутрішній інтерес до літератури, що є важливим чинником для подальшого розвитку особистості. Тому важливо, щоб цей процес був організований систематично, цікаво і доступно для дітей.

Список використаних джерел

1. Алакоз О. Навчання школярів швидкісного читання. Початкова школа. 2011. № 6. С. 12-14.
2. Бондаренко О. Формування читацької компетентності молодших школярів. Початкова школа. 2014. №5. С. 6-8.
3. Вашуленко О. Емоційно-ціннісна складова у структурі читацької компетентності молодшого школяра. Початкова школа. 2013. №1. С. 13-17.

Луців С. І.,

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри
фундаментальних дисциплін початкової освіти,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

Бутковська В. З.,

здобувач вищої освіти,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

УДК 371

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.10>

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Комунікативна компетентність є однією з ключових складових загальної освітньої компетентності, яка включає в себе здатність ефективно взаємодіяти з іншими людьми в різних ситуаціях, виражати свої думки, слухати і розуміти інших. Вона є необхідною не лише для успішного навчання, але й для успішної соціалізації дитини в суспільстві [1, с. 105].

Формування комунікативної компетентності у молодших школярів – це важливе завдання сучасної освіти, яке покликане забезпечити ефективне спілкування як усне, так і письмове.

У початковій школі діти тільки починають оволодівати основами комунікації, вчаться використовувати мову для вираження своїх думок і емоцій. Саме в цей період важливо закласти базу для формування комунікативної компетентності, яка стане основою для подальшого розвитку мовлення, соціальних навичок і критичного мислення [4, с. 177].

Комунікативна компетентність включає кілька складових:

- Мовленнєву компетентність – здатність використовувати мову для ефективної передачі інформації.

- Соціальну компетентність – здатність будувати позитивні стосунки з іншими людьми.

- Когнітивну компетентність – здатність зрозуміти і правильно інтерпретувати інформацію, отриману під час спілкування.

- Емоційну компетентність – здатність розуміти та виражати емоції, враховувати емоційний стан співрозмовника [2, с. 135].

Методи формування комунікативної компетентності в початковій школі

1. Активне слухання та обговорення. Одним із важливих аспектів розвитку комунікативних навичок є вміння слухати. Учні повинні навчитися не тільки говорити, а й уважно слухати співрозмовника, розуміти його точку зору. Для цього вчителі можуть використовувати різноманітні дискусії, обговорення казок, творів, ситуацій, коли учні діляться своїми думками та слухають відповіді однокласників.

2. Рольові ігри та ситуаційні завдання. За допомогою рольових ігор учні навчаються застосовувати мовлення в різних життєвих ситуаціях, що сприяє розвитку комунікативних умінь. У таких іграх діти можуть обговорювати проблеми, вирішувати конфлікти, пояснювати свої погляди та аргументи. Це дозволяє їм не лише удосконалювати мовлення, а й навчатися соціальної взаємодії.

3. Творчі завдання. Письмові та усні творчі завдання сприяють розвитку фантазії та мовлення учнів. Наприклад, складання оповідань, розповідей на основі картинок або сюжетів, написання листів, а також виступи з промовами перед класом. Це не тільки розвиває комунікативні навички, але й допомагає учням уявити та виразити свої думки в письмовій або усній формі.

4. Групова робота та колективне обговорення. Важливою складовою формування комунікативної компетентності є робота в групах, де кожен учень має можливість висловити свою думку, чітко аргументувати її, а також вчитися поважати і слухати інших. Це також сприяє розвитку співпраці та взаємодії між учнями, навчанню толерантності і вмінню працювати в команді.

5. Поглиблене використання мовленнєвих вправ. Різноманітні мовленнєві вправи, спрямовані на розвиток граматичних і лексичних навичок, допомагають

учням формулювати правильні і точні висловлювання. Це може бути робота з текстами, які передбачають розбір мовленнєвих помилок, створення та редагування коротких текстів, складання запитань та відповідей.

6. Використання мультимедійних та інтерактивних методів. Застосування новітніх технологій, таких як інтерактивні дошки, відео та аудіоматеріали, дозволяє урізноманітнити уроки та зацікавити учнів [3, с. 27].

Наприклад, можна використовувати мультимедійні презентації, відеоуроки та онлайн-дискусії, щоб сприяти розвитку вміння вести дискусію, висловлювати власну думку в інтерактивному середовищі.

Переваги формування комунікативної компетентності:

1. Розвиток соціальних навичок. Учні вчаться ефективно взаємодіяти з однолітками, педагогами, батьками, що позитивно впливає на їхнє соціальне становлення.

2. Покращення навчальних результатів. Діти, які мають добрі комунікативні навички, краще взаємодіють з учителями та однокласниками, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу і підвищенню успішності.

3. Збільшення впевненості в собі. Розвиток комунікативної компетентності сприяє підвищенню самооцінки учнів, бо вміння чітко висловлювати свої думки та взаємодіяти з іншими людьми дає дітям відчуття впевненості в своїх силах.

4. Підготовка до подальшого навчання та життя. Комунікативна компетентність є основою для майбутньої професійної діяльності. Учні, що мають добрі комунікативні навички, успішно адаптуються до навчання в середній та старшій школі, а також до дорослого життя [5, с. 49].

Формування комунікативної компетентності в учнів початкових класів є важливою складовою сучасного навчання. Це дозволяє дітям не лише ефективно спілкуватися, а й розвивати інші важливі навички, такі як критичне мислення, співпраця, здатність до самовираження.

Отже, використання різноманітних методів та технологій на уроках дає змогу створити умови для розвитку комунікативних умінь, що є необхідною основою для успішної соціалізації учнів і їхнього подальшого особистісного зростання.

Список використаних джерел

1. Антонюк Н.В. Роль слова в розвитку зв'язного мовлення молодших школярів. *Таврійський вісник освіти*. 2015. № 4. С. 105–107.

2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: Академія, 2004. 342 с.

3. Галаєвська Л. В. Розвиток діалогічного мовлення на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 8. С. 26–30.

4. Гуменюк І. Комунікативно-ситуативні завдання як засіб формування діалогічного мовлення учнів гірських шкіл. *Гірська школа Українських Карпат*. 2017. № 16. С. 177–181.

5. Жуковський В.М. Роль учителя у процесі формуванні комунікативної компетентності молодших школярів на основі структурного підходу до особистості. *ScienceRise. Pedagogical Education*. 2017. № 12. С. 48–54.

Луців С. І.,

УДК 371

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри
фундаментальних дисциплін початкової освіти,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.11>

Петрінець Б. Р.,

здобувач вищої освіти,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Національне виховання є важливою складовою частиною загальної системи освіти, яка сприяє формуванню у підростаючого покоління патріотичних почуттів, усвідомлення своєї національної ідентичності та любові до рідної землі. Важливу роль у цьому процесі відіграє навчання української мови, адже саме через мову передаються основні культурні цінності, традиції, історія народу.

Уроки української мови в початкових класах є не тільки освітнім, а й виховним процесом. Вони сприяють розвитку у дітей почуття гордості за свою рідну мову, культури та історію. Мова є одним із основних засобів передачі національних традицій, оскільки саме через мовні засоби можна виразити світогляд, переконання, моральні принципи [1, с.5].

На уроках української мови вчитель має можливість формувати у школярів не тільки мовні навички, а й національні цінності, які стають основою для виховання любові до Батьківщини. Завдяки вивченню народних казок, легенд, віршів, пісень, учні знайомляться з основами української культури, зберігаючи і передаючи багатство народної спадщини.

Вивчення народних казок, легенд і пісень. Це дозволяє дітям ознайомитись із багатством української фольклорної спадщини, розуміти морально-етичні цінності, виховувати в них повагу до традицій і звичаїв свого народу. Наприклад, через казки можна донести до учнів важливі уроки чесності, працелюбства, взаємодопомоги [4, с.69].

Читання творів українських письменників, таких як Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко, дозволяє учням не лише вивчати мову, а й занурюватися в історичні та культурні контексти. Ці твори збагачують мовлення дітей, розвивають їхнє уявлення про національну ідентичність.

Важливо акцентувати увагу учнів на важливості збереження і розвитку рідної мови, бо мова – це основа національної самосвідомості. Використання мовних вправ, спрямованих на засвоєння словникового запасу, вивчення етимології слів допомагає учням глибше усвідомити цінність їхньої рідної мови [5, с.20].

Виховання патріотизму через мовленнєву діяльність. Під час проведення уроків можна організовувати обговорення тем, які стосуються історії України, досягнень українців у різних галузях, успіхів у боротьбі за незалежність. Таким чином, мовна діяльність на уроці стає основою для розвитку патріотичних почуттів у дітей.

Для ефективного національного виховання на уроках української мови необхідно застосовувати інтерактивні методи навчання, які допомагають учням активно включатися у процес. Наприклад, рольові ігри, дискусії на тему національної культури та традицій, проектні роботи, пов'язані з вивченням історії рідного краю, сприяють розвитку глибокого інтересу до рідної мови та культури [3, с. 60].

Отже, уроки української мови в початкових класах є потужним інструментом для національного виховання учнів. Вони допомагають формувати у дітей не лише мовні навички, але й національну свідомість, розвивати повагу до власної культури, історії та традицій. Через мову діти пізнають свою країну, свою націю, і це є основою для їхнього патріотичного виховання. Тому вчителі української мови повинні активно використовувати національно орієнтовані методи викладання, щоб кожен учень усвідомлював своє місце в культурному і історичному контексті рідної землі.

Список використаних джерел

1. Авсієвич М. Історичний аспект розвитку духовної культури особистості. Теоретико-методологічні аспекти дослідження проблем соціальної педагогіки (Проблеми сучасного мистецтва і культури): зб. наук. праць. Х. : ХДПУ, 2000. С. 5-10.
2. Басюк Н.А. "Людина і світ" з методикою викладання у початковій школі: Навчально-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 96 с.
3. Бернштейн Є. Соціокультурна трансформація в Україні. Культурна політика в Україні в контексті світових трансформаційних процесів: матеріали міжнар. наук.- практ. конф. К., 2001. С. 58-61.
4. Задержіна М. Виховання громадянськості школярів у процесі спілкування. Засоби навч. та наук.-дослід. Роботи : зб. наук. праць. Х., 1997. Вип. 4. С. 69-71.
5. Костів В. Проблема мети і змісту національного виховання молоді: історія та сучасність. Українське народознавство і проблеми національного виховання школярів. Івано-Франківськ, 1995. С. 20-25.

Роскос Н. О.,
заступник директора з
навчально-виховної роботи,
Одеський економічний ліцей
Одеської міської ради, м. Одеса

Роскос О. М.,
вчитель-методист,
старший вчитель, вчитель географії,
приватний ліцей "Крок", м. Одеса

УДК 372.891:373.5

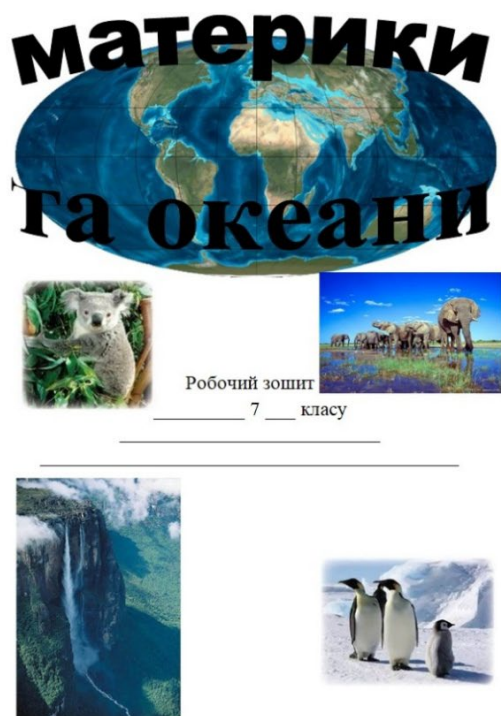
DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.12>

РОЛЬ ЗОШИТІВ З ДРУКОВАНОЮ ОСНОВОЮ У ФОРМУВАННІ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

В умовах розвитку сучасної географічної науки розвиток компетентностей в учнів є важливою складовою викладення курсу "географія" в школах. Методика викладення має бути насичена прийомами, що сприяють розвитку самостійності, дослідницьких умінь, інформаційної та комп'ютерної грамотності. Перспективними є різноманітні види самостійних робіт, які допоможуть самостійно отримувати і аналізувати інформацію, володіти інформаційно-комунікаційними технологіями. В реалізації цих задач на допомогу вчителю можуть прийти зошити з друкованою основою.

Презентуємо авторську розробку – робочий зошит для 7 класів "Материків та океанів" (рис. 1).

УДК 373.5:91(075.3)

Материків та океанів. Робочий зошит для учнів 7 класу. / О.М. Роскос, Н.О. Роскос. – Одеса: 2017. – 82 с.

Рекомендовано до друку Міністерством освіти і науки України
Від 12.05.2017 №211/12-Г-113

Посібник містить схематичні розробки уроків та практичних робіт з курсу "Материків та океанів" (7 клас). Завдання кожного уроку містять схеми, визначення, тексти з пропусками, інформаційний матеріал, картографічні заготовки, методичні поради, що дозволяють учням краще засвоїти необхідні знання та навички, передбачені програмою. В зошиті є завдання, які передбачають активне використання мережі Інтернет та допомогу батьків при виконанні завдань. Завдання мають різний рівень складності, що дозволяє вчителю організувати диференційовану роботу учнів, та більш ефективно здійснювати контроль знань.

Робочий зошит призначений для учнів 7 класу та вчителів.

Рецензенти:

О.В. Давидов канд. геогр. наук, доцент кафедри екології та географії, факультету біології, географії і екології Херсонського державного університету

Н.М. Пейчева вчитель географії вищої категорії «старший вчитель» ЗОШ №27 І-ІІІ ступенів, м. Одеса

Рис. 1. Титул та друга сторінка робочого зошиту [8]

Робочий зошит створено як путівник по захоплюючому океану географічних знань. Його ціль допомогти створити особистість, яка володіє просторово-

географічними знаннями, культурно-географічними ціннісними орієнтирами, активною громадською позицією.

Завдання в зошиті мають різний ступінь складності, передбачають активне використання картографічного матеріалу сучасних інформаційних технологій. Використання зошиту на уроках географії допомагає формувати в учнів такі предметні компетентності.

Для формування *інформаційної компетентності* – використовуємо завдання, пов'язані з аналізом таблиць, схем, діаграм, графіків; стимулюємо роботу з різними джерелами інформації (підручник, довідники, карти, наукові журнали, мережа Інтернет); залучаємо школярів до краєзнавчої роботи, дослідницької та пошукової діяльності. Приклад завдання з зошита: *На контурній карті позначте райони з найбільшою висотою припливу*

- до 18 м, найбільша для Світового океану – затока Фанді (45° пн.. ш. 65° зх.. д.)
- до 16,3 м – дельта річки Северн, Великобританія (51,5° пн.. ш. 2° зх.. д.)
- до 14,7 м – Гранвіль, Франція (48,5° пн.. ш. 2° зх.. д.).

Комунікативна компетентність – активне спілкування учнів (конференції, семінари); створення та захисту індивідуальних та групових проектів; заохочуємо учнів до вживання географічної термінології та вивчення географічної номенклатури. Приклад - наступне завдання з зошита:

Дослідження. Підготуйте повідомлення-презентацію на тему: *"Ландшафти минулих геологічних епох.", "Видатні дослідники материка Африка" тощо.*

Підготуйте повідомлення-презентацію про визначні форми рельєфу Африки. Наприклад: вулкан Кіліманджаро, западина Ассаль, Драконові гори.

Для вивчення географічної номенклатури в межах кожного уроку наводиться перелік географічних об'єктів обов'язкових для вивчення, а також додані об'єкти які дозволяють розширити географічний світогляд учнів (виконують за бажанням).

Розвиваючи *мовленнєву компетентність*, використовуємо наступні завдання: надати усну або письмову характеристику об'єктів, явищ, подій; скласти таблицю або схему чи побудувати відповідь на основі схеми, таблиці; навчитися висловлювати власну думку, формулювати й захищати власну позицію; складати різні типи планів характеристик географічних об'єктів; готувати доповіді, реферати, складати тези, есе.

Приклад завдання з зошита:

1. За кліматичними діаграмами заповніть таблицю і визначте тип клімату Південної Америки.

Назва міста	t січня, °C	t липня, °C	Амплітуда t, °C	Річна кількість опадів, мм	Режим випадіння опадів	Тип клімату

2. *Скласти каталог водоспадів материка Південна Америка. Заповнити таблицю, проілюструвати її фото або малюнками (вклеїти в зошит або на окремому аркуші). Мінімум 3 об'єкти. Для збору інформації використовуйте мережу Інтернет.*

Полікультурна компетентність – під час вивчення країн світу використовуємо на уроках різноманітні матеріали, які свідчать про досягнення культури країн (демонструємо фото музеїв, національних костюмів, архітектурних пам'яток, звичаїв); використовуємо випереджувальні завдання з метою створення учнями візитних карток – презентацій країн світу. Приклад завдань з зошита:

Завчасні завдання

- Підготувати пам'ятку для туриста (які щеплення потрібно зробити, набір необхідних речей)
- Визначні туристичні об'єкти (5 шт., фото, коротка інформація)
- Особливості культури (національний одяг, їжа, звичаї, традиції, свята, можливі заборони)
- Національна валюта (курс до гривні/долара)
- Які види транспорту доступні?
- Підготувати проекти в вигляді або презентації, або плакат, або буклету тощо

Компетентність продуктивної творчої діяльності – навчаємо учнів розв'язувати проблеми, працюючи індивідуально та в групах; залучаємо школярів до складання ребусів, віршів, реклам. Приклад завдань з зошита:

Проблемне питання. Відомо, що Америку відкривали неодноразово (вікінги, Колумб, полінезійці...). З 1421 р. ще один народ веде суперечку щодо пріоритету Колумба - китайці. Вагомим доказом є карта 1763 р. - копія карти 1418 р., на якій уже зображені Північна та Південна Америка. Кому з відкривачів ви надаєте перевагу відкриття? Обґрунтуйте свою думку.

Розвивати картографічну компетентність допомагають різноманітні завдання з використанням атласу та контурних карт.

Висновки.

Самостійні роботи, передбачені програмою, виступають найважливішим засобом прояву зацікавленості до географії і є обов'язковими для виконання учнями. Особливістю організації освітнього процесу з географії є зв'язок практичних умінь і теоретичних знань, які формуються одночасно. При цьому для сучасних учнів важливою є наочність викладення і засвоєння матеріалів, застосування сучасних методів отримання знань, швидкість виконання і неординарність завдань. Всі ці вимоги реалізовано в представленому зошиті.

Список використаних джерел

1. Атлас вчителя / В.В. Молочко, Ж.Є. Бонк, І.Л. Дрогушевський та ін.. – К.: ДНВП "Картографія", 2010. – 328 с.: іл..

2. Атлас 7 клас. Географія материків і океанів. - К.: ДНВП "Картографія"
3. Географія : підручник дл 7 класу закладів загальної середньої освіти / С. П. Запотоцький, М. В. Зінкевич, Н. М. Титар, Л. В. Петринка, О. В. Горовий, І. М. Миколів; наук. ред. К. В. Мезенцев, І. С. Круглов. – Тернопіль : Астон, 2024. – 330 с.
4. Географія. Зошит для практичних робіт. 7 клас: [навч. посіб] / О.М. Топузов, Т.Г. Назаренко, О.Ф. Надтока, Л.П. Вішнікіна та ін. – К.: ДНВП "Картографія", 2015. – 40 с.
5. Географія : підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти / С. Г. Кобернік, Р. Р. Коваленко. – Кам'янець-Подільський : Видавництво Абетка, 2024. – 272 с.: іл.
6. Географія: підруч. для 7 кл. закл. заг. серед. освіти / В. Безуглий, Г. Лисичарова. – Київ : Генеза, 2024. – 304с. : іл.
7. Географія: підруч. для 7 класу. загальноосвіт. навч. закл. / Т. Гільберг, А. Довгань, В. Совенко. – Київ: Генеза, 2024. – 272 с. : іл.
8. Материки та океани. Робочий зошит для учнів 7 класу. / О.М. Роскос, Н.О. Роскос. – Одеса: 2017. - 82 с. Рекомендовано до друку Міністерством освіти і науки України Від 12.05.2017 №211/12-Г-113.

Сябрук О. Б.,
учитель вищої категорії,
учитель-методист,
Мелітопольська гімназія №4
Мелітопольської міської ради
Запорізької області, м. Мелітополь

УДК 371.3:811.161.2

ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ: ЗАСОБИ ТА МЕТОДИ РОЗВИТКУ ЖИТТЄТВОРЧОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Освітня реформа в Україні нині акцентує увагу не лише на засвоєнні фактичних знань, але й на розвитку компетентностей, зокрема здатності учнів до самостійного навчання протягом життя. У контексті дистанційного навчання ця проблема стає особливо гострою: учень часто опиняється перед необхідністю самостійно організовувати свою роботу, мотивувати себе та контролювати прогрес. Тому питання, якими засобами й методами формувати таку компетентність і сприяти життєтворчій спрямованості учнів у вивченні української мови й літератури, є надзвичайно актуальним і потребує системного дослідження.

Самоосвітня компетентність розглядається як інтегральна якість особистості, що включає знання, уміння, мотивацію та навички самоконтролю, необхідні для організації та здійснення навчання поза формальними рамками [3]. У дистанційному середовищі вона також вимагає володіння цифровими інструментами. У наукових дослідженнях доведено, що розвиток такої компетентності можливий через проектну діяльність, створення індивідуальної освітньої траєкторії, ведення портфоліо та рефлексивну практику [1].

Життєтворчість у цьому контексті означає активне творення власної освітньої траєкторії, створення учнями індивідуальних освітніх продуктів і застосування знань у творчий спосіб. Саме тому методи навчання мають бути орієнтовані не лише на передачу знань, а й на завдання, що розвивають критичне мислення, творчу активність та вміння презентувати власні результати.

Дистанційне навчання відкриває нові можливості для розвитку самоосвітньої компетентності. Використання цифрових платформ, електронних бібліотек, інтерактивних підручників, онлайн-словників, візуалізацій знань у вигляді інфографіки чи ментальних карт сприяє формуванню навичок самостійного пошуку та опрацювання інформації.

Важливими є й методи навчання: вебквести, проектна діяльність, створення портфоліо, дискусії та онлайн-дебати, ведення рефлексивних щоденників. На уроках української мови ефективним виявляється використання завдань, що формують критичне мислення, зокрема аналіз медіаконтенту, робота з публіцистичними та художніми текстами, створення власного освітнього продукту, а не лише відтворення матеріалу [4]. На уроках літератури доцільним є застосування проєктів з інтерпретації творів, інтеграція з мистецькими дисциплінами, використання онлайн-театрів та сучасних екранізацій.

Окрім цього, за твердженнями дослідників, сучасна модель дистанційного навчання має поєднувати технологічні засоби з педагогічними підходами, які стимулюють автономію, відповідальність і творчість (особливо вчителі мови й літератури) [4].

Практичні результати апробації цих методів засвідчили підвищення рівня самостійності учнів [2]. Якщо до початку впровадження лише третина учнів демонструвала здатність до самостійного планування роботи, то після використання творчих завдань цей показник зріс удвічі. Портфоліо учнів збагатилося різними формами освітніх продуктів: від презентацій і міні есе до відеорефлексій та інфографік. Опитування учнів показало, що зростає їхня впевненість у власних силах, а також внутрішня мотивація до пошуку інформації. Учителі, які брали участь у дослідженні, відзначили ефективність вебквестів і проектних завдань із можливістю самостійного вибору тем [2].

Таким чином, навіть у дистанційних умовах можливо цілеспрямовано формувати самоосвітню компетентність. Для цього необхідно поєднувати педагогічні рішення з використанням цифрових інструментів, забезпечувати свободу вибору, підкреслювати творчу значимість завдань і організовувати постійний зворотний зв'язок. Розвиток життєтворчої спрямованості виявляється тоді, коли учні відчують, що навчання не обмежується формальними вимогами, а стає засобом особистісної реалізації.

Формування самоосвітньої компетентності в умовах дистанційного навчання потребує від учителя української мови та літератури гнучкості, здатності інтегрувати інноваційні методи та створювати середовище, сприятливе для розвитку творчості. Подальші дослідження у цій сфері можуть зосередитися на вивченні впливу міжпредметної інтеграції, довготривалої динаміки розвитку компетентності та на пошуку нових цифрових інструментів, що ще більше розширюватимуть можливості учнів у процесі самоосвіти.

Список використаних джерел

1. Мося, І. А. Методичні рекомендації: розвиток самоосвітньої компетентності студентів. – К. : Інститут ПТО НАПН України, 2019.–109с.
2. Перевознюк, В. Досвід формування самоосвітньої компетентності майбутніх учителів англійської мови у Великій Британії. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2020, Вип. 28, т. 3. – С.183.
3. Кравцова, Н. Сутність і структура самоосвітньої компетентності майбутніх бакалаврів машинобудівних спеціальностей. *Adult Education Journal*, 2024. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.1\(25\).2024.124-137](https://doi.org/10.35387/od.1(25).2024.124-137).
4. Сидоренко, Л. Вплив дистанційної освіти на професійну підготовку здобувачів вищої освіти. *Теорія та методика навчання*, 2025. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14635392>.

СЕКЦІЯ 5. ВИЩА ОСВІТА

.....

SECTION 5. HIGHER EDUCATION

Баранцова І. О.,

УДК 378.014.6:316.7

доцент кафедри германської філології та
методики викладання германських мов,
Мелітопольський державний
педагогічний університет імені Богдана
Хмельницького, м. Запоріжжя

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.13>

**MULTICULTURAL UNIVERSITY SPACE AS A FACTOR
OF STUDENTS' INDIVIDUAL DEVELOPMENT**

Different scholars believe that exploring ways to utilize interdisciplinary approaches in developing university students' ethnocultural competence should be of particular importance.

We agree with researcher O. Danishenko, who emphasizes the importance of creating an “ethnocultural educational environment within the university” [1]. The importance of developing students' ethnocultural competence in a multiethnic educational environment is analyzed by S. Kostyuk [2], O. Kotenko [13], and others.

A multicultural environment is an integrative component of the university's interdisciplinary educational space. We define the concept of a “multicultural university space” as a community of representatives of various nationalities who enjoy equal relations within education institutions, taking into account the specifics of the regulatory framework and education standards, and who engage in ethnocultural interaction based on such cross-cultural communication qualities as tolerance, empathy, assertiveness, benevolence, compassion, congruence, reflection, patriotism, and respect for the legal, education, sociopolitical, and religious characteristics of individuals.

The university's multicultural environment is integrated and interdisciplinary. Pedagogical approaches and conditions for the development of students' ethnocultural competence, considering modern education trends, are aimed at successfully adapting students to their ethnocultural background, fostering respect for representatives of other nationalities, and harmonizing ethnocultural interests and perceptions based on mutual respect for cultural and historical characteristics, customs, and traditions.

Researchers highlight the personality-oriented approach as one of the significant ones. Also, based on the theoretical analysis of the research, the following

approaches to the formation of students' ethnocultural competence can be distinguished: value-oriented (aimed at implementing a set of conceptual, methodological and normative-target conditions for the formation of ethnocultural competence, development of an individual's value-semantic orientations); interdisciplinary (aimed at solving the problems of developing students' ethnocultural competence in an integrated academic environment using interdisciplinary technologies); synergetic (aimed at self-realization of the individual in accordance with his or her activities, internal motivation, preferences, moral and ethical standards); cultural (aimed at understanding cultural traditions, customs, religious and ethnic heritage), project-based (ensures the use of various forms of project work, trainings, case methods); information technology (allows finding innovative ways of using digital technologies, forms and methods of online learning, educational Internet platforms); system-activity (the integration of all the above approaches).

The system of pedagogical conditions for the formation of students' ethnocultural competence is aimed at ethnocultural adaptation and personal development and includes such components as goals, objectives, principles, content and methods. Based on the analysis of theoretical sources, the following necessary conditions for the formation and development of students' ethnocultural competence can be identified: normative-target (contain normative-target guidelines of the state, regional and university policies); scientific and methodological (ensure continuity of all educational levels, determine the target and substantive focus of the educational and methodological complex); organizational and managerial (aimed at the systemic organization of educational and upbringing processes, competence-based development of the university's human resources); instrumental and technological (ensure the use of educational Internet technologies, online learning platforms), psychological and anthropological (allow taking into account psychological, personal and age characteristics of students); educational and upbringing conditions (aimed at acquiring knowledge, forming competencies based on innovative forms and methods in the educational and upbringing process).

The definition of individual educational trajectories of students as a component of a personally oriented approach to learning is also a significant component of the process of developing the ethnocultural competence of university students.

L. Mutz notes that "Individual forms of work provide the realization of the individual's ability to continuously learn throughout life" [4].

Individualization of the learning process and the development and implementation of individual educational trajectories motivate students to develop personally and independently, developing the necessary skills for ethnocultural communication during ethnocultural adaptation.

The online learning format has changed the process of developing ethnocultural competence, demonstrating that while successful approaches to developing

ethnocultural competence online have not yet been identified, the level of development of this competence is significantly higher in offline settings. Experimental work has revealed that over 80% of international students experience difficulties in ethnocultural adaptation, especially in online learning.

The survey revealed that a high percentage (71%) of students who rent housing and live with their compatriots, rather than in dorms, experience difficulties in ethnocultural interaction. These students do not actively engage in ethnocultural interaction with representatives of other nationalities. Only 19% of students living in dorms experience difficulties in ethnocultural interaction: the dorm-dwelling group communicates intensively offline outside of class time, and therefore more easily overcomes language barriers and communication difficulties both offline and online.

Based on the results of the questionnaires and surveys, a need was identified for new methods of developing ethnocultural communication skills through online elective courses. The educational work conducted using the developed online elective course showed that the level of development of students' communication skills increased from 54% to 78%. Therefore, it can be argued that the development and implementation of elective courses in the educational process is a significant condition for developing ethnocultural competence in the context of intensive online learning. For example, an interdisciplinary online elective course can be used to supplement existing humanities subjects and expand the range of students' ethnocultural communication on topics such as family, hometown, history and cultural heritage, customs and traditions of peoples, future professions, celebrities, prominent figures, the education system in Ukrainian universities and abroad, hobbies, and more. To implement educational activities within the content of an online elective course, such forms as lectures, competitions, folk art concerts, trainings, roundtable discussions, and debates on the issue selected for discussion may be used.

An important area for the successful development of ethnocultural competence is the creation of Ethnocultural Development Centers at the university using blended learning technologies (offline and online).

The current stage of development of the educational space of higher education is characterized by new benchmarks of the competency-based approach, one of which is the formation and development of students' ethnocultural competence. Creating pedagogical conditions and finding approaches to successful ethnocultural adaptation and the development of students' ethnocultural communication skills are significant in the university's multicultural space, given current development trends characterizing this space as global, mobile, interdisciplinary, high-tech, continuous, and ongoing.

In an era of intensified use of virtual educational platforms, the development of elective online courses, the creation of various projects and training sessions aimed at the formation and development of ethnocultural competence, and the organization of Ethnocultural Development Centers will facilitate students' ethnocultural adaptation to the university's educational process.

Список використаних джерел

1. Данишенко О. С. Поняття набуття міжкультурної компетентності: американський підхід. Державне управління. Інвестиції: практика та досвід. 2019. №24. С. 148–153.
2. Костюк С. С. Розвиток компетентностей міжкультурної комунікації студентів-іноземців на основному етапі навчання української мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Київ, 2018. 292 с.
3. Котенко О. В. Розвиток полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі післядипломної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти". ДВНЗ "Унт менеджменту освіти" НАПН України. К., 2011.
4. Муц Л. Ф. Дискурсна методологія досліджень міжкультурної комунікації. Держава та регіони. Сер. Соціальні комунікації. 2022. № 3 (23). С. 17–20.
5. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки. Київ, 2020. 71 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoiosviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>.

Гарасим І. Б.,
здобувач третього (освітньо-
наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

УДК 378.091(477)

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРАНТІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ

Сучасне суспільство потребує висококваліфікованих фахівців економічного профілю, які здатні креативно мислити, ефективно вирішувати професійні завдання та впроваджувати інноваційні рішення. Такі випускники другого рівня вищої освіти не лише працюють у сфері економіки, а й роблять внесок у розвиток соціальної, наукової й технологічної сфер. Динамічні зміни в економічному та суспільному житті зумовлюють необхідність переосмислення підходів до підготовки магістрантів економічного напрямку. Саме тому сучасна педагогічна теорія орієнтується на пошук нових методів, технологій і форм навчання, що відповідають вимогам часу та сприяють формуванню професійної компетентності майбутніх економістів [1, с. 25].

Вагомий внесок у розвиток сучасних підходів до підготовки економістів зробила Н. Самарук, яка досліджувала професійну спрямованість навчання

математичних дисциплін на основі міжпредметних зв'язків. Учена запропонувала модель професійно орієнтованого навчання, що складається з кількох взаємопов'язаних компонентів: цільового (визначення завдань професійної підготовки), змістового (формування принципів, добір навчальних дисциплін, форм і методів навчання) та інтеграційного (поєднання економічних і математичних знань, умінь і навичок). Об'єднувальним елементом цієї моделі є мета підготовки, що забезпечує її цілісність. Важливим також виступає визначення педагогічних умов реалізації міжпредметних зв'язків, а саме оновлення змісту навчальних програм, моделювання практичних економічних ситуацій під час занять, економічна інтерпретація математичних понять, використання інформаційних технологій для інтеграції дисциплін та формування практичних умінь. Це включає в себе розробку математичних і економічних задач які можна розв'язати за допомогою онлайн засобів, введення в навчальний процес лабораторних занять із математичних дисциплін [6].

Педагогічні основи професійної адаптації майбутніх економістів засобами інформаційних технологій досліджувала Л. Петльована. До педагогічних основ професійної адаптації дослідниця відносить: педагогічні умови й підходи, компоненти, критерії, виробничі функції економіста та їх інформаційну культуру, засоби інформаційних технологій. Для реалізації цих педагогічних основ створено модель, складниками якої є: замовлення суспільства (спеціаліст, який досконало володіє знаннями економічних дисциплін, вправно оперує новітніми технологіями, а також володіє професійно іноземною мовою); директивними документами; професійними якостями випускника, компонентами процесу професійної адаптації (мотиваційно-ціннісний, професійний, інтеграційний, інформаційний, етапами професійної адаптації, критеріями готовності до професійної адаптації (цільовий, спеціальна підготовка, іншомовна компетентність, комп'ютерна грамотність), видами інформаційної культури (загальна й документальна) [4, с. 10].

Питання формування професійних умінь і навичок у процесі вивчення інтегративних дисциплін досліджувала І. Носач. Вона наголошує, що ефективність підготовки економістів забезпечується через усвідомлення студентами суперечностей між вимогами професії та рівнем власних знань, використання міждисциплінарних зв'язків між економікою, математикою, психологією й менеджментом, а також застосування діяльнісного підходу до навчання [3].

Л. Філіппова розглядає педагогічні умови формування інформаційної культури майбутніх економістів як цілісну систему, що передбачає створення ефективного освітнього середовища з використанням сучасних ІТ-засобів [1, с. 28]. У свою чергу, Н. Болюбаш зосереджує увагу на особливостях формування професійної

компетентності майбутніх економістів засобами мережевих технологій. Учена обґрунтувала модель, що містить цільовий, змістовий, психологічний та результативний блоки, і впроваджується через освітнє середовище Moodle, у якому розміщено дистанційні курси з комп'ютерних дисциплін [1, с. 29].

В. Різник розглядає процес формування готовності студентів економічних спеціальностей до професійної діяльності під час вивчення фахових дисциплін. Він виокремив три рівні сформованості готовності: низький, середній і високий. На низькому рівні спостерігаються труднощі у сприйнятті нових знань і застосуванні їх на практиці; на середньому рівні студенти виявляють прагнення до саморозвитку, але не завжди здатні ефективно діяти в нестандартних ситуаціях; високий рівень характеризується творчим мисленням, упевненістю, здатністю приймати нестандартні рішення та самостійно організовувати професійну діяльність [5, с. 8].

Аналіз сучасних наукових джерел показує, що питання професійної підготовки майбутніх економістів є актуальним і багатовимірним, адже вона потребує оновлення відповідно до викликів часу. Дослідники зосереджують увагу на впровадженні інформаційно-комунікаційних технологій, хмарних сервісів, систем автоматизації обліку, розвитку комунікативної та правової компетентності [2, с. 359]. Так, сучасна педагогічна теорія розглядає професійну підготовку магістрантів економічного профілю як багатогранний процес, що поєднує інноваційні технології, міжпредметну інтеграцію, компетентнісний і діяльнісний підходи до формування професійної готовності фахівців нового покоління.

Педагогічна наука визначає необхідність інтеграції економічних, математичних, управлінських та інформаційних знань, що дозволяє підготувати фахівця нового покоління-компетентного, інноваційно спрямованого, здатного діяти в умовах змінного економічного середовища. Таким чином, сучасні підходи до професійної підготовки магістрантів економічного профілю спрямовані на формування високого рівня професійної компетентності, розвитку інтелектуального потенціалу та готовності до безперервного саморозвитку, що є запорукою успішної реалізації фахівця у сучасному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Бабаєва О.В. Інформаційно-комунікаційні технології в економічній освіті: можливості та перспективи. *Економічний вісник*. 2021. №3 С. 25–30.
2. Баніт Ю.С., Ковальчук Г.О. Формування підприємливості студентів: цифрове навчання для цифрового середовища. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 37, Том 1. 2021. С. 359-363.

3. Носач І. В. Формування професійних умінь і навичок майбутніх економістів у процесі вивчення інтегративних фахових дисциплін : автореф. на здоб.канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Київ, 2008. 20 с.

4. Петльована Л.Л. Педагогічні основи професійної адаптації студентів економістів засобами новітніх інформаційних технологій : автореф. на здоб.канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Хмельницький, 2008. 20 с.

5. Різник В. В. Формування готовності майбутніх фахівців економічних спеціальностей до професійної діяльності у процесі вивчення спеціальних дисциплін : автореф. на здоб.канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Київ, 2010. 20 с.

6. Самарук Н. М. Професійна спрямованість навчання математичних дисциплін майбутніх економістів на основі між предметних зв'язків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти". Тернопіль, 2008. 22 с.

Дікун І. А.,

канд. пед. наук, старший викладач

кафедри мистецьких дисциплін,

КЗВО "Барський гуманітарно-педагогічний

коледж імені Михайла Грушевського", м. Бар

Скорич Н. В.,

викладач-методист, викладач

кафедри мистецьких дисциплін,

КЗВО "Барський гуманітарно-педагогічний

коледж імені Михайла Грушевського", м. Бар

УДК 37.032+371.134+478.041]:78(477)(045)

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.14>

ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА: ПОДІЄВИЙ ПІДХІД

Конституція України гарантує всебічний розвиток особистості, її талантів, інтелектуальних і творчих здібностей, що визначає орієнтирами освіти забезпечення умов для вільного розвитку та самореалізації кожної людини. У цьому контексті професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва спрямовується не лише на оволодіння професійними компетентностями, а й на максимальне розкриття творчого потенціалу студентської молоді, створення такого освітнього середовища, яке забезпечує підготовку компетентних педагогів, здатних до творчості, креативності, саморозвитку та інноваційних перетворень.

Проблема творчого розвитку майбутніх учителів музичного мистецтва розкрита у працях А.Козир, О.Михайличенко, О.Олексюк, Г.Падалки, О.Щолокової та ін. Науковцями відзначено, що творче становлення майбутніх фахівців відбувається виключно у площині їх творчої діяльності, яка є каталізатором, засобом і механізмом самореалізації та самовдосконалення і залежить як від внутрішніх потреб особистості щодо творчості, творчих якостей та здібностей, так і від створення умов, сприятливих для їх вияву та розвитку.

На думку С.Сисоєвої, реалізація людиною у творчій діяльності власного творчого потенціалу є проявом її духовної природи, творчих можливостей і самовираженням, що задає вектор для подальшого розвитку і зростання. Самореалізація в процесі творчої діяльності, наголошує вчена, є також основною якістю і показником щасливої людини, яка живе в гармонії з собою, допомагає підтримувати і зберігати ментальне здоров'я [3, с. 28]. Відтак, розвиток творчих якостей майбутніх фахівців стає головним завданням вищої школи та визначальною умовою їх подальшого професійного становлення.

Аналізуючи творчі якості особистості, науковці звертають увагу на креативність як здатність людини відмовлятися від стереотипів, швидко і нестандартно вирішувати завдання, породжуючи нові можливості та відкриття. Креативно-пошукова активність характеризується високим рівнем пізнавальної, мотиваційної та діяльнісної сфер особистості майбутнього фахівця. Її провідними ознаками стають критичність, дивергентність, альтернативність, самостійність мислення; проблемне бачення; творча фантазія, розвинута уява, художньо-образне мислення, асоціативне мислення; специфічні особистісні якості (здатність до позитивної комунікації, сміливість, готовність до розумного ризику в професійній діяльності, цілеспрямованість, допитливість) та мотиви (бажання реалізувати власні можливості, бути визнаним, творчий інтерес, захопленість творчим процесом, прагнення досягти визнання результативності в конкретних умовах власної музично-педагогічної праці тощо); комунікативні здібності; здатність працювати в команді; високий рівень загальної та музично-педагогічної культури тощо [1, с. 53]. Отож, розвиток креативно-пошукової активності здобувачів вищої музично-педагогічної освіти як конститутивної складової творчої діяльності стає важливим завданням професійної підготовки майбутніх фахівців.

Слід відмітити, професійна діяльність майбутніх учителів музичного мистецтва невіддільно від творчості в силу своєї природи і вимагає підвищеної емоційності, розвиненого художньо-образного мислення, багатства асоціацій, широкого мистецького тезаурусу, творчого сприймання та осмислення творів мистецтва. Музичне мистецтво сприяє розвитку емоційних реакцій, творчих якостей, адже

володіє потужним евристичним потенціалом, здатністю "захопити", активізувати уяву, фантазію, інтуїцію.

Ефективність стимулювання креативності та творчої активності студентів значною мірою забезпечується шляхом створення сучасного культурно-подієвого освітнього середовища, що передбачає залучення здобувачів вищої освіти до різних форм практичної художньо-творчої діяльності. Така організація навчання дає змогу розглядати освітній простір навчального закладу як соціокультурну практику, простір для організації та реалізації різноманітних культурно-мистецьких подій, практичних освітніх мистецьких івентів [2, с. 239].

Ядром освітньої культурно-мистецької події є митці, педагоги, музиканти, об'єднані спільним інтересом, потребою взаємообміну досвідом. Комунікація під час організації заходу передбачає створення практичних майданчиків для творчого спілкування, в наслідок чого майбутні педагоги-музиканти, залучені до такої взаємодії, отримуються нові знання та досвід.

Для здобувачів освіти участь у культурно-мистецьких заходах набуває особливої яскравої, емоційної, захоплюючої освітньої події, яка запам'ятовується на тлі повсякденності. Участь у таких заходах сприймається як особистісно значущий досвід побаченого й пережитого на практиці знання, що залишає стійкі враження, сприяє формуванню позитивної мотивації до майбутньої професії, розвитку професійно-особистісних якостей, креативності, формуванню комунікативних умінь, здатностей до інноваційної діяльності. До сучасних форм культурно-мистецької освітньої практики можемо віднести такі як:

- майстер-класи музикантів, педагогів, де майбутні фахівці мають можливість спостерігати за методами та прийомами навчання, виконавською майстерністю, отримати професійні поради щодо інтерпретації музичних творів, роботи з учнями, сценічної поведінки тощо. Цінним є те, що відразу студенти мають можливість апробувати отримані рекомендації у власній виконавській практиці, що уможливорює їх творчу самореалізацію;

- воркшопи з інноваційних методик музичного навчання, де студенти самостійно можуть створювати фрагменти уроків, використовуючи сучасні методи навчання школярів: різноманітні техніки колективного музикування, body percussion, Orff-підхід, технології LearningApps, STEM-art тощо. Така форма сприяє розвитку креативності, формує вміння застосовувати інтегровані технології у майбутній педагогічній діяльності;

- артфориуми та творчі зустрічі представляють масштабні мистецькі події з презентацією авторських проєктів відомих митців, диригентів, композиторів, виконавців тощо. Участь у таких заходах забезпечить розширення професійного кругозору, усвідомлення зв'язку між мистецтвом та суспільними процесами, сприятиме стимулюванню творчого інтересу студентів до майбутньої професії;

- проєктна діяльність (створення різноманітних творчих мистецьких проєктів) передбачає розробку і реалізацію студентами власних міні-проєктів: концертів, онлайн-конференцій, подкастів, створення відеофільмів, відеороликів, радіоефірів, проведення публічних лекцій тощо, що передбачає пошук нестандартних рішень для створення художньо-творчого продукту як кінцевого результату за допомогою проєктних методів та технологій, формує дослідницькі уміння майбутніх фахівців;

- фестивалі, конкурси, концерти сприяють реалізації творчого потенціалу студентів, формують їх виконавську культуру.

Таким чином, впровадження подієвого підходу у фахову підготовку, залучення здобувачів освіти до різних форм культурно-освітніх практик є ефективною умовою організації творчої діяльності, яка забезпечить творчий розвиток і професійне становлення майбутніх фахівців під час їх навчання у закладах вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Дікун І.А. Формування досвіду творчої діяльності майбутніх учителів музики у процесі педагогічної практики : монографія. Київ : НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2019. 242 с.

2. Поправко О.В., Тараненко Г.Г. Педагогічний потенціал подієвого підходу як способу організації освітньої діяльності у закладах вищої освіти. *Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти* : збірник науково-методичних праць ТДАТУ. 2022. Вип. 25. С. 235-241.

3. Сисоєва С.О. Творчий розвиток фахівців в умовах магістратури : монографія. Київ : ЕДЕЛЬВЕЙС, 2014. 404 с.

Ivanchuk, A.,

Department of Fine and Decorative
Arts, and Technologie and Safety of Life,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State
Pedagogical University, Vinnytsia

УДК 614.8

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.15>

ASPECTS OF TRAINING FUTURE TEACHERS LIFE SAFETY

Abstract. *The problems of teaching the academic discipline “Life Safety and Fundamentals of Labor Protection” in higher educational institutions of Ukraine are revealed. It is emphasized that in practice, the basis for choosing the content and structure of the educational material of this academic discipline is the concept of forming safe conditions for professional activity, which does not take into account the*

integral functional purpose of the future teacher. It is proposed to choose the content and structure of the educational material on life safety, based on the concept of students' knowledge about the essence of various types of hazards in the environment. The essence of using material and field clusters to modernize the content of practical work in the specified academic discipline is highlighted.

Keywords: *life safety, future teachers, concepts of selecting the content of educational material, hazards, material clusters, field clusters, practical work.*

In the 21st century in Ukraine, the academic discipline "Life Safety and Fundamentals of Occupational Safety" is one of the mandatory subjects in all educational and professional training programs for specialists of any specialty. This is due to the fact that "... the environment ... that possesses energy, chemically or biologically active substances or other factors ... has potential hazards – phenomena, processes, objects that under certain conditions can cause undesirable phenomena (fatigue, deterioration of health, loss of life, fires, explosions, accidents, catastrophes)" [2, p. 264].

A significant number of Ukrainian researchers are improving the content of the academic discipline "Life Safety and Fundamentals of Occupational Safety" in order to ensure the ability of future teachers to create a safe educational environment [3]. In particular, the main markers that the researchers are guided by are given in the theses of the specified author. Among them, we identified the following: the formation of a safety culture among higher education students in Ukraine; the competence of a future teacher in life safety as a component of his professional competence; knowledge of life safety as a means of ensuring work capacity and forming readiness for action in extreme situations, soft skills of safety culture as the ability to communicate, the ability to situational ingenuity and resistance to stress. Thus, one of the main functions of a future teacher - teaching students, in particular, teaching them to understand the essence of dangers - completely falls out of the researchers' attention.

Analyzing studies that describe the shortcomings of the content of the academic discipline "Life Safety and Fundamentals of Labor Protection", it is easy to notice the consolidated opinion of a significant part of Ukrainian researchers that the contradiction between the number of teaching hours allocated to the lecture course (no more than 14 hours) and the requirement of didactics for the systematic nature of knowledge has led to the loss of their integrity. In fact, higher education applicants in Ukraine are presented with a network of different fields of knowledge that is irrelevant to the content of their future professional activities [1]. Accordingly, lecturers are

forced to set limits on the selection of educational material from different fields of knowledge, thus reducing their fragmentation. However, this approach creates a new drawback - gaps in the characterization of various types of hazards. As a result, the published textbooks on life safety and fundamentals of labor protection in Ukraine either have signs of encyclopedicity, or they describe a small number of hazards selected according to various author's criteria. The unification of content is observed only for workshops in the academic discipline "Life Safety and Fundamentals of Labor Protection". However, the content and structure of laboratory and practical work offered to higher education applicants are developed in accordance with the concept of forming skills to ensure a safe educational environment for students, when it comes to future teachers. That is, once again, one of the main functions of the future teacher remains out of the developers' attention – teaching students.

We propose to modernize the content of practical work on life safety for future teachers by changing the concept on the basis of which their content and structure are selected. In our opinion, the concept of ensuring a safe environment for professional activity is relevant only to the content of training future engineers, doctors, service workers, etc. In the educational process of training future teachers, it will not be basic and relevant, accordingly, it is worth focusing on the concept of students' knowledge of the essence of various types of hazards in the environment. With this approach, the risk-oriented approach traditional for academic disciplines from the life safety cycle will recede into the background, and the efforts of teachers will be directed to the formation and development of students' cognitive interest in the field of knowledge on ensuring life safety. At the same time, traditional descriptions of hazards, containing their definitions, operating factors, detailed natural science terminology, and characteristics of means for measuring parameters by which specific hazards are assessed, will be replaced by clusters formed according to the criteria of the type of substance or the type of physical field.

Let us give a brief description of the cluster "Water", selected according to the substantive criterion. This cluster allows higher education applicants to immediately consider a significant part of the content of the academic discipline "Life Safety and Fundamentals of Occupational Safety" on one topic of a practical lesson, thus reducing the excessive detail and fragmentation of educational information, which is characteristic of the modern practice of teaching this discipline. It is characteristic that the cluster "Water" has common points of contact between labor protection and life safety. For example, relative humidity in labor protection and the dangers of climatic conditions in life safety; using the analogy of water flow in a pipeline and the

movement of electrons in a conductor to explain the strength of the current as an impressive factor in labor protection and the nature of the dangers from it in life safety; explanation of the mechanism of combating dehydration in occupational safety and the mechanism of creating danger with nitrate ions in food products in life safety; explanation of harm from radioactive radiation using the mechanism of water radiolysis in occupational safety and to explain harm from salts of temporary and permanent hardness based on the ionization effect in life safety, etc. In the same cluster, water will also be considered as a means of fire extinguishing based on the Lavoisier triangle (fire triangle) in occupational safety (it will act on two components of the Lavoisier triangle - oxidant and ignition source). Other clusters selected according to the field criterion will be the following: "Thermal field", "Electromagnetic field", "Region of mechanical motion" and others (both the classical physical understanding of the field and atypical neologisms are used here, for example, "Region of mechanical motion", etc.).

Thus, in the practice of teaching the academic discipline "Life Safety on the Basis of Labor Protection" in higher education institutions of Ukraine, there are many unresolved didactic and methodological problems. One of them is the fragmentation of its content and its irrelevance to the nature of the professional activities of future teachers. Further research will consist in unifying the cluster approach through the use of fractality (different scales of typical representation of different types of hazards).

References

1. Ivanchuk, A., Zuziak, T., Marushchak, O., Solovei, V., Krasylnykova, I., Hlukhaniuk, V., & Krupka, V. (2023). Interest of the pre-service teachers in the alcohol-related issues. *Problems of Education in the 21st Century*, 81(2), 206–222. <https://doi.org/10.33225/pec/23.81.206> [in English].
2. Ivanova, I. V., Kozykin, A. H., Neizvestnyi, M. O., Stenpkovska, H. I., Shapkina, T. I., & Shapkin, V. A. (2002). [The concept of education in the direction of "Safety of human life and activity"]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Biolohiia*, 7(1), 263–268 [in Ukrainian].
3. Liulchenko, O. (2024, 30 April). The significance of "soft skills" for the formation of a culture of safety among bachelor's degrees in institutions of higher education. In *SCIENCE. EDUCATION. YOUTH : Proceedings of the All-Ukrainian Scientific Conference* (pp. 129–132). URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2024/1/51.pdf [in English].

Карпенко А. А.,
здобувачка третього (освітньо-
наукового) рівня вищої освіти,
Національний університет
кораблебудування імені адмірала
Макарова, м. Миколаїв

УДК 378.091.12:159
DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.16>

АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ

У 2002 році в Україні розпочався процес трансформації системи вищої освіти, який був зумовлений переходом до ринкової економіки та обранням курсу на інтеграцією до європейського освітнього простору. Важливим кроком було прийняття нових нормативно-правових актів, що регулювали різні аспекти освітньої діяльності ЗВО. Однією з ключових подій була активізація дискусій щодо адаптації українського законодавства до вимог Болонського процесу, до якого Україна офіційно приєдналася у 2005 році. З огляду на принципову зміну вектору подальшого розвитку системи вищої освіти в Україні, часовий відрізок 2002-2005 роки (перший етап першого періоду нашого дослідження) вважаємо окремим етапом першого періоду трансформації змісту підготовки майбутніх фахівців, виокремленого у рамках нашого дослідження. На цьому етапі відбулось виділення "Психології" у самостійну галузь знань з кодом 0201.

Аналізуючи прийняті документи, можна виділити найбільш суттєві зміни у підготовці майбутніх психологів, що відбулись упродовж 2002-2005 років:

1) перехід від радянської моделі підготовки спеціаліста (упродовж 5-ти років) до європейської двоступеневої структури: бакалавр – 4 роки та магістр – 1-2 роки (українські студенти отримали можливість продовжувати навчання у магістратурі за кордоном);

2) запровадження європейської системи кредитів (ECTS), що забезпечило: прозорість освітніх програм, можливість перезарахування предметів під час навчання за кордоном, співмірність дисциплін із програмами країн ЄС через перерахунки навчального навантаження у стандартних одиницях (для спеціальності "Психологія" це означало узгодження змісту окремих курсів через внесення нових модулів, наприклад "арт-терапія", "кризова психологія");

3) створення внутрішньої система забезпечення якості – оновлення вимог до ліцензування та акредитації освітніх програм, орієнтованих на європейські принципи.

Для спеціальності "Психологія" у вказані роки були визначені обов'язкові стандарти підготовки, у яких зазначалося:

- обсяг і структура практики (навчальної, виробничої, клінічної),
- перелік ключових дисциплін ("психодіагностика", "консультативна психологія", "етика психолога"),
- включення етичних норм до змісту навчальних програм [1].

З 2006 р. спостерігається суттєве збільшення кількості ЗВО, розширення спектру спеціальностей, збільшення державного замовлення і зростання контингенту студентів. Цього року починається робота над новою Національною рамкою кваліфікацій у контексті європейських підходів, створюється проєкт нового Переліку галузей знань та бакалаврських програм. Спеціальність "Психологія" від тепер входить у галузь знань "Гуманітарні науки", пізніше – у "Соціальні та поведінкові науки", відбувається її чітке розмежування з педагогікою, соціальною роботою та філософією.

Прийняття Постанови КМУ про перелік напрямів підготовки та наступний Наказ МОН № 58 від 27.01.2007 фактично стало нормативною основою для двовекторної професійної підготовки психологів в Україні, стратегічно закріпивши на державному рівні розподіл на науково-теоретичний напрямок ("Психологія", 6.030102) та професійно орієнтований прикладний напрямок ("Практична психологія", 6.030103), та визначивши механізми його реалізації у ЗВО.

У 2010 році було ухвалено нову редакцію "Класифікатора професій ДК 003:2010", який не лише унормував термінологію, а й виконував функцію інституційного містка між підготовкою у закладах вищої освіти та реальними вимогами ринку праці. Він закріплював професійний статус психолога в офіційних документах і визначав єдину систему кодування, якою користувалися при формуванні штатних розписів, складанні кваліфікаційних характеристик, а також при акредитації освітніх програм.

У 2011 році Постанова КМУ № 1341 "Про затвердження Національної рамки кваліфікацій" (НРК) стала ключовим етапом у розвитку психологічної освіти, оскільки вона ввела дескриптори рівнів освіти, уніфікувала вимоги до знань, умінь та компетентностей (включаючи психодіагностику, консультування та етичні аспекти) у категоріях результатів навчання ("learning outcomes"), створивши "каркас" для національних стандартів та узгодивши українські дипломи за спеціальністю 053 "Психологія" з Європейською рамкою кваліфікацій [2].

Новий Закон України "Про вищу освіту", ухвалений у 2014 році, завершив перший період модернізації підготовки психологів, поєднавши попередні напрацювання з вимогами Європейського простору вищої освіти (EHEA), що

скасував освітньо-кваліфікаційні рівні та закріпив автономію ЗВО. Ці зміни офіційно ознаменували перехід від "знаннєвої моделі" до компетентнісної (знати → вміти → бути здатним застосувати), заклавши основу для дворівневої моделі (бакалавр – магістр) та оновлення програм спеціальності "Психологія" з посиленням акцентом на практику та стажування [3].

Список використаних джерел

1. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-кваліфікаційна характеристика магістра. Напрямок підготовки 0301 Соціально-політичні науки. Спеціальність 8.03010201 "Психологія". Київ, 2007.
2. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1341. *Офіційний вісник України*. 2011. № 90. Ст. 3227. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п>.
3. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. Ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

Стороженко С.,
здобувачка вищої освіти,
Київський національний університет
технологій та дизайну, м. Київ

УДК 378.147:7.05(100)

ГРАФІЧНИЙ ДИЗАЙН У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розвиток науки та освіти в умовах глобалізації є ключовим чинником модернізації суспільства, оскільки саме знання, інновації та креативність стають рушійними силами економічного й культурного поступу. Сучасна вища освіта орієнтована не лише на передачу знань, але й на підготовку фахівців, здатних адаптуватися до викликів глобального світу, працювати в умовах міжкультурної взаємодії та створювати продукти, що відповідають міжнародним стандартам [2, с. 56].

Особливе місце у цьому процесі займає графічний дизайн як розділ навчання в університеті. Графічний дизайн визначається як комплексна професійна діяльність, що об'єднує естетику, художнє бачення, технічні засоби та комунікаційні стратегії. У системі вищої освіти ця спеціальність охоплює дисципліни з композиції, типографії, кольорознавства, візуальної комунікації,

мультимедійних технологій та цифрового проектування. В умовах глобалізації вивчення графічного дизайну набуває стратегічного значення, адже сучасний світ функціонує у форматі візуальної культури, де інформація подається через образи, символи, інфографіку та інтерактивні інтерфейси [4, с. 73].

Важливість підготовки дизайнерів у сучасному світі пояснюється зростанням ролі візуальної комунікації. У глобальному інформаційному суспільстві саме дизайн формує перше враження про продукт, компанію чи освітню платформу. Від якості візуального середовища залежить сприйняття культурних кодів, ідентичність бренду та ефективність комунікації. Тому вища освіта має на меті підготувати фахівців, які здатні поєднувати творчість із новітніми технологіями, орієнтуватися в культурному різноманітті й працювати на глобальних ринках [3, с. 47].

Умови глобалізації ставлять завдання модернізувати методи викладання графічного дизайну. Серед основних напрямів вдосконалення освітнього процесу можна виокремити інтеграцію цифрових технологій у навчальний процес, використання сучасних програмних засобів для 3D-моделювання, віртуальної та доповненої реальності, що розширює можливості креативного експерименту [5, с. 218]. Важливим є також розвиток міжнародної академічної мобільності, яка дає змогу студентам здобувати знання у різних країнах, брати участь у програмах подвійних дипломів та спільних навчальних проєктах. Це сприяє формуванню глобальної компетентності, яка є важливою складовою підготовки сучасного графічного дизайнера.

Методи навчання графічного дизайну в умовах глобалізації повинні включати проєктний підхід, коли студенти розробляють реальні комунікаційні продукти для бізнесу чи громадських організацій. Практична спрямованість навчання підсилюється участю у міжнародних конкурсах та фестивалях дизайну, які виступають індикаторами професійної якості підготовки студентів [4, с. 98]. Крім того, колаборація між університетами, дизайн-студіями та ІТ-компаніями дозволяє інтегрувати освіту з реальним ринком праці, забезпечуючи конкурентоспроможність випускників.

Глобалізація відкриває нові можливості для вдосконалення системи освіти у сфері дизайну. Серед перспектив – створення міжнародних освітніх платформ з відкритим доступом до навчальних матеріалів, проведення онлайн-лекцій від провідних дизайнерів світу, а також використання штучного інтелекту як інструменту в навчальному процесі. Це дозволяє студентам формувати індивідуальні освітні траєкторії, підвищувати рівень самостійності та креативності, що особливо важливо для дизайнерської професії [1, с. 112].

Отже, графічний дизайн у системі вищої освіти є не лише навчальною дисципліною, а й ключовим напрямом розвитку науки та освіти в умовах глобалізації. Він поєднує креативність, технології та міжкультурну комунікацію, формуючи фахівців, здатних відповідати на виклики сучасного світу. Вища школа, модернізуючи підходи до викладання дизайну, сприяє інтеграції України у глобальний освітній простір, підвищенню якості професійної підготовки та зміцненню конкурентоспроможності на міжнародному рівні.

Список використаних джерел

1. Іноземцев, В. Л. (Ред.). *Креативна економіка: світовий досвід та українські перспективи*. Київ: Фенікс, 2020. – 208 с.
2. Сидоренко, В. В. *Глобалізаційні процеси та освіта: виклики і перспективи*. Київ: Наукова думка, 2019. – 312 с.
3. Лещенко, М. П. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти в умовах глобалізації. *Вища школа*, 2021, № 4, с. 45–52.
4. Соколова, Т. О. *Графічний дизайн у системі мистецької освіти: інтеграція традицій та інновацій*. Харків: ХДАДМ, 2022. – 186 с.
5. Castells, M. *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell, 2010. – 597 p.

СЕКЦІЯ 6. ТОЧНІ ТА ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

.....

SECTION 6. EXACT AND NATURAL SCIENCES

Laksman, O. J.,

УДК 159.9:616-089.87

PhD Student, Department of Psychology,
Varna Free University "Chernorizets
Hrabar", Bulgaria

Ivanov, K.,

Professor, Study supervisor, M.D.
PhD, Psychology Head of Department,
Varna Free University "Chernorizets
Hrabar", Bulgaria

Abu-Abeid, S.,

Professor, Honored supervisor,
M.D. Dept Department Surgery B,
Sourasky Medical Center, Israel

RELATIONAL DYNAMICS OF COUPLES FOLLOWING BARIATRIC SURGERY

Abstract. Obesity is a global health epidemic with nearly 60% of adults and one in three children in the European region are affected by overweight and obesity [15]. The estimates for global overweight and obesity (>25kg) are over 4 billion people by 2035, compared with over 2.6 billion people in 2020. This reflects an increase from 38% of the world's population in 2020 to over 50% by 2035, excluding children under 5 years old [1].

Israel is among the development countries with a high obesity rate (over 30kg in average weight), 29% of women who are obese and 26% of men who are obese but also is one of the tops in the OECD countries in the number of Bariatric surgeries and repeat surgeries relative to the number of the population [1].

The bariatric surgery (BS) procedures are recognized as the most effective interventions for weight loss and the link to obesity-related diseases. Weight loss outcomes and physical health improvements typically measure the success of BS. However, maintaining postoperative success remains a challenge for a significant percentage of patients. While the physical benefits are well documented, the impact on close interpersonal relationships, particularly those with a partner, remains a complex and often paradoxical area of investigation.

This article review synthesizes current literature regarding the relational dynamics of couples following bariatric surgery (BS), examining both the reported positive outcomes and the concerning phenomenon called "bariatric divorce".

Findings consistently indicate that BS is associated with a dramatic change in relationship status, showing an increased incidence of both divorce or separation and new marriages or partnerships [3, 6, 11].

This article review explores the mechanisms driving these changes, including shifts in power dynamics, the impact on sexual intimacy, and the critical role of social and family support systems, focusing on a recent study on the social impact of bariatric surgery in Israel.

The evidence underscores the critical need for mandatory, couple-focused psychosocial intervention both pre- and postoperatively to support successful long-term relational and weight outcomes.

Keywords: *Bariatric Surgery; Couples; Relational Dynamics; Bariatric Divorce; Social Support; Marital Satisfaction.*

Introduction and Background

Morbid obesity is a global health crisis, and the Bariatric Surgery (BS) procedure has established itself as the most effective treatment for achieving significant weight loss, alongside the resolution of numerous health conditions [4, 9].

Today, the success of BS is measured by weight loss outcomes and physical health parameters, however, an increasing recognition of the true impact of this life-changing procedure extends far beyond the physical body, deeply affecting the patient's psychological well-being, self-perception, and interpersonal relationships. [3, 2, 12].

The patient's journey involves massive physical change, renewed self-confidence, changing eating habits, and a new lifestyle [10, 12]. As is often apparent, when one member of a couple undergoes such a profound transformation, the entire relationship system is forced to adapt, resulting in both opportunities for growth and significant potential for breaks [8, 11].

This article's central focus is the disruption caused by the patient's changes and the existing relationship structure's struggle to accommodate the "new" partner [11]. This article review aims to synthesize the existing literature comprehensively on the relational dynamics of couples after bariatric surgery.

Specifically, in this document I will address the paradoxical quantitative shifts in relationship status (divorce vs. new marriage), the qualitative changes in marital satisfaction and relationship function, and the specific psycho-social mechanisms, such as intimacy, support, and self-power, that drive relational success or failure.

The implications for clinical practice, particularly upon findings emphasizing the role of family and social support in post-bariatric success, such as those presented in my PhD study on the social impact of bariatric surgery in Israel.

Psychosocial Outcomes and Relationship Disruption

The psychosocial stage after BS is characterized by complexity and contrast. Many patients report significant improvements in quality of life, including enhanced self-esteem, reduced depression, and increased confidence and motivation [2, 9]. However, these positive internal changes can destabilize external social structures, particularly the marital relationship.

Research on couple dynamics following a BS was limited, often focusing solely on the individual patient. Having said that, recent studies have included the critical role of the partner's adjustment [3, 6].

A study focusing on the lived experience of couples revealed that for many, postoperative success was considered a joint effort, characterized by shared themes of changes in emotional health, eating habits, and viewing the journey as a team experience [4, 7]. However, conflicting evidence exists regarding overall marital satisfaction.

While some research points to improved quality of relationships due to increased confidence and better sexual relations, other studies report that marital satisfaction is reduced, particularly in domains like conflict resolution and communication [5, 13].

While the BS patient's individual experience may be positive, the relational balance is frequently upset, leading to increased conflict [5]. In my research I approve this disruption, noting that a phenomenon exists among couples where if only one partner undergoes the process, problems and disagreements often arise concerning the nature and quality of their relationship and life.

The Marital Paradox

Divorce and New Relationships - The most striking and frequently reported finding in the investigation of post-BS relational dynamics is the marital paradox. The dual occurrence of significantly increased rates of both separation and divorce and the success of establishing new partnerships and relationships [3, 6, 11]

- **The "Bariatric Divorce" Phenomenon** - The concept of "bariatric divorce" has entered clinical and academic awareness due to robust statistical evidence. Patients who are married at the time of surgery are consistently found to be twice as likely to get divorced compared to the general population [6, 10]. This heightened risk of relationship dissolution is not merely anecdotal; large-scale cohort studies have quantified this risk [3, 6]. In my PhD studies I found broader literature on the topic, confirming this observation, stating that married individuals who underwent surgery had a tendency to be twice as likely to obtain divorced, depending on the amount of weight lost after surgery by the BS individual.

Weight loss itself is an associated factor - Participants who lost more weight were more likely to become separated or divorced [6]. This suggests that the weight loss factor, followed by the act of the surgery, is the destabilizing force [6, 11].

- **The opportunity for New Relationships** - For those who are single before BS, the effect is opposite and equally pronounced. Adults who are single and undergo BS are more than twice as likely to become married within five years compared to the general U.S. population [6]. In my research on Israeli patients, I support this trend, noting that single patients who underwent surgery tend to establish a relationship and marry after surgery faster than those who did not have the surgery.

The improved physical health, enhanced self-confidence, and increased social engagement post-surgery create a powerful pathway toward new relational formation [2, 12].

This paradox strongly suggests that BS acts as a powerful catalyst, destabilizing existing relationships that were perhaps already strained, while simultaneously empowering single individuals to seek and establish new, healthy bonds due to increased self-esteem and confidence [11].

- **Mechanisms of Relational Change** - Understanding the "why" behind the marital paradox requires a more profound look into the specific psychological and behavioral mechanisms that drive relational disruption and success post BS.

There are several theories trying to clarify the paradox phenomenon:

- **Shift in Power Dynamics and Identity:** A patient's profound physical change and enhanced self-confidence often trigger a significant change in the relationship [10, 8]. In marriages where the morbidly obese patient was previously dependent, less assertive, or emotionally contained, the postoperative increase in self-assurance and autonomy can challenge the partner's role and sense of control [10, 8, 5]. This shift can be perceived as a threat by the partner, especially if the non-surgical partner benefited from or was accustomed to the prior equilibrium [8]. One study even found that husbands grew more dissatisfied after their wives' surgery, particularly if the wife became more assertive [5]. Patient's newfound social validation and re-evaluation of personal priorities and goals can lead to marital conflict [10]. The patient is, in many ways an entirely "different person" [12]. The outside world often perceives them differently, leading to new interests, increased energy, and a need to redefine the entire partnership [12]. The partner needs to comprehend the "loss" of the previous version of their loved one and adapt to the new, more independent partner [8]

- **Impact on Physical Intimacy:** Physical intimacy is a critical component of many romantic relationships, and it is dramatically impacted by BS [10]. The effects are mixed; while many patients report improvements in sexual desire, arousal, and overall sexual function post-surgery [5, 6], this improvement itself can destabilize the relationship if the partner does not experience a similar change or is unable to adapt [6]. Mismatched libidos, body image concerns, or performance anxiety can lead to

significant strain on the relationship bond. The patient's increased desire may put them "out of sync" with a spouse who is not experiencing the same level of physical or psychological change [6]. Body image concerns also persist, as some patients struggle to see themselves as the different person everyone else perceives them to be, which can hinder intimacy despite physical changes [12].

- The Role of Social Support and Motivation: A recurring topic across all bariatric literature is the indispensable nature of social support for achieving and maintaining successful long-term weight loss [5, 1]. The stability and quality of the family support and couple relationship are not merely side effects; they are strongly correlated with the patient's psychological and physical outcomes. Empirical Findings on Social-Family Relationships in my research provides empirical evidence for this relationship, particularly in the context of motivation.

In my study, I found a significant positive correlation between the level of change that occurred in social-family relationships and the patient's motivation. Both internal and external motivators. Furthermore, a direct positive correlation between the quality of family and social relationships was established.

These findings highlight that a supportive, positively adapting social structure directly fuels the patient's internal drive and external adherence to post-surgical procedure, thereby influencing long-term success. Conversely, when a partner is unsupportive or feels alienated, it can reduce and slow the patient's efforts, with some research suggesting married patients, especially those lacking support, may lose less weight than their single peers [5].

Preoperative Assessment and Intervention Strategies

My research emphasizes the important role of social support treatment and the need for changing standard clinical protocols to be more inclusive of the patient's significant other [5, 11]. Current best practice is moving toward a systemic, couple-centric approach. The need for couple-centric preparation is vital.

Psychosocial evaluation for bariatric candidates is typically focused on screening for individual psychopathology. However, the evidence indicates that the patient's relational context is a key predictor of outcome, suggesting the need for a relational-focused screening component [9, 13].

Effective interventions must be geared towards mitigating the factors known to strain relationships.

- Managing Expectations - Open communication should address realistic outcomes for the relationship. Mismatched expectations, where one partner anticipates profound relationship improvement and the other struggles to adapt, can be highly detrimental [10]. Counseling should be considered to help align these views.

- **Addressing Power Dynamics** - Preoperative psychoeducation should prepare couples for potential shifts in confidence and assertiveness, framing the change as an opportunity for mutual growth rather than a zero-sum power struggle [8].

- **Creating a "Joint Journey"** - Healthcare teams should be included in conversations before and after surgery to help the patient reach their goal weight and maintain that loss [5]. This helps the partner understand the necessary modifications in habits and lifestyle, such as food purchasing and meal preparation, preventing the partner from feeling alienated [5, 8].

- **Communication Training** - Given that conflict resolution and communication level often decrease post-surgery, couples should be advised on relationship maintenance activities, such as increasing 'openness' and 'assurances' and engaging in 'joint activities' [5, 13]. The high divorce rate highlights the urgent need for open communication and mutual support among couples facing the challenges of significant weight loss [1].

Discussion

Evidence supports a narrative where the surgery acts as a powerful stressor and selector. It strengthens relationships that are fundamentally secure and committed to teamwork, while simultaneously breaking down those that were already strained or dysfunctional preoperatively [8, 9].

The changes inherent to the patient increased confidence, independence, and energy and exposed pre-existing fractures in the marital foundation, with the "bariatric divorce" often being the manifestation of unresolved emotional issues and power imbalances [10].

The empirical findings in my research concerning the significant positive correlation between strong social-family relationships and both internal and external motivation are particularly insightful. The quantitative data provides a strong justification for policy recommendations, shifting the focus from individual responsibility to systemic, family-based support.

The clinical implications are clear! Treatment success must be measured not only by BMI reduction but also by the stability and quality of the patient's relationships, recognizing that these factors are interdependent [9, 13].

The medical community has a responsibility to counsel patients preoperatively, making them explicitly aware of the potential for relational change, both positive and negative [11]. Counseling is highly encouraged for couples experiencing problems or difficulty making the necessary adjustments to their new lifestyle [12].

Future research directions are needed. Bariatric surgery is a life-changing procedure that requires a full-system adjustment for the patient and their partner.

The resulting relational dynamics are paradoxical, marked by a doubled likelihood of both divorce and new marriage. The destabilizing factors include shifts in identity, power, and sexual intimacy, while the stabilizing factor is robust, mutual social support. Research, including my PhD demonstrates that family involvement and social support are crucial predictors of long-term motivational and surgical success.

References

1. World Obesity Atlas (2023).
2. Aghajani, E., & Abedi, H. (2016). Comparison Between Marital Satisfaction and Self-Esteem Before and After Bariatric Surgery in Patients With Obesity. *International journal of high risk behaviors and addiction*, 5(3), e34571.
3. Bruze, G., et al. (2018). Associations of Bariatric Surgery With Changes in Interpersonal Relationship Status: Results From 2 Swedish Cohort Studies. *JAMA Surgery*, 153(5), 416-423.
4. Coughlin, T., & Miller, A. (2016). Following Bariatric Surgery: an Exploration of the Couples' Experience. *Obesity Surgery*, 26(6), 1184-1191.
5. Ferriby, M. (2016). Bariatric Surgery May Harm Marital and Family Relationships. *Bariatric Surgery Support*.
6. King, W. C., et al. (2022). Changes in Marital Status Following Roux-en-Y Gastric Bypass and Sleeve Gastrectomy: A US Multicenter Prospective Cohort Study. *Annals of Surgery Open*, 3(8), e182.
7. King, W. C. (2025). The Impact of Weight Loss Surgery on Romantic Relationships. *ResearchGate*.
8. Obesity Action Coalition. (2018). Relationship Challenges before and after Weight-loss Surgery. *Obesity Action Coalition*.
9. Psychological and social outcomes of patients following bariatric surgery: A systematic review. (2024). *Pediatric Psychology and Child Health*, 15(1).
10. Renew Bariatrics. (2024). Why is Divorce Rate so High after Bariatric Surgery? *Renew Bariatrics*.
11. Sogg, S. (2019). Relationship Status After Bariatric Surgery: It's Complicated. *JAMA Surgery*, 154(1), 17–18.
12. Utah Bariatrics. (2018). Psychosocial and Emotional Effects of Weight Loss Surgery. *Rocky Mountain Associated Physicians*.
13. Van Hout, G. C. M. (2004). Psychosocial Effects of Bariatric Surgery. *ResearchGate*.
14. The 7th IFSO Global Registry Report (2022).
15. WHO European Regional Obesity Report (2022).

Шегеда І. М.,

УДК 581.132:633.11

канд. біол. наук, молодший науковий
співробітник лабораторії якості зерна,
Інститут фізіології рослин і генетики
НАН України, м. Київ

Сандецька Н. В.,

канд. біол. наук,
завідувач лабораторії якості зерна,
Інститут фізіології рослин і генетики
НАН України, м. Київ

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ВОДИ ПРИ ФОТОСИНТЕЗІ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ ЗАЛЕЖНО ВІД УМОВ АЗОТНОГО ЖИВЛЕННЯ

В силу різноспрямованості потоків вуглекислого газу і води при фотосинтезі постає питання ефективності використання останньої, оскільки, на відміну від першого, її доступність часто обмежена. На ефективність використання води (ЕВВ) впливають багато чинників, як-от фенотип, генотип і середовище, і дослідження цього параметра не втрачає актуальності протягом понад століття [1–3]. ЕВВ може бути визначена як відношення кількості утвореної біомаси чи врожайності до кількості води, випаруваної рослинами протягом вегетаційного сезону або, з погляду перебігу фотосинтезу на рівні листка, – як відношення інтенсивності фотосинтезу до транспірації, тобто кількості асимільованого CO_2 на одиницю випаруваної води. Цей параметр називають миттєвою ЕВВ, яка відображає взаємодію продихової та внутрішньоклітинної (метаболічної) регуляції фотосинтезу [4]. Власне показник ефективності використання води під час фотосинтезу характеризує стійкість фотосинтетичного апарату на клітинному рівні та його адаптаційну здатність [3].

Вища g_s , як правило, призводить до зниження ЕВВ [5]. За умов посухи трансгенні рослини з нижчою продиховою провідністю демонстрували покращення показників росту завдяки високій ЕВВ. Разом з тим, збереження низької продихової провідності протягом тривалого часу призводить до зниження фотосинтезу та швидкості росту рослин [2]. Було висунуто припущення, що збільшення карбоксилазної активності в поєднанні зі зменшенням продихової провідності може покращити ЕВВ без потенційного негативного впливу на кількість CO_2 , що фіксується у процесі фотосинтезу, та врожайність [6].

Для покращення ЕВВ сільськогосподарських культур використовуються різні методики – від агрономічних до генетичних і трансгенних. Численні дослідження

показали ефективність різних методів зрошення та підживлення добривами в підвищенні ЕВВ сільськогосподарських рослин [7]. Одним із ключових чинників, які впливають на транспірацію та ефективність використання води, є контроль за внесенням азотних добрив [8].

Мета роботи полягала у вивченні ефективності використання води при фотосинтезі листків пшениці різних сортів, вирощених на високому та низькому фоні мінерального живлення та за позакореневого підживлення карбамідом.

У дослідження було залучено 6 сортів м'якої пшениці озимої (*Triticum aestivum* L.): Достаток, Астарта, Малинівка, Наталка, Куяльник, Київська остиста. Рослини вирощували у вегетаційних посудинах на двох фонах мінерального живлення – оптимальному та низькому. У першому випадку в посудини при набиванні вносили мінеральні добрива у вигляді нітроамофоски у розрахунку $N_{160}P_{160}K_{160}$ мг/кг ґрунту. У посудини з низьким фоном мінерального живлення при набиванні вносили $N_{32}P_{32}K_{32}$ мг/кг ґрунту. Посудини розміщували на стелажі вегетаційного майданчика за природного освітлення, вологість ґрунту підтримували на рівні 60–70 % питомої вологоємності. Наприкінці фази цвітіння частину рослин позакоренево обробили азотним добривом шляхом обприскування 5 %-м розчином карбаміду.

Ефективність використання води (ЕВВ) при фотосинтезі розраховували як відношення інтенсивності фотосинтезу ($\text{мкмоль CO}_2/(\text{м}^2 \cdot \text{с})$) до інтенсивності транспірації ($\text{ммоль H}_2\text{O}/(\text{м}^2 \cdot \text{с})$), виміряних одночасно.

На високому фоні мінерального живлення ефективність використання води (ЕВВ) була найвищою в сортів Астарта та Київська остиста, які мали високі показники фотосинтезу. Натомість у сорту Достаток, який переважав їх за інтенсивністю фотосинтезу на обох фонах мінерального живлення, й у сорту Наталка, який виділявся цим показником на низькому фоні, він урівноважувався високою транспірацією. Підживлення карбамідом на високому фоні достовірно підвищило ЕВВ лише у рослин сорту Малинівка. В цілому, на високому фоні мінерального живлення ЕВВ була вищою, ніж на низькому. Це зумовлено тим, що інтенсивність фотосинтезу більше залежить від фону живлення, ніж інтенсивність транспірації, що, як було згадано вище, зумовлено меншою залежністю продихового апарату від азотного статусу рослини, ніж клітин мезофілу. Позакореневе підживлення карбамідом на низькому фоні живлення істотно підвищило ЕВВ у рослин сортів Астарта та Наталка. В рослин інших сортів (крім Достатку) спостерігалася лише тенденція до підвищення цього показника.

Отже, отримані результати свідчать про сортоспецифічність як абсолютних значень показника ЕВВ, так і його змін залежно від умов мінерального живлення.

Миттева ЕВВ при фотосинтезі варіювала у досить широкому діапазоні – від 4,14 у рослин сорту Наталка до 7,55 мкмоль CO₂/ммоль H₂O у сорту Малинівка, що свідчить про наявність хороших перспектив для його поліпшення генетичним шляхом. В цілому, на високому фоні мінерального живлення ЕВВ була вищою, ніж на низькому

Список використаних джерел

1. Arab M. M., Marrano A., Abdollahi-Arpanahi R., Leslie C. A., Cheng H., Neale D. B., Vahdati K. Combining phenotype, genotype, and environment to uncover genetic components underlying water use efficiency in Persian walnut. *Journal of Experimental Botany*. 2020. 71, N 3. P. 1107–1127. doi: 10.1093/jxb/erz467.
2. Condon A. G. Drying times: plant traits to improve crop water use efficiency and yield. *Journal of Experimental Botany*. 2020. 71, N 7. P. 2239–2252. doi: 10.1093/jxb/eraa002.
3. Kang J., Hao X., Zhou H., Ding S. An integrated strategy for improving water use efficiency by understanding physiological mechanisms of crops responding to water deficit: Present and prospect. *Agricultural Water Management*. 2021. 255. 107008. <https://doi.org/10.1016/j.agwat.2021.107008>.
4. Gobu R., Dash G. K., Lal J. P., Swain P., Mahender A., Anandan A., Ali J. Unlocking the nexus between leaf-level water use efficiency and root traits together with gas exchange measurements in rice (*Oryza sativa* L.). *Plants*. 2022. 11, N 9. 1270. <https://doi.org/10.3390/plants11091270>.
5. Kimura H., Hashimoto-Sugimoto M., Iba K., Terashima I., Yamori W. Improved stomatal opening enhances photosynthetic rate and biomass production in fluctuating light. *Journal of Experimental Botany*. 2020. 71. P. 2339–2350. doi: 10.1093/jxb/eraa090.
6. Flexas J., Niinemets U., Galle A., Barbour M. M., Centritto M., Dias-Espejo A., Douthe C., Galmes J., Ribas-Carbo M., Rodrigues P., Rossello F., Soolanayakanahally R., Tomas M., Wright I. J., Farquhar G. D., Medrano H. Diffusional conductances to CO₂ as a target for increasing photosynthesis and photosynthetic water-use efficiency. *Photosynthesis Research*. 2013. 117. P. 45–49. doi: 10/1007/s11120-013-9844-z.
7. Yan F., Zhang F., Fan X., Fan J., Wang Y., Zou H., Wang H., Li G. Determining irrigation amount and fertilization rate to simultaneously optimize grain yield, grain nitrogen accumulation and economic benefit of drip-fertigated spring maize in northwest China. *Agricultural Water Management*. 2021. 243. 106440. <https://doi.org/10.1016/j.agwat.2020.106440>.
8. Bardhan K., York L. M., Hasanuzzaman M., Parekh V., Jena S., Pandya M. N. Can smart nutrient applications optimize the plant's hidden half to improve drought resistance? *Physiologia plantarum*. 2021. 172, N 2. P. 1007–1015. <https://doi.org/10.1111/ppl.13332>.

СЕКЦІЯ 7. СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

.....

SECTION 7. SOCIAL AND HUMANITARIAN SCIENCES

Бельська Н. А.,
старший науковий співробітник,
Інститут обдарованої дитини
НАПН України, м. Київ

УДК 159.92
DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.17>

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПСИХОТИПУ (ЗА ТИПОЛОГІЄЮ К. Г. ЮНГА)
СТАРШОКЛАСНИКІВ З ОРІЄНТАЦІЄЮ НА НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКУ
ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ХАРАКТЕРУ ЗАВДАНЬ, ЯКИМ НАДАЄТЬСЯ ПЕРЕВАГА**

Типології особистості, що існують на цей час, зазвичай викликають лише абстрактний, далекий від психологічної практики інтерес. Важко знайти дослідження, предметом яких була б спроба верифікації та валідизації тієї чи іншої типології особистості через релевантне відображення її не в *умоглядному*, а в емпіричному, практичному аспекті. У цій роботі представлені результати дослідження можливих зв'язків психотипології К. Г. Юнга [1] з інтересом старших підлітків до аналітичної та науково-дослідної роботи, а також вибору типу завдань (представлених у точних і гуманітарних дисциплінах).

Нагадаємо, що К. Г. Юнг виділив такі альтернативні механізми функціонування психіки: Мислення, або логіка (Т) – Почуття, або етика (F); Сенсорика, або відчуття (S); – Інтуїція (N); Інтроверсія (I) – Екстраверсія (E); Раціональність, або судження (J) – Ірраціональність, або сприйняття (P). Комбінування всіх можливих варіантів дає типологію із 16-ти психотипів. Пізніше Д. Кейрсі [2] узагальнив 16 психотипів-"портретів" у чотири більш ємні та цілісні "типи темпераменту" (ТТ): SJ (сенсорно-раціональний – "менеджери"), SP (сенсорно-ірраціональний – "майстри"), NF (інтуїтивно-емоційні, або інтуїтивно-етичні – "артисти"), NT (інтуїтивно-логічні – "саєнтисти").

На цей час саме 4-факторна ("темпераментальна") класифікація Д. Кейрсі має найбільшу популярність, особливо серед фахівців практичного (консультативного) типознавства. При цьому прийнято вважати, що здібності до теоретичного навчання – є середніми у "артистів" і "менеджерів", вищі за середнє – у "саєнтистів", нижче за середнє – у "майстрів".

Гіпотези. У дослідженні перевірялися такі гіпотези: 1) відсоток інтуїтивних логіків (NT - "саєнтистів") серед дітей експериментальної групи значно перевищує відсоток цього ТТ у контрольній вибірці; 2) відсоток ірраціональних сенсориків (SP – "майстри") в експериментальній групі значимо нижче, ніж у

контрольній групі; 3) ТТ пов'язаний з характером завдань, яким надається перевага, та проявляється у виборі відділення МАНУ для підготовки та захисту наукової (творчої) роботи – зокрема, відділень точних (фізика, математика, астрономія тощо) та гуманітарних наук (мовознавство, історія, філософія, педагогіка, мистецтвознавство тощо); 4) на рівні окремих психологічних функцій (мислення - емоції, інтуїція – сенсорика, раціональність - ірраціональність) є значні відмінності між а) експериментальною та контрольною групами, б) учасниками конкурсу МАНУ, що захищаються на відділеннях точних і гуманітарних наук; 5) кількість інтровертів і екстравертів в обох групах значимо не відрізняється.

Експеримент. В експериментальній групі дослідження (ЕГ) брали участь 378 старшокласників – учасників III-го, Всеукраїнського етапу конкурсу-захисту науково-дослідних та творчих робіт Малої академії наук України (тобто це діти з чіткою і цілком стабільною орієнтацією на науково-дослідницьку та творчу діяльність, які успішно подолали кілька попередніх етапів).

До контрольної групи (КГ) було включено 290 підлітків загальноосвітніх шкіл м. Києва, які на цей час не виявили інтересу до інтелектуальне-творчої та аналітичної діяльності.

Дослідження проводилося за допомогою опитувальника KTS (Keirsey Temperament Sorter). Для аналізу результатів був використаний метод порівняння середніх з допомогою Т - критерію Стюдента.

Результати дослідження представлені у таблицях 1–4.

Таблиця 1

**Відмінності в ступені домінування альтернативних
психологічних функцій в експериментальній та контрольній групах**

Функція	Середнє (в сирих балах)		Т - критерій Стюдента	Рівень значущості
	ЕГ (МАН)	КГ		
Раціональність	13,04	12,35	t = 1,976	p = 0,065
Ірраціональність	6,96	7,64	t = 1,972	p = 0,074
Сенсорика	10,2	10,9	t = 1,980	p = 0,058
Інтуїція	9,81	9,11	t = 1,978	p = 0,061
Мислення (логіка)	9,35	10,02	t = 1,853	p = 0,086
Почуття (етика)	10,68	9,95	t = 1,978	p = 0,060
Інтроверсія	4,24	4,43	t = 0,246	p = 0,862
Екстраверсія	5,77	5,57	t = 0,253	p = 0,791

Примітка. Журним курсивом виділено показники, які свідчать на користь відмінностей (на рівні статистичної тенденції, тобто $p = 0,051 - 0,099$).

Значущих відмінностей між групами не виявлено, проте на рівні статистичної тенденції відзначається *деяка перевага* в МАН-групі – раціональних, інтуїтивних та емоційних старшокласників у ній більше. Інтроверти та екстраверти представлені в групах майже однаково.

Таблиця 2

Відмінності у ступені домінування альтернативних психологічних функцій в учасників конкурсу МАНУ, що захищали роботи на відділеннях точних та гуманітарних наук

	Відділення МАНУ			
Функція	Точні науки	Гуманітарні науки	Т - критерій Стюдента	Рівень значущості
	Середнє (в сирих балах)			
Рациональність	13,25	12,91	t = 0,483	P = 0,498
Ірраціональність	6,73	7,09	t = 0,421	P = 0,521
Сенсорика	11,12	9,49	t = 3,225	P = 0,001
Інтуїція	8,85	10,52	t = 3,180	p = 0,001
Мислення (логіка)	11,68	8,00	t = 3,781	p = 0,000
Почуття (етика)	8,31	12,01	t = 3,978	p = 0,000
Інтроверсія	4,45	4,28	t = 0,196	P = 0,724
Екстраверсія	5,54	5,73	t = 0,182	p = 0,791

Примітка. Жирним шрифтом виділено показники достовірно значимих відмінностей на рівні $p \leq 0,05$; підкреслення вказують на домінуючий полюс.

Виявлено достовірно значиму різницю між 1) сенсориками та інтуїтами, а саме: сенсорики достовірно частіше обирали відділення точних наук для підготовки і захисту дослідницької роботи; інтуїтивні підлітки чітко надавали перевагу гуманітарним наукам; 2) діти-логіки також достовірно найчастіше обирали відділення точних наук, 3) діти-етики – обирали гуманітарні. Інтроверти та екстраверти представлені в групах однаково.

Таблиця 3

Відмінності в ступеню представленості типів темпераменту в експериментальній і контрольній групах

Тип темпераменту за Кейрсі (ТТ)	Середнє (в сирих балах та відсотках)		Т – критерій Стюдента	Рівень значущості
	ЕГ (МАН)	КГ		
NF (інтуїтивно-емоційний)	20,49 (31,2%)	19,07 (21,1%)	t = 2,279	p = 0,03
NT (інтуїтивно-логічний)	19,46 (11,9%)	19,14 (11,3%)	t = 1,452	p = 0,201
SJ (сенсорно-раціональний)	23,23 (51,8%)	23,24 (56,3%)	t = 0,182	p = 0,899
SP (сенсорно-ірраціональний)	17,15 (5%)	18,53 (11,2%)	t = 3,182	p = 0,000

Примітка. Порівняння середніх здійснювалося за лінійкою сирих балів.

Виявлено значимі відмінності між групами, а саме: в експериментальній групі (МАН) достовірно найчастіше представлено ТТ – NF (інтуїтивно-емоційний) та достовірно рідше ТТ – SP (сенсорно-ірраціональний). ТТ – NT (інтуїтивно-логічний) представлений у ЕГ дещо більше, ніж у КГ, проте поки що незначиме.

Але рівень значимості у цьому випадку дозволяє припустити, що зі значним збільшенням вибірки з'являться також значимі відмінності.

Таблиця 4

Відмінності в мірі представленості ТТ в учасників конкурсу МАНУ, які захищали власні проєкти на відділеннях точних і гуманітарних наук

Тип темпераменту за Кейрсі (ТТ)	Відділення МАНУ		Т – критерій Стьюдента	Рівень значущості
	Точні науки	Гуманітарні науки		
	Середнє (в сирих балах та відсотках)			
NF (інтуїтивно-емоційний)	17,21 (18,4%)	22,54 (44,6%)	t = 5,182	p = 0,000
NT (інтуїтивно-логічний)	20,57 (13,9%)	18,53 (5,6%)	t = 4,584	p = 0,000
SJ (сенсорно-раціональний)	24,37 (57,9%)	22,4 (46,9%)	t = 2,109	p = 0,027
SP (сенсорно-іrrаціональний)	17,85 (8,1%)	16,59 (2,8%)	t = 2,982	p = 0,014

Зв'язок типу темпераменту (ТТ) із вибором відділення для захисту проєкту був знайдений в усіх випадках: NF ("артисти") орієнтуються на гуманітарні науки; NT ("саєнтисти"), SJ ("менеджери"); SP ("майстри") – на відділення точних наук.

Висновки. Наші гіпотези частково підтвердилися, а саме: 1) відсоток інтуїтивних логіків (NT – "саєнтистів") серед підлітків експериментальної групи перевищує, але не значимо, відсоток даного ТТ в контрольній вибірці. Однак рівень значущості в даному випадку дозволяє припустити, що зі збільшенням вибірки значущі відмінності можуть з'явитися. 2) Відсоток іrrаціональних сенсориків (SP – "майстри") в експериментальній групі справді значно нижче, ніж у контрольної групи, що пов'язані з їх орієнтацією на практичні види діяльності. 3) ТТ справді пов'язаний із характером завдань, яким надається перевага, що і проявляється у виборі відділення МАНУ, а саме: відсоток ТТ- NT ("саєнтистів") значно вище на відділеннях точних наук, а ТТ- NF ("артисти") лідирують на відділеннях гуманітарних дисциплін. 4) У ЕГ та КГ на рівні окремих психологічних функцій відзначається статистична тенденція до відмінностей, а саме: у МАН-групі спостерігається деяка перевага *раціональних, інтуїтивних та емоційних* старшокласників. 5) Значимі відмінності виявлено також між учасниками конкурсу, що захищають роботи на відділеннях точних та гуманітарних наук, а саме: на точні науки орієнтуються *сенсорні логіки*, на гуманітарні – *емоційні інтуїти*; і це відповідає психологічному змісту означених типів.

Список використаних джерел

1. Юнг К. Г. Психологічні типи. Центр учбової літератури, 2024. 680 с.
2. Keirsey D., Bates M. Please Understand Me: Character & Temperament Types. Fifth ed. Prometheus Nemesis Book Company, 1984.

Вихованець З. С.,

УДК 1.316.3:[316.422:008:32]

канд. філос. наук, доцент,

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.18>

доцент кафедри іноземних мов з курсом

латинської мови та медичної термінології,

Вінницький національний медичний

університет імені М. І. Пирогова, м. Вінниця

АКТУАЛЬНІ СТУДІЇ СПІВВІДНОШЕННЯ НАЦІЇ, ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ ТА ДЕМОКРАТІЇ В УМОВАХ ПОСТСОЦІАЛЬНОСТІ

Після розпаду СРСР розпочинається стрімкий процес суттєвого оновлення усталеної політичної мапи світу завдяки появі великої кількості національних держав минулої радянської імперії, які після втрати суверенітету своїх територій в силу різноманітних історичних обставин отримали новий шанс вже на відновлення позицій незалежної держави. "Під час розпаду просторів імперського панування світ держав заново формується в межах, які мають відбиток походження... "силами походження", до яких Герман Люббе зараховує "релігію - церковно оформлену конфесію, з одного боку та націю - з іншого" Інші автори говорять про "етнонаціоналізм", аби наголосити на втраченому зв'язку походження - чи це спільне походження у безпосередньо фізичному сенсі, чи вже у ширшому сенсі, спільна культурна спадщина [1, с. 186], - така позиція підкреслює близькості між такими дополітичними спільнотами, які поєднані своїм походженням та організовуються між собою різноманітними елементами спорідненості, але з іншого боку наявною стає присутність вже державно оформлених націй з принциповими ознаками їх політичної незалежності. У Європі XIX ст. кожна окрема нація створює новий солідарний взаємозв'язок між особами, котрі досі були чужими між собою. Саме такий процес універсалістського перетворення початкової прихильності до владної династії, своєї сім'ї або місцевої громади становить тривалий історичний процес, який навіть у багатьох європейських державних націях, фактично, до початку XX ст. не зміг максимально охопити все населення. Власне, зазначена абстрактніша форма інтеграції не випадково виражалася у готовності великої частини населення боротися за незалежність своєї країни. У процесі формування художньо-романтичного уявлення про історичне місце народу, який виборює, як правило, зі зброєю у руках своє достойне існування у ряду інших націй,

підтверджується природний характер становлення уявленої спільної мови, з'ясовується походження сконструйованої долі на основі кількох базових наративів. Проте націоналізм, усупереч широко визнаній своїй ролі каталізатора демократичного процесу, не є його необхідною умовою. Прогресування розширеної участі населення у колективних справах місцевого самоврядування забезпечує умови переведення всіх учасників у категорію тих громадян, які не лише забезпечують для держави джерело легітимації, а створюють новий рівень нормативно-правової опосередкованої соціальної інтеграції. Вказана інтерпретація впливає з того, що національна держава виникла як реакція на проблему дезінтеграції населення після розпаду станових колективних об'єднань громадян раннього періоду Нового часу та має два аспекти пояснення. З одного боку, частина найбільш актуальних проблем суспільного устрою має розв'язуватися на рівні культурного ландшафту, а з іншого, на рівні демократичних процедур та інституцій завдяки колективній ідентичності. Отож всебічне виправдання корисності універсалізму прав людини, все одно, не зможе перевершити або чимось замінити значення національної ідентичності, тому дотепер актуальним залишається соціально-філософський аналіз конструкції співвідношення нації, правової держави та демократії, з допомогою яких суперечка розв'язується на нормативному рівні.

Сучасна когорта юристів і політологів системно втручаються у процеси досягнення громадянами порозуміння із самими собою з допомогою інших, але не менш дійових засобів, аніж історики, згідно з класичним поглядом кінця XVIII ст., розуміння нації впливало з поняття народу, який населяє державу й у такий спосіб конститується, створюючи собі демократичну конституцію. Конкуруючою позицією, що виникла в XIX ст., стає думка про те, що народний суверенітет формується в процесі проектування народом свого існування в минулому, причому цілком природнім шляхом. Незважаючи на можливе фіктивне викривлення у минулому уявлення про національну ідентичність певного народу, все рівне створюється основа для подальшого майбутнього ствердження демократичних устоїв та принципу свободи вибору. Окремо необхідно додати, що в умовах глобального впливу медіа-ресурсу на формування масової свідомості, достатньо часто відбувається цинічне або штучне маніпулювання такими критично важливими значеннями як нація або націоналізм - це створює можливість формування різноманітних гібридних форм національної ідентичності, тому актуальною умовою захисту реальних

національних інтересів стає оформлення засад державної ідентичності, як основи ефективно функціонуючої інституційної системи захисту державницького суверенітету. Ба більше: "будь-яка спроба збагнути постмодерні тенденції зринаючого еклектичного глобалізму і нового місцевого патріотизму мусить, отже, пов'язувати їх не лише з процесами модернізації, а й з ранішими до модерними ідентичностями і спадком, які сьогодні продовжують лежати в основі багатьох модерних націй і справляють на них серйозний вплив" [2, с. 72]. Принагідно нагадуємо, що вітчизняна Конституція Пилипа Орлика (1710 р.) була як хронологічно, так й за своїм значенням і змістом, одним із перших демократичних правових джерел у процесі становлення Європейського демократичного простору. Одним з її головних положень була вказівка саме на ідею незалежної самостійності України як держави, що є підтвердженням нашого природного права визволятися від гноблення і трудитися, аби повернути те, що несправедливістю та силою було забране [2].

Власне, якщо з погляду узагальненого конструктивізму національне постає "предметом віри" чи "уявленою спільністю", за висловом М. Вебера, подібно до того, як це відбувається вже з етнічним, то звернення до концепту нації може набувати позитивного історичного значення. По-суті, це стає особливим проявом універсальної форми спільнот з уявною природною схожістю національного та впливає з її сконструйованого характеру. У цій традиції "народ" і "нація" є взаємозамінними поняттями для позначення спільноти громадян, яка має одночасне походження з її демократичним суспільним устроєм. Народ держави вважається не якоюсь дополітичною даністю, а продуктом суспільного договору, коли його учасники приймають спільне рішення створити асоціацію вільних і рівних носіїв права. Рішення жити в умовах політичної свободи рівнозначне з ініціативою щодо практики розробки конституції, а відтак поняття народного суверенітету і прав людини, демократії та правової держави перехресщуються між собою. Річ у тому, що початкове рішення приступити до самостійного демократичного законодавства можна здійснити лише на шляху реалізації тих самих прав, які учасники повинні взаємно визнавати один за одним, якщо вони хочуть легітимно регулювати своє співжиття засобами позитивного права. Однак справедлива критика цього варіанту природного права проходить повз інтерсуб'єктивістського розуміння процесуального народного суверенітету, з яким, наприклад, республіканізм має велику схожість. Відповідно до такого підходу, місце приватноправової моделі договору між учасниками ринкових

відносин займає обговорювана практика соціальними суб'єктами комунікативного процесу, котрі хотіли би приймати розумно мотивовані рішення. Витворення суспільної думки та політичної волі здійснюється не лише у формі компромісів, але і згідно з моделлю публічних дискурсів, спрямованих на раціональну прийнятність правил у світлі узагальнених інтересів та обґрунтованих ціннісних орієнтацій.

Сенс національного самовизначення одним з перших запропонував І. Кант, на його думку, кожна людина так чи інакше має певні права, здійснює спільне регулювання умов свого співжиття з іншими людьми у такий спосіб, коли колективне дотримання публічно оголошених примусових законів держави забезпечує всьому населенню можливість користуватися однаковими свободами та на засадах суспільного договору об'єднатися у єдине ціле, яке визначається самостійно. Питання про легітимне згуртування засадничої сукупності громадян залишається відкритим, доки демократичне самовизначення стосується взагалі тільки способу організації співжиття асоційованих носіїв прав. "Самостійне законодавство нації, що має демократичну конституцію, бере початок із рішення якогось покоління засновників створити для себе таку конституцію; проте такий акт лише заднім числом дозволяє класифікувати його учасників у статусі державного народу. Саме з допомогою спільної волі заснувати державне існування та - як наслідок цього рішення - саме через практику розробки конституції учасники конститууються як нація громадян держави" [1, с. 201], - саме такий процес забезпечує формування державної ідентичності. Отож сенс демократичного самовизначення, заснованого на однорідності, полягає у процедурі формування національній незалежності, тобто в самоутвердженні, та історичної самореалізації нації в її своєрідності. Саме така "нація" стає посередником між правовою державою та демократією, оскільки брати участь у демократичному пануванні можуть лише ті громадяни, котрі з приватних осіб перетворилися на представників політично свідомої нації.

Список використаних джерел

1. Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії. Львів : Астролябія, 2006. 416 с.
2. Конституція Української гетьманської держави. 1710 р. (староукраїнською, латинською, українською та англійською мовами). Видання подарункове. Київ - Львів, 1997. 160 с.
3. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху. Київ : Ніка-Центр, 2006. 320 с.

Галай В. О.,

УДК 342.95:343.35]:355.45(477)

д-р юрид. наук, професор, професор
кафедри забезпечення державної безпеки,
Київський інститут Національної
гвардії України, м. Київ

Ваулін О. А.,

здобувач другого
(магістерського) рівня вищої освіти,
Київський інститут Національної
гвардії України, м. Київ

ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНІВ У ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

Дослідження державної антикорупційної політики України в умовах гібридної агресії є одним із ключових напрямів сучасної науки державного управління та безпекознавства, адже воно поєднує правові, політичні та соціокультурні аспекти розвитку державності. В таких умовах корупція перестає бути лише внутрішньою управлінською проблемою і набуває ознак чинника національної безпеки, адже вона безпосередньо послаблює обороноздатність держави, підриває довіру громадян до інституцій та створює сприятливий ґрунт для дестабілізації з боку зовнішнього агресора.

Необхідність глибокого аналізу обумовлена поєднанням двох чинників: зростанням інтенсивності зовнішніх гібридних загроз та одночасною потребою у внутрішніх інституційних реформах.

В умовах зовнішніх загроз, коли агресор може використовувати внутрішні прогалини державного управління для послаблення обороноздатності країни, антикорупційна діяльність стає критично важливою не лише для управління державними фінансами, а й для забезпечення стратегічної безпеки держави [1, с. 252]. Саме тому сучасна політика запобігання корупції повинна охоплювати всі рівні публічного управління, забезпечувати прозорість публічних фінансів і сприяти формуванню довіри як на національному, так і на міжнародному рівні.

Формування інституційної спроможності органів, відповідальних за антикорупційну діяльність, є фундаментальним завданням політики. Створення спеціалізованих структур, таких як НАБУ, НАЗК та АРМА, вимагає не лише визначення їхніх повноважень, а й забезпечення автономії, достатніх ресурсів та професійного кадрового потенціалу [1, с. 252]. Від ефективності цих органів

залежить здатність держави реагувати на викриття корупційних схем у реальному часі, забезпечувати повернення незаконно привласнених активів і координувати дії з іншими правоохоронними та фінансовими структурами. Необхідним є поєднання організаційних рішень із системною професійною підготовкою персоналу та формуванням внутрішньої культури доброчесності, що підвищує оперативну спроможність і мінімізує ризики політичного тиску.

Антикорупційна діяльність у воєнний час вимагає поєднання класичних функцій із завданнями безпекового характеру. Органи повинні не лише розслідувати корупційні прояви, а й контролювати логістичні ланцюги гуманітарної допомоги, моніторити державні закупівлі стратегічного призначення та оперативно виявляти активи осіб, причетних до агресії [4, с. 89]. Така діяльність дозволяє забезпечити цілісність державних ресурсів, запобігти їхній інструменталізації зовнішнім ворогом та створює додаткову ланку економічної та інформаційної оборони. Водночас ефективність цих заходів залежить від інтеграції сучасних електронних сервісів, що забезпечують прозорість процедур, доступність інформації та можливість громадського контролю, не порушуючи при цьому безпекових стандартів.

Правова та адміністративно-правова складова антикорупційної політики є ключовим механізмом її стабільного функціонування. Визначення чітких процедур проведення антикорупційної експертизи, спеціальних перевірок та захисту викривачів створює правову основу для автономної роботи органів і підвищує їхню стійкість до політичного втручання. Водночас інтеграція цифрових технологій дозволяє реалізувати принцип прозорості, зменшити можливості для непрозорих рішень та забезпечити доступ громадськості до інформації щодо результатів антикорупційної діяльності [3, с. 291]. Такий підхід зміщує акцент із формальної декларативності на практичну ефективність і створює основу для довготривалої трансформації державної політики в сфері запобігання корупції.

Поствоєнний етап відновлення держави вимагає інтеграції антикорупційних механізмів у всі сфери реформ. Це включає цифровізацію адміністративних послуг, автоматизацію процедур, прозорі конкурси на ключові посади, оптимізацію чисельності державного апарату та підвищення професійного рівня кадрів. Впровадження системи моніторингу ефективності реформ, що поєднує кількісні та якісні показники, соціологічні дослідження та зворотний зв'язок від громадськості, забезпечує адаптивність політики і дозволяє оперативно коригувати заходи відповідно до реальних викликів [2, с. 98-99]. Такий комплексний підхід забезпечує поєднання превенції, правового реагування,

економічної безпеки та формування суспільної стійкості, що робить антикорупційну політику ефективним інструментом національної оборони та відновлення держави.

Висновки. Антикорупційна політика України в умовах гібридної агресії є невід’ємною складовою національної безпеки, що забезпечує функціональну стійкість державних інституцій та довіру суспільства. Узагальнення наукових позицій дозволяє стверджувати, що в умовах війни особливого значення набуває поєднання класичних інструментів протидії корупції з новими функціями, пов’язаними з контролем гуманітарних і фінансових потоків, застосуванням санкційних механізмів та міжнародно-правовою співпрацею. Важливим чинником ефективності є розвиток системи моніторингу, яка враховує як міжнародні індекси, так і національні показники результативності та довіри.

У перспективі післявоєнного відновлення антикорупційні механізми мають бути інтегровані в усі проєкти реконструкції держави. Це передбачає цифровізацію послуг, прозорі кадрові процедури, захист викривачів, незалежну судову реформу та масштабні освітні програми з формування доброчесності. Лише така комплексна стратегія дозволить трансформувати антикорупційну політику з інструменту боротьби з порушеннями у стратегічний ресурс забезпечення стійкості та розвитку України.

Список використаних джерел

1. Боголепова А., Ковтун О. Актуальні проблеми подолання корупції в умовах війни у поствоєнний період. Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. 2022. Вип. 27. С. 251-256. URL: <http://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/395/334>.
2. Нестеренко К.О., Булгакова О.В. Антикорупційна політика України в контексті війни. Вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. 2023. Вип. 77, ч. 2. С. 98–101. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/361ae2c0-3393-4021-adb1-3597f20fee41/content>.
3. Демчик Н.П. Реалізація антикорупційної стратегії в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 3. С. 289–292. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2024/69.pdf
4. Самойленко Л.Я., Назаренко С.А., Перун Н.В. Виклики та бар’єри в реалізації антикорупційної політики на національному та регіональному рівнях. Економічний простір. 2024. № 194. С. 87–91. URL: <http://srd.pdaba.edu.ua:8080/bitstream/123456789/14053/1/Samoilenko.pdf>.

Krasniuk, I.,
Kyiv National University of
Technologies and Design, Kyiv

УДК 005.21:(347.7+658.15)::(658.7+656)

STRATEGIC COMMERCIAL LAW & TAX MANAGEMENT OF TRANSPORT AND LOGISTICS BUSINESS IN CRISIS TIMES

Abstract. *The paper explores innovative strategic, legal, and tax management in the transport and logistics sector under conditions of instability and digital transformation. It highlights the integration of innovation, legal compliance, and financial sustainability into a single management model based on digital technologies and artificial intelligence. The study focuses on the digitalization of legal processes, automation of tax planning, and the development of sustainable business models. Such integration enables companies to improve adaptability, transparency, and competitiveness while ensuring stability in times of crisis.*

Keywords: strategic management, transport and logistics business, commercial law, tax management, crisis

Introduction.

The modern service sector (including its transport and logistics sector) is one of the most dynamic and at the same time the most vulnerable sectors of the world economy [1, 2]. It is the transport and logistics industry that is one of the first to respond to changes in the market situation [3], various risks [4, 5], local and regional instabilities [6-8] and technological shifts, which requires fundamentally new management approaches. In conditions of instability, crisis phenomena and structural transformations, traditional models of strategic management lose their effectiveness [9-11], giving way to innovative management formats focused on adaptability, digitalization and intelligent information technologies.

Constant fluctuations in demand, disruptions in supply chains, energy risks and socio-economic challenges actualize the need for the implementation of intellectual and analytical systems for managing transport and logistics businesses [12], which are based on digital technologies, big data (Big Data), artificial intelligence and evolutionary optimization models. The goal of this approach is to create self-organized and flexible management structures that can operate effectively even in turbulent and crisis environments.

Therefore, innovative strategic management becomes a key factor in anti-crisis management, competitiveness and sustainable development of modern business (including transport and logistics) in conditions of instability and/or crises [13], [14]. It defines a new paradigm for managing quality, processes and risks in the global logistics system of the 21st century.

The Main Part.

The modern transport and logistics industry is a key element of the global economy and operates in conditions of constant change, digitalization and legal transformation. The complexity of international logistics chains, the development of e-commerce and digital platforms require companies to have comprehensive strategic management, which includes not only innovation and technological, but also legal and tax aspects.

In conditions of economic turbulence, increased international control and changes in tax regimes, enterprises are faced with the need to form an integrated model of strategic management that combines an innovative approach, legal regulation and financial and tax sustainability. Such a model allows not only to increase the efficiency and transparency of business, but also to ensure its adaptability to changes in legislation, economic policy and the technological environment.

The purpose of this study is to consider the principles, methods and tools of innovative strategic, legal and tax management in the transport and logistics sector in conditions of digitalization and global challenges.

1. The concept of innovative strategic management in logistics. Innovative strategic management involves systematic management of the development of transport and logistics business based on digital technologies, data analytics and flexible management models.

The main areas include: implementation of digital ecosystems (ERP, CRM, SCM) to optimize logistics processes; use of artificial intelligence and Big Data for demand forecasting and routing; development of sustainable business models (ESG, "green logistics"); increasing the efficiency of strategic planning through the integration of intelligent decision support systems.

It is this approach that ensures the flexibility, adaptability and stability of enterprises in conditions of instability and competition.

2. The legal aspect of strategic management of transport and logistics business. Legal support for logistics activities is the basis for the stability and legitimacy of business processes. Key areas of innovation in legal regulation include: digitalization of contractual relations (smart contracts, electronic documents, blockchain); harmonization of national and international standards of logistics and transport law; adaptation of regulations to electronic platforms and remote services; legal regulation of cross-border supplies and intellectual property.

Innovative legal management ensures legal security of business, reduces legal risks and promotes transparency of interactions with state authorities and partners.

3. Tax management in the transport and logistics sector. Modern tax policy requires a flexible and strategic approach to financial planning of enterprises.

Key areas of innovative tax management include: digitalization of tax accounting and automation of reporting; optimization of tax obligations through the use of international

agreements and preferences; application of analytical models to assess tax risks; development of tax transparency within the framework of OECD and BEPS standards.

Effective tax management allows minimizing financial losses, increasing investment attractiveness and strengthening the financial stability of enterprises.

4. Integration of legal, tax and strategic management. Innovative management of transport and logistics companies requires synergy of three key components: 1. Strategic - focused on development, efficiency and competitive advantages; 2. Legal - ensures legality, transparency and protection of the company's interests; 3. Tax - guarantees financial stability and rational allocation of resources. The integration of these aspects allows for the formation of a technological hybrid model of information management [15], [16], in which digital technologies are combined with legal predictability and effective financial planning.

Conclusions.

1. Innovative strategic, legal, and tax management is becoming an integral part of the sustainable development of the transport and logistics business in the context of the digital economy and global transformations.

2. The synergy of innovation, legal regulation, and tax planning is forming a new paradigm of corporate governance based on digital transparency and sustainable development.

3. An integrated approach to management allows companies to effectively adapt to changes in legislation, economic conditions, and international standards.

4. The development of intelligent management systems and the automation of tax and legal procedures ensures a high level of competitiveness and financial stability for enterprises.

5. In the future, innovative strategic, legal, and tax management will become the foundation of a digital legal ecosystem for logistics, combining efficiency, responsibility, and stability.

References

1. Гращенко І.С., Прищепя Н.П. Формування конкурентного потенціалу підприємств за умов зростання міжнародної конкуренції. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2016. № 4. С. 118–122.
2. Гращенко І. С. Проблеми та особливості прогнозування на підприємствах сфери послуг. *Економічний вісник Донбасу*. 2011. № 3 (25). С. 175 – 179.
3. Naumenko, M. (2024). Methodology of determining factors of activity efficiency and competitive position of the enterprise on the market in crisis conditions. *Scientific innovations and advanced technologies*, № 7(35) (2024). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7\(35\)-648-665](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7(35)-648-665) [in Ukrainian].

4. Tsalko T. R., Nevmerzhytska S.M. (2023) Risk assessment in innovative activity. *Actual problems in economics, finance and management: materials of the International Scientific and Practical Conference*. East European Center for Scientific Research (Odesa, 25 october 2023). Research Europe, 2023. pp. 92-94 <https://researcheurope.org/product/book-31/> [in Ukrainian].
5. Nevmerzhytska, N. Buhas (2022). Opportunities, threats and risks of implementation the innovative business management technologies in the post-pandemic period COVID-19. *WSEAS Transactions on Business and Economics*. Volume 19. Pp. 1215–1229.
6. Karpenko, Oksana & Kravchenko, Olha & Palyvoda, Olena & Semenova, Svitlana. (2025). Evaluating the effectiveness of innovation implementation at transport enterprises under conditions of uncertainty. *Academy Review*, 2. 75-88. 10.32342/3041-2137-2025-2-63-5.
7. Palyvoda, Olena & Semenchuk, Tetiana & Rachkovskyy, Eduard. (2024). Modelling growth strategies of transport enterprises in the conditions of context uncertainty. *Baltic Journal of Economic Studies*. 10. 255-267. 10.30525/2256-0742/2024-10-3-255-267.
8. Nevmerzhytska S. M. (2018). Formation of a strategy for the innovative development of enterprises in conditions of uncertainty. *Scientific Bulletin of the Kherson State University. Series: Economic Sciences*. 2018. Vol. 32. pp. 99-103. URL: <https://ej.journal.kspu.edu/index.php/ej/article/view/422/418>.
9. Maksym Naumenko (2024). Modern concepts of innovation management at enterprises. *Scientific innovations and advanced technologies* No. 6(34) (2024). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6\(34\)-435-449](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6(34)-435-449).
10. Hrashchenko I.S., Khmurova V. V. (2016). Innovative policy as a tool for organizational change. Economic development: theory, methodology, management. *Materials of the 4th International Scientific and Practical Conference*. Budapest-Prague-Kyiv, 28-30 November 2016. 386, p. 361-369. [In Ukrainian].
11. Mykytenko V.V., Hryshchenko I.S. (2008). Adaptive management system of innovative processes at enterprises. *Problems of science*, (4), pp. 32-37.
12. Krasnyuk, M., Hrashchenko, I., Krasniuk, S., Kustarovskiy, O. (2019). Reengineering of a Logistic Company and its Information System Taking into Account Macroeconomic Crisis, *Modern Economics*, 13, pp. 141–153.
13. Hrashchenko Iryna, Krasnyuk Maxim, Krasniuk Svitlana (2020). Iterative methodology of bankruptcy forecast of logistic companies in emerging markets, taking into account global/regional crisis. *Collection of scientific works Problems of the systemic approach in economics*, 2020, vol. 1(75), pp. 138-147.
14. Краснюк М.Т., Кустаровський О.Д. Дослідження, адаптація методик і вдосконалення моделей фінансового аналізу підприємств транспортної галузі в поточних кризових умовах України. *Моделювання та інформаційні системи в економіці*. 2017. Вип. 93. С. 175–195.

15. Krasnyuk, M. (2014). Hybridization of intelligent methods of business data analysis (anomaly detection mode) as a standard tool of corporate audit. *The state and prospects of the development Education and science of today: materials of the III International science and practice conf.* [m. Ternopil, October 10-11. 2014]. TNEU, 2014. pp. 211-212 [in Ukrainian].

16. Краснюк М.Т., Тішков Б.О., Устенко С.В., Мозгаллі О.П., Галузинський Г.П., Кривошеєв К.В. (2025). Гібридизація еволюційних обчислень у гнучких когнітивних інформаційних управляючих системах в умовах кризи. *Наука і техніка сьогодні*, №4 (45) 2025. С. 1179-1203.

Марченко А. М.,

УДК 159.9:613.86:614.2

здобувач другого

(магістерського) рівня вищої освіти,

Сумський державний університет, м. Суми

Сидоренко О. П.,

канд. пед. наук, доцент,

доцент кафедри психології,

політології та соціокультурних технологій,

Сумський державний університет, м. Суми

Тарасова Т. Б.,

канд. психол. наук, доцент,

доцент кафедри психології,

політології та соціокультурних технологій,

Сумський державний університет, м. Суми

ПРОБЛЕМА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У сфері охорони здоров'я високий рівень стресу є загальновизнаним явищем, відповідно емоційне виснаження та професійне вигорання медичних працівників є особливо гострою проблемою, оскільки їхня робота пов'язана з високим рівнем емоційної віддачі, значним психофізичним навантаженням та численними стресовими ситуаціями, включаючи велику відповідальність за життя та здоров'я пацієнтів. Емоційна стійкість є ключовим фактором для забезпечення якісного догляду за пацієнтами та дотримання професійних

стандартів навіть у складних обставинах з точки зору Н. Пилипенко, О. Сидоренко [1], Ш. Хашимі, О. Тахір, А. Палав [6] та інших дослідників.

Питання, пов'язані з психологією праці медичного персоналу та стратегіями нівелювання негативних чинників на їхнє психологічне благополуччя, розглядалися в наукових працях А. Борисюк, Л. Вакуленко, А. Галян, К. Маслач, Г. Робертс, Л. Карамушка, Ш. Кумар, Г. Каплан, С. Максименко, І. Мисула, О. Напреєнко, Б. Федак, Е. Хаустов та інші.

Феномен емоційного вигорання та методи його запобігання були предметом наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, серед яких П. Білецький, А. Борисюк, Т. Білоус, Г. Сельє, С. Максименко, О. Павлюк, А. Тимофеева, Д. Трунов, Х. Фрейденбергер та інші. У книзі "Burnout: The High Cost of High Achievement / Вигорання: висока ціна високих досягнень" Г. Фрейденбергер писав: "Кожен працівник усвідомлює, що стрес може стати вогнем радості від роботи, яка виконується, але, якщо у працівника не вистачає ресурсів для управління і контролю над цим вогнем, він може "згоріти"..." [5, с.159].

Емоційне вигорання – це стан, що характеризується фізичним, емоційним та розумовим виснаженням. Воно є наслідком тривалого стресу, пов'язаного з інтенсивним міжособистісним спілкуванням у професійній діяльності. Типовими ознаками вигорання є втрата позитивних емоцій, байдужість та відсутність співчуття до інших, зниження самооцінки та негативне ставлення до роботи.

Синдром емоційного вигорання розвивається під впливом наступних чинників: зовнішніх - особливості професійної діяльності, та внутрішніх - індивідуальні характеристики людини; складається з трьох фаз: фаза "напруження", фаза "резистенції" і фаза "виснаження". Ознаки вигорання охоплюють п'ять груп симптомів: 1) психофізичні; 2) соціально-психологічні; 3) поведінкові; 4) когнітивні; 5) соціальні.

І. Федик [2], Л. Карамушка [3], Ш. Кумар [4] та інші дослідники емоційного вигорання зазначають, що в сучасному розвитку вітчизняної психологічної науки психологія медичних працівників займає важливе місце серед інших галузей. Важкі умови праці, контакт із шкідливими речовинами, перевантаження, постійна напруга і висока відповідальність спричиняють виникнення складних психологічних станів. Тому професія медичного працівника має статус підвищеного ризику розвитку емоційного вигорання.

Зважаючи на актуальність проблеми вивчення взаємозв'язку емоційного інтелекту з психічним здоров'ям особистості та професійним вигоранням медичних працівників нами було проведено дослідження на базі Комунального некомерційного підприємства Конотопської міської ради "Конотопська центральна районна лікарня ім. академіка Михайла Давидова". Метою дослідження було визначення особливості емоційного інтелекту у медичних працівників з

різними рівнями емоційного вигорання. Дослідження було проведено за допомогою опитувальників "Діагностика емоційного інтелекту" Н. Холла, "Діагностика емоційної зрілості" О. Чебикіна, "Діагностика професійного вигорання" К. Маслач, С. Джексон.

Дослідження проводилось серед лікарів, медичних сестер та молодших медичних сестер трьох відділень терапевтичного напрямку участь приймало 30 осіб (100% жіночої статі). Вік опитуваних від 24 до 64 років, стаж роботи за професією склав від 1 до 40 років.

Результати діагностики емоційного інтелекту за методикою Н. Холла засвідчили, що у більшості опитаних (60,00%) медичних працівників низький рівень емоційного інтелекту, у 26,67% – середній рівень, і лише у 13,33% опитаних – високий рівень розвитку емоційного інтелекту. При цьому аналіз результатів "Діагностика емоційної зрілості" О. Чебикіна, засвідчив, що 66,67% респондентів має середній рівень інтегративного показника емоційної зрілості, 30,00 % – високий і 3,33% – низький рівень. "Діагностикою професійного вигорання" К. Маслач, С. Джексон експериментально доведено гіпотезу, що більшість (53,34%) медичних працівників мають середні показники емоційного вигорання на тлі 3,33% високого рівня вигорання та 43,33% низького.

Гіпотеза дослідження щодо зворотної кореляції показників емоційного інтелекту з показниками емоційного вигорання у медичних працівників підтверджена частково: встановлено статистично значущу кореляцію на рівнях $p \leq 0,05$ і $p \leq 0,01$ обернено пропорційної залежності між емоційною обізнаністю, самомотивацією, емпатією та інтегративним рівнем емоційного інтелекту з величиною системного індексу вигорання, емоційним виснаженням та деперсоналізацією. При цьому редукція професіоналізму як складова професійного вигорання має кореляцію прямої пропорційної залежності з інтегративним рівнем емоційного інтелекту та емоційною обізнаністю.

Отримані результати визначають перспективу подальших досліджень емоційного інтелекту, зокрема щодо технології попередження синдрому емоційного вигорання через розвиток окремих складників емоційного інтелекту медичних працівників. Технологія має включати в себе техніки активного психологічного впливу із застосуванням кінетики та кінестетики, а також арт-терапії у поєднанні з білатеральною стимуляцією.

Список використаних джерел

1. Аналіз взаємозв'язків особливостей емоційного вигорання та показників емоційного інтелекту у медичних працівників. URL: [https://doi.org/10.31612/2616-4868.3\(17\).2021.06](https://doi.org/10.31612/2616-4868.3(17).2021.06) (дата звернення: 01.05.2025).

2. Психологічні аспекти медичної праці: навчальний посібник Уклад. І. Федік. Київ : ДП Вид. дім Персонал, 2017. С. 126 –131.
3. Технології роботи організаційних психологів: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти / за ред. Л. Карамушки. Київ : Фірма "ІНКОС", 2005. 366 с.
4. Burnout and Doctors: Prevalence, Prevention and Intervention. URL: <https://www.mdpi.com/2227-9032/4/3/37> (дата звернення: 11.05.2025).
5. Freundberger H.J. "Burnout: The High Cost of High Achievement". 1974. P. 159.
6. Impact of Emotional Intelligence on Professional Performance and Stress Resilience Among Healthcare Practitioners. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11662091> (дата звернення: 14.05.2025).

Мордовець М. В.,

УДК 159.964.2.944.4:37.013.82

здобувачка другого

(магістерського) рівня вищої освіти,

Сумський державний університет, м. Суми

Чернякова А. В.,

канд. пед. наук, доцент, старший викладач,

Сумський державний університет, м. Суми

ПРОФЕСІЙНА СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність окресленої теми зумовлена збільшенням впливу зовнішніх викликів та їх навантажень на психоемоційний стан фахівців сфери надання соціальних послуг вразливим категоріям населення в умовах війни. Внаслідок військових дій спостерігається зниження стійкості до стресу у працівників цих професій, яке виявляється в емоційному та професійному виснаженні, погіршенні якості їхньої професійної діяльності у процесі надання соціально-психологічних послуг вразливим групам населення.

Психологічний феномен як "*стресостійкість*", трактується у психологічній літературі як опис сильної тривожності, характеризується частою зміною настрою, проявами агресії під час взаємодії з подразником та ін. [1]. У довідникових джерелах і психологічній науці дане явище пояснюється індивідуальною здатністю людського організму, що забезпечує необхідний

рівень адаптації до стресових чинників, екстремальних ситуацій у професійній діяльності, так і для особистого комфорту: досягнення життєвих цілей, успішної самореалізації, забезпечення психологічного благополуччя, ментального здоров'я та успішної соціальної адаптації [1].

Проблема професійної стресостійкості останнім часом привертає увагу цілого ряду вчених, зокрема: Н. Бардіна [1], Г. Дубчак [3], Н. Цибуляк [5]. Детальний аналіз поняття "професійна стресостійкість" представлений у дисертаційній роботі Г. Дубчак, який трактується наступним чином: "*професійна стресостійкість*" – це здатність людини протистояти негативному впливу стресових факторів професійної діяльності, зумовлена індивідуальним комплексом її вроджених і набутих властивостей та процесів, які забезпечують оптимальне успішне досягнення мети трудової діяльності в складній емоціогенній ситуації" [3].

Г. Дубчак у науковому дослідженні, присвяченому вивченню психології становлення професійної стресостійкості майбутніх фахівців соціономічних професій, спираючись на напрацювання В. Генковської, трактує стресостійкість як ознаку опору, яку система проявляє у відповідь на зовнішні умови [3]. Вчена визначає здатність особистості давати супротив негативним впливам стресових подразників у робочій сфері, що є сформованою особистісними набути та вроджених процесів і ознак, що сприяють успішному та якісному виконанню поставлених професійних задач у важких ситуаціях.

Аналіз наукових розвідок з проблеми формування професійної стресостійкості спеціального педагога дозволило Н. Цибуляк визначити взаємозв'язок з психологічною стійкістю особистості, яка має дворівневу структуру [5]:

1. Перший рівень – це біологічний складник та є базовим у формуванні даного феномену. Він включає: точність, витривалість, емоційний тонус, особливості та характеристики нервових процесів, комплекс фізіологічних процесів та інші.

2. Другий рівень – індивідуальні характеристики особистості, що є результатом досвіду, навчання, зовнішнього впливу під час взаємодії з соціумом.

Завдяки цій структурі людина може адаптуватися до нових чи екстремних умов у сфері професійної діяльності, мати можливість розвивати свої особистісні якості в цих ситуаціях [5]. Автор зауважив, що навіть при існуючих закономірностях розвитку психологічної стійкості існують чимало труднощів. Спеціальні педагоги часто взаємодіють з дітьми, що мають певні освітні потреби і шляхом опитування було з'ясовано, що фахівці з цього питання переживають напруженість, що зумовлена хвилюванням щодо прогресу, соціального розвитку та безпеки даної категорії осіб. Тому, вони зазначали, що праця фахівців з цими дітьми є серйозним стресом, бо виникають емоційні або поведінкові труднощі [5].

Соціальний педагог соціальних установ, наприклад, соціальних гуртожитків для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, працюючи з важковиховуваними підлітками, які через несприятливі побутові умови життя нерідко проявляють асоціальну поведінку до однолітків або працівників цього закладу, потребує розвитку професійної стресостійкості. Тому, професійна стресостійкість як інтегральна характеристик фахівця соціальної сфери передбачає різні стратегії взаємодії. У процесі взаємодії з соціальними сиротами, які позбавлені уваги, турботи з боку батьків, мають проблеми із соціалізацією, фахівець лише шляхом індивідуального підходу, емоційної витривалості, самоконтролю та емпатії здатен залишатися спокійним у конфліктних чи стресових ситуаціях, демонструючи стабільність та надійність, конструктивно вирішити будь-яке питання, пов'язане з соціальною ситуацією. Також, є діти, які внаслідок несприятливих умов мають проблеми з самооцінкою та впевненістю, яким складно знайти друзів, підтримувати комунікативний зв'язок, важко проявляти себе та таким чином саморозвиватися. Тому, велика відповідальність покладена на педагогів та психологів соціальних організацій.

Наслідком недостатнього розвитку професійної стресостійкості у працівників соціальної сфери є професійне вигорання. Професійне вигорання – це стан емоційного, психічного та фізичного виснаження, спричинений тривалим хронічним стресом на робочому місці. Воно характеризується трьома основними симптомами, визначеними ВООЗ: відчуттям виснаження, підвищеною психологічною дистанцією від роботи та цинізмом, а також зниженням професійної ефективності. Вигорання не є хворобою, а професійним явищем, яке включає втрату інтересу та мотивації, відчуття безсилля та байдужості до роботи, що колись приносила задоволення. Важливо додати, що це стан особи, що виникає через вплив хронічних стресів, що мають безпосередній зв'язок з професійною сферою і найбільш проявляється у комунікативних, соціально-орієнтованих напрямів діяльності: вчителі, соціальні працівники, практичні психологи тощо. Перші наукові розвідки з проблеми професійного вигорання з'явилися в США, у своїй праці американський психіатр Х. Френденбергер (H. Freudenberger) дав пояснення змісту цього поняття, щоб описати стан крайньої втоми, деморалізації чи розчарування у здорових людей, що працювали в емоційно-напруженій атмосфері, спілкуючись та надаючи відповідну допомогу в психіатричних закладах. У цьому аспекті варто взяти до уваги і думку соціального психолога К. Маслак (K. Maslach), який дав своє визначення професійному вигоранню, пояснивши це "як синдром емоційного чи фізичного виснаження, що включає в себе частіші прояви негативного

відношення до своєї діяльності, низьку самооцінку, втрату співчуття до клієнтів та розуміння їх проблеми" [2]. Ним було виокремлено шість складових, що є базовими, які провокують цей стан: колектив, винагорода, справедливість, контроль, цінності та навантаження [2].

Згідно з результатами досліджень Р. Лазаруса та Т. Соха вперше було розвинуто теорію психології праці, відповідно до якої, професійний стрес є результатом трансакції між навколишнім світом (обмеження, вимоги чи очікування) та фахівцем (внутрішні потреби, індивідуальні можливості та засоби) [3]. Тобто, стрес виникає у випадку, коли фахівець розуміє, що не може відповідати вимогам, висунутими професійною діяльністю, незважаючи на докладенні зусилля. Тому він переживатиме негативні емоції. В дослідженні іноземних дослідників трактують професійний стрес як шкідливі емоційні та фізичні реакції, що виникають, коли вимоги праці не відповідають можливостям, потребам працівника або ресурсам [7].

Г. Дубчак наводить приклад поясненню професійного стресу згідно з концепцією зарубіжного вченого С. Соорег, який підкреслював, що даний феномен торкається тих спеціалістів, які через індивідуальність своєї психіки та цілком організму та відсутності вмінь протистояти зовнішнім подразникам мають передумови до його виникнення, що є характерним до низького рівня професійної емоційної стійкості [3]. Авторка у своєму дослідженні також наголосила на тому, що процес перебігу стресу піддається впливу двох категорій факторів: персональних, що пов'язані з індивідуальними особливостями, та ситуаційних, що визначаються непередбачуваними обставинами. Таким чином, спеціаліст інтерпретує професійне середовище та його вимоги, внаслідок чого виникають індивідуальні реакції на стрес, що впливають на подальші наслідки стресу, пов'язані зі станом здоров'я.

Розглядаючи професійну стресостійкість фахівця соціальної сфери як протистояння негативному впливу змісту професійної діяльності, вважаємо доцільним визначити ті стресові чинники, які зумовлюють необхідність прояву стресостійкості. На думку Н. Цибуляк, одним із основних чинників є невідповідність можливостей фахівця до наявних ресурсів навколишнього середовища або невідповідність умінь і навичок особистості до вимог оточення [5]. Тому стрес з'являється тоді, коли вимоги професійної діяльності перевищують можливості людини, тобто є наслідком дефіциту її ресурсів, а сама ситуація, у якій вона перебуває, оцінюється нею як загрозлива або ж як така, що вимагає значних зусиль. До основних джерел професійного стресу вчена відносить дві головні психосоціальні особливості професійної діяльності, якими

є психологічні вимоги праці та контроль, який свідчить про свободу прийняття рішення щодо виконуваних завдань. Рівень цих двох вимірів може зумовлювати напругу або активність.

У роботі С. Соопер виділено низку категорій стресогенних чинників, пов'язаних із характером праці, роллю в організації, стосунками в праці, розвитком кар'єри, структурою і кліматом в організації, відносинами між працею і домом [6].

В умовах сьогодення ще одним стресогенним чинником, що впливає на працездатність фахівців соціальної сфери є хронічна травматизація українського населення внаслідок військової агресії з боку РФ. О. Марциняк-Дорош, О. Васильєва, В.Слободяник, К. Березяк та К. Пасько у роботі навели приклади травмуючих подій, що переживає людина: поранення, травми, втрата близької людини або втрата зв'язку з нею, перебування в зоні бойових дій, смерть особи, яка сталася на очах, вимушене переселення, близька людина, яка виконує бойові завдання, постійні новини щодо наслідків дій окупантів. Тривале переживання стресових подій у воєнний період може перейти у хронічний стрес, що призводить до швидкого емоційного виснаження, зниження рівня працездатності та мотивації до праці та погіршення психічного й соматичного здоров'я [4].

Отже, в умовах війни це питання є актуальним, адже працівники соціальних сфер стикаються не тільки з трудовими проблемами, міжсоціальних зв'язків але й наслідків військових дій, що травмують психіку людини. Важливо вміти підтримувати стабільний емоційний стан, розвивати гнучкість аби швидше адаптуватися до стресових умов та знаходити ефективні вирішення проблеми. Стресостійкість допоможе працівнику якісно надавати допомогу особам, що потребують її, не шкодячи собі та не спричинивши емоційне вигорання. Тому, формування та розвиток психологічної стійкості у фахівців соціальної сфери є одним з важливих та проблемних питань на сьогодення.

Список використаних джерел

1. Бардин Н., Жидецький Ю., Когут Я., Пряхіна Н., Ясінський В. Стрес та стресостійкість в діяльності працівників правоохоронних органів: Навчально-методичний посібник. Львів. 2020. 119 с.
2. Бардин Н.М., Жидецький Ю.Ц., Кіржецький Ю.І. та ін. Стресостійкість: навчальний посібник / за ред. Я.М. Когута. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 204 с.
3. Дубчак Г.М. Психологія становлення професійної стресостійкості майбутніх фахівців соціономічних професій: дис. на здобуття наук. ступеня доктора псих. наук: 19.00.07. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2018. 168 с.
4. Слободяник В.І., Марциняк-Дорош О.М., Васильєва О.А., Березяк К.М., Пасько К.М. Психічна травматизація особистості внаслідок військових дій та її вплив на життєдіяльність // Наукові перспективи. № 5(35). 2023. С. 835-845.

5. Цибуляк Н.Ю. Професійна стресостійкість спеціального педагога // Науковий вісник Херсонського державного університету: серія "Психологічні науки". Випуск 4. Бердянський державний педагогічний університет. Бердянськ, 2019. С.266-273.

6. Cooper C.L. Theories of organizational stress. Oxford : Oxford University Press, 1998. 456 p.

7. The National Institute for Occupational Safety and Health (NIOSH). Stress...At Work: NIOSH Publication No. 99-101. Cincinnati, OH: U.S. Department of Health and Human Services, Centers for Disease Control and Prevention, 1999.

Мудрий Я. С.,

УДК 364.01:352(477)

канд. пед. наук, доцент, доцент
кафедри педагогіки та соціальної роботи,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Кифуляк М. О.,

здобувач другого
(магістерського) рівня вищої освіти,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІНТЕГРОВАНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ У ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

У контексті децентралізації публічного управління та трансформації соціальної політики в Україні зростає значення розроблення та впровадження ефективних моделей надання соціальних послуг на місцевому рівні. Як вітчизняна, так і міжнародна практика соціальної роботи засвідчують провідну роль органів місцевого самоврядування у забезпеченні своєчасного й результативного реагування на потреби вразливих категорій населення [4, с. 55].

Інституціоналізація сфери соціальних послуг в Україні розпочалася у 2003 році з прийняттям Закону України "Про соціальні послуги", яким уперше на законодавчому рівні було визначено поняття "соціальні послуги" [5]. Цей нормативний акт започаткував перехід від централізованої радянської моделі соціального обслуговування до нової, орієнтованої на потреби отримувачів послуг.

Нову редакцію цього закону було ухвалено у 2019 році. Вона закріпила сучасну архітектуру системи соціальних послуг, визначила їхню мету, принципи,

типологію, категорії отримувачів, а також функціональний розподіл повноважень між державними та недержавними суб'єктами, які залучені до процесу надання допомоги особам, що перебувають у складних життєвих обставинах [6].

Із початку реформування системи соціального захисту у 2001 році на різних рівнях – національному, регіональному та місцевому – відпрацьовувалися концептуальні підходи до створення оптимальної моделі надання послуг. Результатом цих пошуків стала поява інтегрованої моделі соціальних послуг [2, с. 87].

Поняття "інтегрована модель соціальних послуг" є відносно новим для вітчизняної соціальної роботи, а його змістове наповнення досі не має усталеного трактування. Інтеграційні процеси в соціальній сфері розглядаються як вияв міжгалузевої координації та узгодження дій різних секторів, зокрема освіти, охорони здоров'я, правової допомоги, з метою підвищення ефективності надання допомоги населенню [2, с. 88; 3, с. 104].

Ця модель ґрунтується на принципах цілісного, скоординованого підходу до роботи з клієнтом, що передбачає взаємодію між соціальними, медичними, освітніми, правовими та іншими установами. Її методологічну основу становить принцип подвійної адаптації, згідно з яким не лише особа адаптується до умов громади, але й сама громада модифікує свої сервіси відповідно до потреб конкретного індивіда [3, с. 105].

Протягом останніх років в Україні простежується тенденція до посилення впровадження елементів інтегрованої моделі соціальних послуг на місцевому рівні. Хоча процес залишається незавершеним, окремі об'єднані територіальні громади вже мають позитивний досвід її реалізації. Серед чинників, що актуалізують необхідність такої трансформації, варто відзначити виклики воєнного стану, старіння населення, зростання інвалідності, а також поширення явищ соціального сирітства та бездомності.

У "Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні" передбачено, що ключова відповідальність за надання соціальних послуг покладається на територіальні громади [1]. Ця стратегія реалізується шляхом децентралізації управління, зокрема через:

- створення центрів надання соціальних послуг за моделлю "Прозорий офіс", які об'єднують функції фронт-офісів із надання соціальних, адміністративних послуг та обробки звернень громадян;

- передачу повноважень від районного рівня до рівня громад (ОТГ), що супроводжується утворенням структур соціального захисту, введенням посад соціальних працівників, створенням центрів надання адміністративних послуг, служб у справах дітей та робочих місць у старостатах;

- розбудову мережі фронт-офісів і бек-офісів. Перші забезпечують безпосередній контакт з населенням (у ЦНАПах, старостатах тощо), другі – внутрішню обробку запитів і документів. Для їх ефективної взаємодії

впроваджуються IT-рішення, включно з програмним забезпеченням для електронного документообігу.

Розвиток інституційної інфраструктури супроводжується трансформацією організаційних структур Пенсійного фонду та служби зайнятості, з орієнтацією на надання послуг безпосередньо в громадах. Впровадження віддалених робочих місць і фронт-офісів створює умови для доступного й зручного сервісу, незалежно від джерела фінансування чи підпорядкування надавача послуг.

Однак перехід до нової системи характеризується явищем подвійної інституціоналізації, коли традиційні форми (інтернатні заклади) співіснують із новітніми сервісами, інтегрованими у громаду. Це створює складності для органів місцевого самоврядування у пошуку оптимального балансу між інституційною та деінституціоналізованою моделями, особливо в контексті обслуговування осіб літнього віку, людей з інвалідністю та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Таким чином, соціально-економічні трансформації, демографічні виклики та наслідки збройного конфлікту визначають потребу у розбудові сталої інтегрованої системи соціальних послуг на рівні територіальних громад. Попри наявність розгалуженої мережі закладів, їхній розвиток ускладнюється браком ресурсів, кадровим дефіцитом та недосконалістю нормативного регулювання. Необхідною умовою успішного функціонування цієї системи є підготовка фахівців соціальної роботи нового покоління, а також розширення партнерств у сфері надання послуг.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження КМУ від 01.04.2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (дата звернення: 06.10.2025).
2. Ільчук О. С. Інтегрована модель надання соціальних послуг: концептуальні засади та перспективи впровадження в Україні // Соціальна робота та освіта. 2018. Т. 5, № 3. С. 87-97.
3. Попик Н. В. Інтеграція соціальних послуг як напрям модернізації соціальної сфери в умовах децентралізації // Демографія та соціальна економіка. 2020. № 4 (42). С. 104-117.
4. Попович О. В. Децентралізація і соціальна політика: виклики та можливості для територіальних громад // Наукові записки НаУКМА. Соціологія. 2021. Т. 4. С. 55-61.
5. Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2003 р. № 966-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15> (дата звернення: 06.10.2025).
6. Про соціальні послуги : Закон України в редакції від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 06.10.2025).

Сапон Л. А.,

УДК 159.9.072:159.955.4

здобувач вищої освіти,

Національний університет "Чернігівська
політехніка", м. Чернігів

Науковий керівник:

Філіпович В. М.,

канд. психол. наук,

Національний університет "Чернігівська
політехніка", м. Чернігів

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Ключові терміни: толерантність до невизначеності, особистісна риса, ситуативна змінна, амбівалентність, когнітивна складність, стресостійкість, ймовірнісне мислення, адаптивність, креативність.

Дослідження феномену толерантності до невизначеності започатковані у середині ХХ століття роботами Ф. Френкель-Брунсвік та С. Буднера, а подальшого розвитку набули у працях Р. Дж. Холлмана й Р. Нортон. У класичних підходах толерантність до невизначеності визначається як здатність сприймати амбівалентність, конфлікт та неповноту інформації без дезорганізації поведінки, зберігаючи ефективність рішень в умовах багатозначності.

Актуальність вивчення толерантності до невизначеності зумовлена ускладненням соціально-економічних систем, високою динамікою змін та необхідністю приймати рішення за умов непевності. Здатність витримувати невідоме, інтегрувати суперечливі дані та діяти у ситуаціях ризику визначає психологічну стійкість, інноваційність і професійну результативність особистості.

На сучасному етапі виокремлюють два провідні підходи до розуміння толерантності до невизначеності: як стійкої особистісної риси (Р. Холлман, Р. Нортон, Дж. Сіданій, Дж. Роттер, Ен. О'Коннел) та як ситуативної змінної, чутливої до контексту й методик вимірювання (К. Елі, Дж. Рей, С. Андерсон, Ар. Шварц).

Трьохаспектна – запропонована Д. Маклейном (MSTAT): поєднує когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти реагування на невизначеність, орієнтуючи оцінку як на індивідуальні диспозиції, так і на контекст завдань [2].

В межах цієї моделі виокремлюють:

- 1) сприйняття нових/складних/нерозв'язних ситуацій як потенційної загрози;

2) зв'язок із авторитаризмом та упередженнями;

3) схильність уникати визнання невизначеності й вдаватися до ймовірнісних суджень за неповної інформації.

Ще одна відома операціоналізація – часовий фактор С. Дальберт, що пов'язує толерантність до невизначеності із дефіцитом знань про майбутнє і відмінностями у поведінкових стратегіях: особи з високою толерантністю до невизначеності шукають виклики, з низькою – уникають невідомого; у міжкультурних контекстах толерантність до невизначеності сприяє участі в глобальних програмах та адаптації.

Таким чином, теоретичні аспекти дослідження толерантності до невизначеності демонструють її багатовимірність: толерантність до невизначеності може проявлятися як відносно стабільна диспозиція і як стан, зумовлений ситуацією. Високий рівень толерантності до невизначеності пов'язаний із гнучкістю мислення, креативністю та ефективною регуляцією емоцій у ситуаціях невідомого.

Незважаючи на розбіжності у теоретичних підходах, спільним є розуміння толерантності до невизначеності як передумови адаптивності, продуктивної міжособистісної взаємодії та прийняття рішень в умовах неповної інформації. Це пояснює інтерес до толерантності до невизначеності у дослідженнях креативності, управління змінами та глобальної ефективності.

Застосування теоретичних положень щодо толерантності до невизначеності в освіті та організаційному розвитку сприяє формуванню культури прийняття невідомого, розвитку ймовірнісного мислення й експериментального майндсету, зниженню конфліктності та підвищенню стресостійкості фахівців у динамічних середовищах.

Подальші емпіричні дослідження показали, що толерантність до невизначеності тісно пов'язана з рівнем тривожності, когнітивною складністю та стилем прийняття рішень. Наприклад, люди з високим рівнем толерантності до невизначеності схильні використовувати більш різноманітні когнітивні стратегії, мають ширший репертуар поведінкових реакцій та здатні тримати відкритими кілька можливих сценаріїв розвитку подій. У свою чергу, низька толерантність до невизначеності часто проявляється у прагненні уникати невизначених ситуацій, у швидкому прийнятті рішень без урахування альтернатив, що інколи призводить до помилок.

Важливим є міждисциплінарний інтерес до проблеми. У сфері клінічної психології низька толерантність до невизначеності розглядається як фактор ризику розвитку тривожних і депресивних розладів. У педагогіці високий рівень толерантності до невизначеності сприяє успішності навчання у середовищах, де

переважають дослідницькі й проектні методи. В організаційній психології толерантність до невизначеності виступає важливим предиктором готовності до інновацій, адаптації персоналу до змін і формування культури організаційної гнучкості.

Сучасні зарубіжні дослідження Б. Наемі, Д. Біл, С. Пейн, Дж. Герман, М. Стівенс, А. Берд демонструють, що толерантність до невизначеності має тісний зв'язок із крос-культурною ефективністю та здатністю працювати у глобальних командах. Висока толерантність до невизначеності сприяє прийняттю різних культурних цінностей, зниженню рівня упереджень та більшій відкритості до альтернативних точок зору [1].

Не менш важливим є зв'язок толерантності до невизначеності із творчим потенціалом особистості. Дослідження Ф. Зенасні та Т.Любара підтвердили, що висока толерантність до невизначеності корелює з креативністю, оскільки дозволяє особистості довше залишатися у стані невизначеності без поспішних рішень, що відкриває простір для нових ідей. Таким чином, толерантність до невизначеності можна розглядати не лише як психологічний ресурс адаптації, а й як важливий фактор розвитку інновацій [3].

У практичній площині підвищення толерантності до невизначеності можливе через спеціально розроблені тренінгові програми, когнітивно-поведінкові техніки, майндфулнес-практики та коучингові підходи. Ці методи допомагають формувати навички гнучкого мислення, підвищувати усвідомленість та знижувати рівень стресу у складних життєвих та професійних ситуаціях.

Отже, узагальнюючи результати численних досліджень, можна стверджувати, що толерантність до невизначеності є багатовимірним конструктом, який поєднує особистісні риси та ситуативні прояви. Її розвиток має важливе значення для психологічного благополуччя, професійної успішності та ефективності соціальної взаємодії у сучасному світі.

Список використаних джерел

1. Naemi B. D., Beal D. J., Payne S. C. Personality predictors of ambiguity tolerance. *Journal of Management*. 2009. Vol. 35, No. 2. P. 302–330.
2. Herman J. L., Stevens M. J., Bird A., Mendenhall M., Oddou G. The tolerance for ambiguity scale in cross-cultural management. *International Journal of Intercultural Relations*. 2010. Vol. 34, No. 1. P. 58–65.
3. Zenasni F., Lubart T. Creativity and tolerance of ambiguity: An empirical study. *Personality and Individual Differences*. 2008. Vol. 44, No. 1. P. 177–186.

Сатаєва А. М.,
асистент кафедри фундаментальних
і приватно-правових дисциплін,
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла
Коцюбинського, м. Вінниця

УДК 94(477):342
DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.02>

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИРЕКТОРІЇ УНР У "КАМ'ЯНЕЦЬКУ ДОБУ"

Період існування Директорії УНР у Кам'янці-Подільському влітку–восени 1919 року становить надзвичайно важливий етап у становленні законодавчих засад української державності. В умовах загостреної політичної та воєнної ситуації уряд УНР був змушений не просто творити закони, а оперативно адаптувати правові норми до реалій війни, нестабільності та зовнішнього тиску. Дослідження законодавчої діяльності в цей період дає змогу виявити, яким чином функціонувала правотворча влада в умовах постійних загроз і відсутності стабільного державного апарату, що має особливу цінність для розуміння моделей кризового врядування в історичній ретроспективі.

Кам'янецький період виявляє також тенденції до адміністративної централізації й формування особливого формату взаємодії між законодавчою владою, виконавчими органами та армією. Законодавство цього часу було спрямоване на забезпечення оборони, правопорядку, управління територіями та регулювання суспільного життя в умовах фактичної евакуації уряду. Аналіз цих процесів дозволяє глибше зрозуміти, як у надзвичайній ситуації вибудовувалися механізми нормативного регулювання, і виявити характерну для революційної доби гнучкість правового мислення, здатного пристосовуватися до різко змінюваних обставин.

Період формування Директорії у листопаді–грудні 1918 року охоплює момент створення Директорії як альтернативної антивладної інституції після загибелі української державницької влади Гетьманату Скоропадського. У цих місяцях сформувався основний державно-політичний орган, покликаний об'єднати різні національні сили під гаслом відновлення УНР і привести до завершення революційно-громадянської боротьби за незалежність [1]. Цей етап характеризується активною легітимізацією Директорії через звернення до Центральної Ради, формування кадрового складу та визначення стратегічних цілей.

"Кам'янецька доба" (червень–листопад 1919 р.) охоплює період, коли уряд Директорії перебував у Кам'янці-Подільському через втрату контролю над Києвом. У цей час головним завданням стало продовження державно-політичної діяльності в умовах військової загрози: консолідація уряду, формування легального поля, мобілізація ресурсів та співпраця з військовими структурами [2]. Це був "час випробування", під час якого Директорія зіткнулася з кризою легітимності та почала активно використовувати закони і постанови як інструмент виживання й мобілізації.

У Кампанійсько-воєнному періоді (листопад 1919 – травень 1920 р.) Директорія змушена була переїхати з Кам'янця до Русицького, і врешті-решт – до Львова. Активізується співпраця з польською владою, відновлюється державна адміністрація у вигнанні. Законодавча діяльність продовжувалася у вигляді наказів і розпоряджень, спрямованих на підвищення обороноздатності та дотримання внутрішнього порядку [1]. Цей етап характеризується дебатами між ідеалом державності і реаліями еміграції, коли уряд Директорії опиняється в ситуації "функціонуючої еміграції".

Призначення С. Петлюри на посаду голови Директорії підсилило персоналізацію влади і спробу організувати централізоване командування. У цей період відбувається консолідація законодавчих зусиль довкола урядових декретів та рішень РНК УНР – уряду в екзилі. Зміна формату роботи зосереджувалася на дипломатичній активності, легалізації міжнародних контактів і збереженні легітимного іміджу УНР за кордоном [3].

У завершальному етапі Директорія формально перетворюється на уряд УНР у вигнанні, базуючись на території Польщі чи Чехословаччини. Характерною рисою цього періоду стала перехідна трансформація від активного правозастосування до підготовки доцільного правопросвітнього періоду. Зменшилася роль законодавчої активності – замість цього зосередилися на дипломатичній діяльності, психологічному згуртуванні еміграційної спільноти й випуску інформаційно-правової продукції [1]. Цей етап знаменує спад формального функціонування Директорії як органу, що забезпечував правову основу української державності.

Законодавча процедура та законодавчі інституції в УНР у "Кам'янецьку добу" відображали складний період державного будівництва в умовах зовнішньої агресії та внутрішньої нестабільності. Після втрати Києва і переходу уряду УНР до Кам'янця-Подільського основною метою законодавчого процесу було збереження легітимності державних органів і підтримка функціонування законодавчої влади, яка у той час перебувала у складних умовах війни та політичних викликів. Відновлення діяльності Центральної Ради у звичному форматі було неможливим, тому необхідно було створювати нові законодавчі механізми, які відповідали б реаліям "Кам'янецької доби" та забезпечували оперативне управління державою.

Законодавчі інституції у цей період були представлені, насамперед, Директорією та Державним секретаріатом – виконавчим органом, який виконував законодавчі функції в межах своєї компетенції. Директорія, як колегіальний орган виконавчої влади, утворилася внаслідок політичних трансформацій після падіння Гетьманату Скоропадського, але водночас мала і законодавчі повноваження, які формалізувалися через акти, укази та постанови, що фактично виступали нормотворчими актами. Однак відсутність конституційного закріплення чітких повноважень законодавчої влади призводила до певного змішання функцій між виконавчою та законодавчою гілками влади, що було зумовлено надзвичайною ситуацією та прагненням швидко реагувати на виклики часу [2].

Важливою рисою законодавчої діяльності УНР у "Кам'янецьку добу" була прагматичність і адаптація до складних зовнішньополітичних обставин, зокрема до тиску з боку більшовицьких та білогвардійських сил, а також неможливість повноцінного контролю над усією територією держави. Законодавчі акти часто мали тимчасовий характер, спрямовувалися на мобілізацію ресурсів, організацію оборони та забезпечення адміністративної стабільності. У таких умовах законодавчий процес став інструментом не лише формування державності, але й виживання державного організму, що яскраво проявилось у діяльності органів влади у Кам'янці-Подільському [4].

У "Кам'янецьку добу" законодавча діяльність у галузі національної політики та культурно-освітнього розвитку залишалася невід'ємною складовою державотворчого процесу в УНР. Попри обмеження, спричинені воєнним станом і територіальними втратами, уряд Директорії продовжував послідовно впроваджувати політику національного відродження через систему освіти, культурні ініціативи та підтримку прав національних спільнот. Це засвідчує, що УНР, навіть у найскладніші періоди свого існування, намагалася формувати правові основи для модерної, демократичної та національно свідомої держави [5, 1].

У підсумку слід зазначити, що законодавча діяльність Директорії УНР у Кам'янецький період є цінним історико-правовим досвідом, який ілюструє можливість функціонування державних інститутів навіть за межами сталого територіального контролю. Цей досвід підтверджує: право залишається одним з останніх рубежів державності, коли інші механізми – військові, економічні чи дипломатичні – втрачають ефективність. Вивчення цієї правотворчої практики є надзвичайно важливим для сучасної України в умовах воєнного стану, коли питання збереження правових інститутів стає не лише процедурною проблемою, а й фактором політичної стійкості та національного самозбереження.

Список використаних джерел

1. Стопчак М. В. Утворення і діяльність Директорії Української народної республіки (1918 – 1920 рр.): історіографічний нарис: монографія. Вінниця: І. Балюк, 2010. 812 с.
2. Лозовий В. С. Внутрішня та зовнішня політика Директорії Української Народної Республіки (Кам'янецька доба). Київ; Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2005. 224 с.
3. Іванова А. Ю. Законодавчий процес і законодавча техніка у період Центральної Ради, Гетьманату та Директорії : Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Іванова Анастасія Юріївна ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. Київ, 2005. 220 с.
4. Подковенко Т. Законодавча діяльність Директорії. Підприємництво, господарство і право. 2003. № 11. С.80-85.
5. Пархоменко В. А. Директорія УНР та Західноукраїнська Народна Республіка в історико-мемуарній літературі / Миколаїв. нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. Миколаїв : Іліон, 2019. 211 с.

Semigina, T.,
Dr. in Political Sciences,
MSW, Professor, Kyiv

УДК 364.378:004.8

FROM DIGITAL LITERACY TO DIGITAL ETHICS: PREPARING SOCIAL WORKERS IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Introduction. The rapid development of digital technologies and artificial intelligence (AI) is reshaping social work practice, research, and education. Social workers increasingly rely on digital tools for remote counseling, data analytics, and service delivery [16]. At the same time, the pace of technological innovation often outstrips the development of ethical guidelines and educational frameworks, creating an urgent need for new competencies and ethical standards [2; 15; 18].

This paper examines how digitalization and AI influence the preparation of social workers, identifies essential competencies for contemporary practice, and emphasizes the ethical dimension of technology use. Drawing on **systems theory [7]** and the **competency-based education framework [10]**, this work conceptualizes social workers as agents operating within complex socio-technical systems, where digital tools and AI-mediated processes intersect with human needs, organizational structures, and societal norms. The focus is on the transition from digital literacy to digital ethics, ensuring that technological integration enhances, rather than diminishes, the humanistic core of social work, while fostering reflective, competent, and ethically responsible practice. In the preparation of this paper, AI tools, namely ChatGPT, were utilized to assist in language refinement, and stylistic editing, thereby enhancing the clarity, coherence, and overall readability of the text.

Results. Digitalization transforms the professional context of social work by offering both opportunities and risks. Technologies can enhance efficiency, automate routine tasks, and expand access to services for vulnerable populations [14]. However, they also raise ethical and professional challenges, including data privacy, client autonomy, and potential algorithmic biases [4; 14]. From a **humanistic and critical social work perspective**, these developments require practitioners to balance technological efficiency with empathy, social justice, and ethical responsibility.

The use of generative AI in research and practice highlights the need for both technical skills and ethical awareness. Unsupervised or inappropriate application of AI may harm clients and undermine professional trust [14; 18]. Institutional approaches in Ukrainian universities show gradual integration of AI tools into curricula, but methodological guidance remains fragmented [5].

Educational programs must emphasize the development of digital competencies, which include not only technological proficiency but also analytical thinking, understanding of data protection principles, and ethical risk awareness [6; 8; 16]. In Ukraine, competency-based education programs should integrate theoretical knowledge, practical skills, and value-oriented training, enabling social workers to respond to both wartime and post-war societal needs, including rapid digitalization of social work management and services [9].

Integrating AI into education through simulations, remote labs, and analytic platforms allows students to engage with the realities of digital practice [1; 2]. However, innovation must not compromise the attention to empathy, human-centered approaches, and professional ethics. Digital literacy alone is insufficient; **digital ethics**, defined as the responsible use of technology with attention to clients' rights and dignity, must be central to curricula.

The **Global Social Work Statement of Ethical Principles** (IFSW/IASSW, 2018) [11] highlights that social workers must apply technologies in ways that uphold human understanding and client autonomy. The development of digital competencies without ethical grounding risks producing technically skilled but ethically unprepared practitioners. Effective education should combine technical skills [6], analytical abilities to evaluate algorithmic decisions [4], and awareness of ethical and humanistic values [12].

Practical examples include digital assistants for older adults, which enhance client autonomy but require ongoing ethical supervision and professional judgment [3]. These cases demonstrate that while technology can extend the reach and efficiency of social work, its impact depends on the **skills, ethical reasoning, and reflective capacity of practitioners**. Therefore, preparing future social workers must include **critical evaluation, ethical awareness, and the ability to navigate complex socio-technical systems**.

The concept of **entanglement** highlights the complex interconnections between technology, ethical reasoning, and professional practice [13]. Just as changes in one element of a quantum system affect others, the introduction of AI tools in social work simultaneously impacts competencies, client outcomes, ethical considerations, and organizational structures. Recognizing this "entanglement" underscores the need for holistic education and integrated training, where digital skills and ethical reflection develop together, reinforcing the humanistic mission of social work.

Based on the analysis of digitalization and AI integration in social work practice and education, the following recommendations are proposed for Higher education institutions (HEIs) to train future social workers effectively (*see table*). These focus on

technological proficiency, ethical reasoning, competency development, faculty training, and institutional governance.

Table 1

**Recommendations for Higher Education Institutions
 in Training Social Workers for the Digital Age**

Recommendation Area	Specific Actions / Strategies	Rationale / Expected Outcome
<i>Technological Proficiency</i>	Integrate AI tools, digital platforms, and virtual service simulations into coursework; use scenario-based exercises.	Enhances students' hands-on skills and prepares them for real-world digital practice.
<i>Ethical Reasoning & Critical Thinking</i>	Include modules on digital ethics, algorithmic bias, data privacy, and client autonomy; conduct ethical risk assessments.	Develops ability to critically evaluate technology's impact on clients and social systems.
<i>Competency-Based Learning</i>	Structure learning outcomes around technical skills, analytical capacities, and ethical awareness; supervise projects applying AI responsibly.	Ensures holistic skill development aligned with humanistic and critical social work paradigms.
<i>Faculty Development</i>	Offer professional development programs for educators on digital tools, AI applications, and ethical guidelines.	Strengthens educators' capacity to teach digitally informed and ethically grounded practice.
<i>Institutional Guidelines & Policies</i>	Establish clear AI use policies, define accountability, and monitor emerging ethical risks.	Promotes consistent, responsible, and sustainable integration of technology in education and research.

By embedding these strategies, HEIs can cultivate a new generation of social workers who are not only technologically adept but also capable of exercising ethical judgment, critical reflection, and human-centered care in increasingly complex digital environments.

Conclusions. The preparation of social workers in the digital age requires a shift from digital literacy to digital ethics, integrating technical, analytical, and ethical dimensions. Educational programs should develop digital-ethical competencies that balance technological proficiency with attention to human dignity and client autonomy.

AI should be treated not merely as a tool for automation but as an instrument to enhance human-centered practice. International ethical standards must inform curricula and professional practice to ensure responsible technology use. Finally, continuous updates to educational standards and learning materials are crucial to keep pace with rapidly evolving technologies, ensuring that social workers remain competent, ethical, and humanistic in the digital era.

References

1. Паламар С., Науменко М. Штучний інтелект в освіті: використання без порушення принципів академічної чесності. *Освітологічний дискурс*. 2024. № 1. С. 68–83.
2. Семигіна Т. Інтеграція штучного інтелекту в соціальну роботу: практичні та освітні перспективи. *Наука та освіта в умовах воєнного часу: мат-ли II Міжнар. наук.-практ. конф.* Дніпро: Research Europe, 2024. С. 122–126.
3. Семигіна Т. Цифровий помічник старості: потенціал та ризики штучного інтелекту. *Modernization of science and its influence on global processes: Proceedings of the VIII International Scientific and Theoretical Conference*. Bern: International Center of Scientific Research, 2025. С. 44–47.
4. Семигіна Т., Карагодіна О. Генеративний штучний інтелект у дослідженнях із соціальної роботи: перспективи застосування та виклики етики. *Інтелектуальний ресурс сьогодення: наукові задачі, розвиток та запитання: Зб. наук. праць з мат. V міжнар. наук. конф.* Чернівці: МЦНД, 2025. С. 104–112.
5. Семигіна Т., Карагодіна О. Інституційні підходи до використання штучного інтелекту в українських університетах. *Інноваційні тенденції сьогодення в сфері природничих, гуманітарних та точних наук: Зб. наук. праць з мат. VII міжнар. наук. конф.* Харків: МЦНД, 2025. С. 247–256.
6. Семигіна Т. В., Каркач А. В. Формування цифрової компетентності соціальних працівників як вимога ринку праці. *Ринок праці: досягнення, виклики та перспективи у національному та європейському просторі : тези доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф.* Київ: ФОП Ямчинський О.В., 2024. С. 383–385.
7. Семигіна Т., Столярик О. *Нове обличчя соціальної роботи: Сучасні теорії та підходи*. Таллінн: Teadmus, 2025.
8. Семигіна Т. В., Федюк В. В. Цифрова компетентність як інструмент регулювання ринку праці. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1476>.
9. Столярик О., Семигіна Т. Якісна освіта соціальних працівників у контексті сталого розвитку: формування компетентностей для воєнного та післявоєнного відновлення. *Ukraine's capacity to implement the sustainable development program in the context of full-scale armed aggression* (v. 1). Riga: Baltija Publishing, 2025. С. 249–272.
10. Açıkgöz T., Babadoğan M. C. Competency-Based Education: Theory and Practice. *Psycho-Educational Research Reviews*. 2021. Vol. 10, № 3. P. 67–95.
11. Global social work statement of ethical principles / IFSW/IASSW, 2018. URL: <https://bit.ly/4gYpYjy>.
12. Hiltz B. Editorial: Embracing AI in Social Work: Why Ethical Concerns Should Drive Integration, not Avoidance. *International Journal of Social Work Values and Ethics*. 2025. Vol. 22(1). P. 5–9.

13. Johnson D. G., Verdicchio M. The sociotechnical entanglement of AI and values. *AI & Society*. 2025. Vol. 40. P. 67–76.
14. Reamer F. G. Artificial intelligence in social work: Emerging ethical issues. *International Journal of Social Work Values and Ethics*. 2023. Vol. 20(2). P. 52–71.
15. Semigina T. Digitalization of social services in Ukraine: when technology outpaces reality. *Наука та освіта в умовах викликів сьогодення : мат-ли II Міжнар. наук.-практ. конф.* Чернівці: Research Europe, 2025. С. 200–204.
16. Singer J. B., Báez J. C., Rios J. A. AI creates the message: Integrating AI Language Learning Models into social work education and practice. *Journal of Social Work Education*. 2023. Vol. 59(2). P. 294–302.
17. Steiner O. Social work in the digital era: Theoretical, ethical and practical considerations. *The British Journal of Social Work*. 2021. Vol. 51(8). P. 3358–3374.
18. Victor B. G., Goldkind L., Perron B. E. Forum: The limitations of large language models and emerging correctives to support social work scholarship: Selecting the right tool for the task. *International Journal of Social Work Values and Ethics*. 2024. Vol. 21(1). P. 200–207.

Сокіл Т. Є.,
здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, м. Харків

УДК 340.12
DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.19>

ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА В ПОСТМОДЕРНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ: ЯК ЛЮДСЬКИЙ РОЗУМ КОНСТРУЮЄ І СПРИЙМАЄ ПРАВОВІ НОРМИ

В епоху глобальних трансформацій і переосмислення класичних парадигм дослідження філософії права набуває особливої актуальності, зокрема для розуміння природи правових норм і їх місця в сучасному світі. Проблематика, з якою стикається філософська думка, пов'язана з відсутністю єдиного та універсального визначення предмета права.

Пошук цього визначення має довгу історію, і перше системне бачення належить Г. В. Ф. Гегелю, з ім'ям якого пов'язують становлення філософії права як самостійної дисципліни. У своїй праці "Філософія права" він надав йому наступну інтерпретацію: предметом філософської науки про право є "ідея права –

поняття права і його здійснення". Згідно з Гегелем, досягнути це поняття можливо лише через розум, який він ототожнював із буттям, вважаючи право розумною і загальною необхідністю [4].

Разом з цим, з погляду правового позитивізму, предметом філософії права виступає позитивне право, тобто сукупність норм, встановлених державою [5]. Тоді як природне право розглядає предмет як систему принципів і цінностей, що існують незалежно від волі держави [2]. Ці різновиди поглядів свідчать про те, що кількість підходів до визначення предмета філософії права прямо пропорційна кількості його інтерпретаторів. Такі підходи залежать від багатьох чинників, таких як особливості філософської системи, розуміння самого феномена права, а також власних пізнавальних інтересів та інших суб'єктивних уподобань дослідника [6, с. 55-56].

А отже, предмет філософії права не є статичною, об'єктивною сутністю, а є динамічним, суб'єктивно-когнітивним конструктом, який формується внаслідок взаємодії соціальних, культурних та психологічних факторів. Осмислення цієї множинності предмета філософії права в постмодерній перспективі дозволяє не лише подолати обмеження класичних підходів, а й розкрити нові грані правового феномена, що особливо важливо в сучасному плюралістичному суспільстві.

Передусім, слід звернути увагу на основні риси постмодернізму, щоб означити його вплив на філософію права як складного та багатогранного інтелектуального руху. Постмодернізм є антитезою модерністському мисленню, він критикує класичні метанаративи та універсальні істини, розглядаючи їх як соціально сконструйовані. Цей підхід відкидає ідею існування єдиної об'єктивної істини та стверджує, що реальність є фрагментованою і багатогранною, складається з різних поглядів, дискурсів та інтерпретацій. Саме цим він підриває традиційний підхід до права, піддаючи сумніву його універсальну природу. Така деконструкція дозволяє нам розглядати право не як єдиний, а як множинний феномен, що існує в безлічі інтерпретацій та контекстів, залежних від суб'єктивних упереджень та динаміки влади [8].

Такий відхід від пошуку "єдиної істини" зумовлений, зокрема, ідеями відомого філософа Жака Дерріда, який розробив концепцію деконструкції. Згідно з цим підходом, будь-який текст, включаючи правові норми, не має єдиного, фіксованого значення, а є відкритим для постійного переосмислення [1]. Це означає, що зміст права завжди є результатом інтерпретації, що залежить від конкретного контексту та суб'єкта. Тобто, замість пошуку єдиного предмета, ми досліджуємо безпосередньо саму предметність права у різних контекстах та дискурсах. Це дозволяє враховувати культурні, соціальні та індивідуальні відмінності, які формують наше розуміння правової реальності.

Відповідно до постмодерної оптики, також важливо розглянути психологічну природу сприйняття, а саме, як людський мозок, використовуючи когнітивні механізми, сприймає та інтерпретує правові норми. Візьмімо до прикладу ефект фреймінгу, коли спосіб подачі інформації впливає на прийняття рішень [10]. Наприклад в юридичній практиці, коли адвокат, використовуючи емоційно забарвлену мову, впливає на присяжних, схилиючи їх до певного висновку, навіть якщо фактичні докази є нейтральними.

Тобто, такі схильності, як когнітивні упередження, впливають на правові рішення та розуміння. До прикладу підтверджувальне упередження людей шукати, інтерпретувати та запам'ятовувати інформацію, яка підтверджує їхні вже наявні переконання [9]. У правовому контексті це може призвести до того, що суддя чи слідчий надаватиме перевагу доказам, які підтримують його початкову гіпотезу про вину, ігноруючи ті, що їй суперечать.

Крім того, правові норми існують не у вакуумі, а є частиною лінгвістичного і соціального конструювання реальності. Тому мова також є ключовим інструментом у формуванні нашого мислення про право. Вона не лише описує правову дійсність, а й формує її. Використання певних термінів, метафор та наративів у законодавстві чи юридичній риторичі створює специфічну "правову" реальність, яка може значно відрізнятися від повсякденного сприйняття. Оскільки мова є основним засобом передачі та інтерпретації правових значень, вона відображає і водночас конструює ієрархії, цінності та владні відносини у суспільстві [3].

Наприклад, у сучасній правовій риторичі поширюються такі поняття, як "ювенальна юстиція", "сталий розвиток" або "права ЛГБТІК+". Їхнє законодавче закріплення може бути фрагментованим або неповним (як-от у випадку з правами ЛГБТІК+, які в Україні мають лише часткове антидискримінаційне регулювання, але не уніфікований статус у сімейному праві). Проте їхнє сприйняття в суспільстві значною мірою залежить від того, як вони представлені в медіа, політичному дискурсі та повсякденній мові, що створює когнітивний конструкт, який визначає ставлення до цих правових феноменів.

Підсумовуючи, можна зазначити, що предмет філософії права є не об'єктивною, а суб'єктивно-когнітивною реальністю. Інакше кажучи, він не існує як незалежна і статична сутність, а є результатом постійного конструювання в людській свідомості під впливом постмодерністських ідей, соціальних контекстів та психологічних механізмів.

Відповідно до цього, ми можемо розглядати філософію права не стільки як пошук відповіді на питання "що є право?", скільки як осмислення питання "як ми мислимо про право?". Це перегукується з думкою англійського філософа Робіна

Джорджа Колінгвуда, який зазначав: "Розум, що філософує, ніколи не думає просто про якийсь предмет, а завжди, думаючи про будь-котрий предмет, думає також і про свою власну думку про той предмет. Тож філософію можна назвати думкою другого ступеня, думкою про думку" [7]. Такий підхід відкриває перед нами нову парадигму для досліджень. Він дозволяє не лише подолати обмеження класичних концепцій, а й розкрити множинність інтерпретацій права, що робить філософію права динамічною та відкритою для нових, міждисциплінарних підходів.

Список використаних джерел

1. Derrida, J. *Of Grammatology*. Transl. G. C. Spivak. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1997.
2. Finnis, J. *Natural Law and Natural Rights*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2011.
3. Habermas, J. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA: MIT Press, 1996.
4. Гегель, Георг Вільгельм Фрідріх. *Основи філософії права, або Природне право і державознавство* / Пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. – К.: Юніверс, 2000. – с. 336. – Парад, тит. арк. нім.
5. Кельзен, Ганс. *Чисте Правознавство : 3 дод.: Пробл. справедливості* / Пер. з нім. О. Мокровольського. – К: Юніверс, 2004. – 496 с.
6. Козюбра М. І. *Практична філософія права: Монографія*. – К.: "ДУХ І ЛІТЕРА", 2024. – 496 с.
7. Колінгвуд, Робін Дж. *Ідея історії* / Пер. з англ. О. Мокровольський. – К.: Основи, 1996. – 615 с.
8. Постмодернізм / Н. Б. Отрешко, Г. Ю. Носова // *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2024. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-882808> (дата звернення: 23.09.2025).
9. Український психологічний ХАБ. *Когнітивне викривлення: Упередженість підтвердження* / Психологічна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://surl.li/uuucrm> (дата звернення: 23.09.2025).
10. Український психологічний ХАБ. *Когнітивне упередження: Ефект фреймінгу* [Електронний ресурс] / Психологічна енциклопедія. – Режим доступу: <https://surl.li/snlxzl> (дата звернення: 23.09.2025).

СЕКЦІЯ 8. ЕКОНОМІКА ТА ТЕХНОЛОГІЇ

SECTION 8. ECONOMICS AND TECHNOLOGY

Бабинець А. О.,

УДК 338.45:339.138

здобувач другого

(магістерського) рівня вищої освіти,

Донбаська державна машинобудівна

академія, м. Краматорськ–Тернопіль

Шашко В. О.,

канд. екон. наук,

доцент кафедри менеджменту,

Донбаська державна машинобудівна

академія, м. Краматорськ–Тернопіль

**ПАРАДОКС АГРЕСІЇ: ЯК ТЕХНІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ВИРІШУЄ
КОНФЛІКТ СТРАТЕГІЙ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ТА ЛІДЕРСТВА ЗА
ВИТРАТАМИ У ПРОМИСЛОВОМУ МАРКЕТИНГУ**

Данна стаття присвячена вирішенню фундаментального стратегічного парадоксу, з яким стикається більшість промислових підприємств України: необхідності бути одночасно найкращим (через диференціацію) і найдешевшим (через лідерство за витратами). Класичні підходи, які визначають ці стратегії як взаємовиключні [1], більше не працюють у динамічному конкурентному середовищі. Сучасне завдання керівництва підприємств – знайти механізм адаптації маркетингової стратегії, що вирішить цей конфлікт.

Зараз українські виробники оперують в умовах жорсткого зовнішнього тиску, який посилюється внутрішніми обмеженнями. З одного боку, існує потреба у лідерстві за витратами для протистояння ціновій агресії та протекціонізму на міжнародних ринках, а з іншого - для виживання та отримання високої маржі необхідно реалізовувати диференціацію – пропонувати унікальний продукт, заснований на науковому потенціалі та індивідуальному замовленні.

Сучасний зовнішній тиск та внутрішня волатильність (зокрема, логістичні та енергетичні ризики) не лише посилюють цей конфлікт, але й роблять його критичним. Необхідність цінової агресії на зовнішніх ринках, щоб протистояти протекціонізму, вступає в пряме протиріччя з експоненційним зростанням операційних витрат всередині країни, спричиненим перебоями в ланцюгах

поставок, ускладненнями логістики та нестабільністю енергопостачання. Таким чином, для промисловців досягнення лідерства за витратами у таких умовах стає майже неможливою місією без радикальних внутрішніх змін.

Вищазазначений конфлікт посилюється критичною внутрішньою слабкістю більшості підприємств: високим ступенем зносу основних фондів, іноді – їх вимушеним переміщенням. Зношене обладнання не лише збільшує собівартість (перешкода для лідерства за витратами), але й обмежує якість та точність виготовлення (перешкода для диференціації). Таким чином, неефективна інвестиційна політика напругу руйнує маркетинговий потенціал.

Для вибору адекватного вектора адаптації необхідно провести комплексну стратегічну діагностику. Необхідно відмовитися від жорсткої моделі стратегічного планування, що є неефективними у високій волатильності. Натомість актуальними стає адаптивний підхід – модель "Навчання на досвіді" (Г. Мінцберг) у поєднанні з підходом, побудованим на співробітництві (А. Томпсон [2]). Це забезпечує необхідну гнучкість.

Для об'єктивної оцінки позиції підприємства рекомендується застосовувати SPACE-аналіз [3], що оцінює чотири ключові вектори: фінансова сила (1), конкурентна перевага (2), привабливість галузі (3) та стабільність середовища (4). Аналіз показує, що типове експортоорієнтоване підприємство машинобудування, незважаючи на фінансові слабкості, займає агресивну стратегічну позицію. Ця позиція вимагає негайних наступальних маркетингових дій, спрямованих на динамічне збільшення частки ринку. Пасивність тут означає поразку.

Баано паралельно проодити бенчмаркінг з міжнародними лідерами та при необхідності адаптувати товарну стратегію: наприклад, здійснити перехід від продажу одиниць обладнання до пропозиції комплексних, високотехнологічних рішень із повним сервісним супроводом.

Технічна модернізація може стати стратегією вирішення конфлікту "витрати - якість", адже вирішити його можливо лише через стратегічні інвестиції у виробництво. Технічне переозброєння перестає бути лише виробничою необхідністю і стає ключовим маркетинговим імперативом та механізмом адаптації оскільки:

- модернізація підтримує стратегію диференціації, оскільки вона дозволяє досягти світових стандартів якості, забезпечуючи точність та енергоефективність продукції. Це дає право вимагати преміальну ціну, фінансуючи подальший розвиток;
- модернізація підтримує стратегію лідерства за витратами, оскільки нове обладнання різко знижує собівартість (через економію ресурсів та скорочення браку), підвищуючи операційну ефективність. Це забезпечує необхідний запас міцності для цінової конкуренції.

Більше того, у контексті відновлення та забезпечення стійкості бізнесу, інвестиції в модернізацію є стратегічною необхідністю. Нове, енергоефективне

та автоматизоване обладнання мінімізує залежність від нестабільної енергосистеми та зменшує потребу у надмірному залученні людського капіталу в умовах дефіциту. Таким чином, інвестиційна політика перетворюється на механізм управління ризиками та ключовий фактор для залучення міжнародного фінансування, яке часто має вимоги до технологічного рівня та екологічності виробництва. Інвестиційна політика стає функціональною частиною маркетингової стратегії, яка об'єднує обидва вектори.

Отже, адаптація маркетингової стратегії промислових підприємств є вторинною до стратегічної інвестиційної політики. Без технічного переозброєння реалізація агресивної стратегії та будь-яка спроба диференціації будуть приречені на провал.

Доцільним є впровадження гібридної маркетингової стратегії, в якій висока маржа від диференціації фінансує програму модернізації, що, своєю чергою, дозволяє реалізувати лідерство за витратами. Реалізація такої стратегії вимагає удосконалення бізнес-процесів та активного формування інтелектуального лідерства для отримання конкурентних переваг вищого порядку.

Таким чином, у динамічному та високоризиковому середовищі, в якому оперують українські промислові підприємства, фундаментальний парадокс між стратегіями диференціації та лідерства за витратами може бути ефективно вирішений лише через агресивну стратегічну інвестиційну політику. Технічна модернізація виробництва перетворюється на ключовий маркетинговий імператив. Вона виконує подвійну функцію: з одного боку, забезпечує світові стандарти якості, підтримуючи диференціацію; з іншого – різко знижує собівартість, що є основою для лідерства за витратами. Отже, інвестиційна політика стає функціональною, об'єднуючою частиною маркетингової стратегії. Реалізація цієї гібридної стратегії вимагає відмови від жорсткого стратегічного планування на користь адаптивного підходу та активного формування інтелектуального лідерства для отримання стійких конкурентних переваг. Без стратегічних інвестицій у виробництво будь-яка спроба реалізувати агресивну маркетингову стратегію буде приречена на провал.

Список використаних джерел

1. Портер М.Е. Портер, М. Конкурентна стратегія. Техніки аналізу галузей і конкурентів / Майкл Портер ; пер. з англ. Н. Кошманенко. Київ : Наш формат, 2020. 424 с.
2. Томпсон А.А., Стрікланд, А.Дж., Гембл, Дж.Е. Стратегічний менеджмент: Концепції та моделі. Київ: ВІК, 2008. 592 с.
3. Бурденюк Т.Г. SPACE-аналіз як метод формування стратегічних альтернатив підприємства. Економічний аналіз: збірник наукових праць. 2011. № 3. С.44-50.

Бажан Л. І.,

УДК 338.47

канд. екон. наук, старший

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.20>

науковий співробітник, завідувач
відділу інформаційних технологій
цифрової трансформації економіки,
Інститут інформаційних технологій
та систем НАН України, м. Київ

Яблоков І. В.,

канд. екон. наук,
провідний науковий співробітник,
Інститут інформаційних технологій
та систем НАН України, м. Київ

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ФАКТОРІВ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Глобалізація надає істотний вплив на розвиток економіки країни у зв'язку з появою глобальних інформаційних мереж, засобів комунікацій, інтернету, нової концепції виробництва, обумовленої цифровізацією економіки [1,2].

На рисунку показані внутрішні та зовнішні глобалізаційні фактори, які впливають позитивно або негативно на функціонування економічної системи. Невідповідність внутрішніх факторів зовнішнім факторам глобалізації сприяє негативному стану функціонування економічної системи.

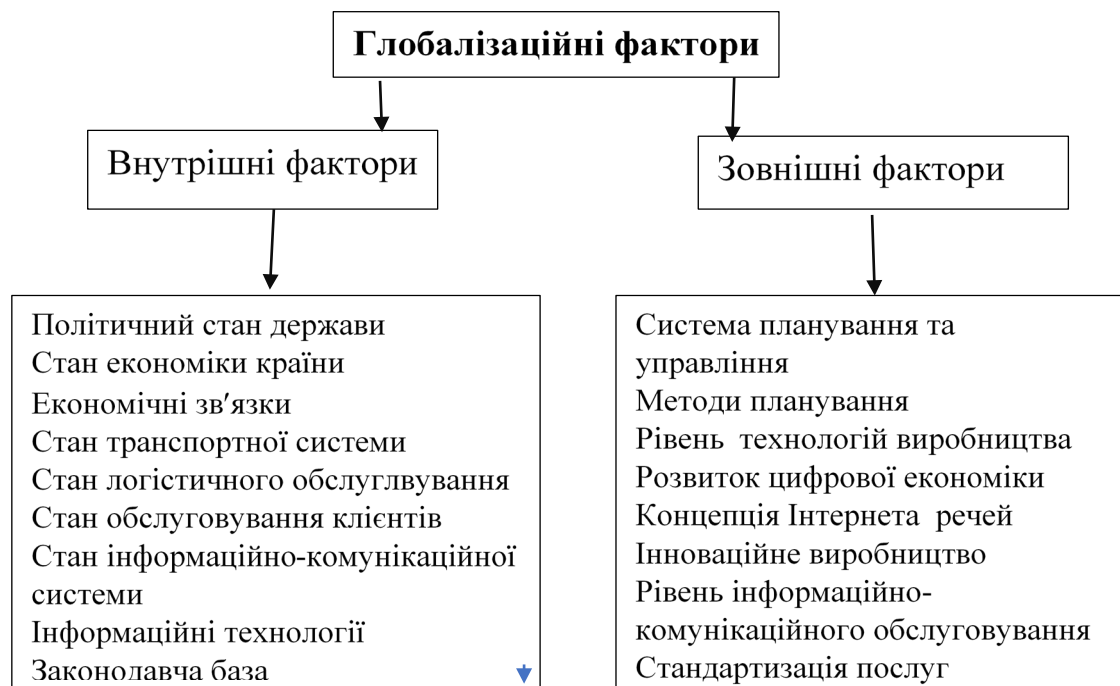

Рис. 1. Глобалізаційні фактори

Джерело: авторська розробка.

Розвиток концепції Інтернету речей, штучного інтелекту, хмарних обчислень і великих даних трансформує бізнес-процеси, підвищує ефективність виробництва і є кроком до четвертої промислової революції, що впливає на бізнес наступним чином: відбувається зростання очікувань замовника, покращення якості продуктів та послуг, здійснюються спільні інновації та нові форми організації.

Міжнародний ринок транспортних послуг на етапі розвитку національної економіки є одним із основних чинників глобалізації міжнародної торгівлі, оскільки розвиток міжнародних та внутрішніх ринків пов'язані з вільним переміщенням товарів та ресурсів. На сучасний міжнародний ринок транспортних послуг впливають тенденції глобалізації.

Транспортний ринок є найважливішою складовою світової економіки. Структурні зміни, що характеризують процеси глобального виробництва та міжнародної торгівлі, відбуваються завдяки еволюційним змінам у світовому транспортному секторі в зв'язку з переходом до четвертої промислової революції, що свідчить про об'єднання різних технологій та послуг в напрямі розумного навколишнього середовища, де всі об'єкти постійно пов'язані мережею.

Військові дії в Україні суттєво вплинули на міжнародний ринок транспортних послуг: спостерігається зниження обсягів перевезень. Але необхідно проводити науково-дослідні роботи в напрямку подальшого розвитку досліджень в галузі цифрової трансформації транспортно-логістичної системи.

Велику увагу привертає до себе логістичний сервіс транспортної системи, оскільки в сучасний час не розроблено методів, моделей та систем, які були б направлені на підняття якості обслуговування клієнтів транспортно-логістичної системи, що надає додатковий прибуток.

Інтернет речей є інформаційно-технологічною концепцією побудови інформаційних і комунікаційних інфраструктур на основі обчислювальної мережі, яка з'єднує фізичні об'єкти (речі), оснащені інформаційними технологіями для здійснення комунікаційного обміну один з одним і глобальною інформаційно-комунікаційною інфраструктурою без участі людини з метою збору, передачі, накопичення та обробки інформації [3].

Основні компоненти Інтернету речей, що застосовуються в транспортно-логістичній системі є: датчики та пристрої стеження за просуванням вантажу; платформи для управління даними про транспортні засоби, вантажно-розвантажувальну техніку, складські приміщення, обсяги вантажів, інформація про клієнтів, постачальників та споживачів; системи зв'язку та мережі; інтерфейси для користувачів.

Одним із ключових компонентів Інтернету речей є сенсори, які дозволяють пристроям збирати дані із навколишнього середовища. Ці дані повинні включати інформацію про клієнтів, товарів, постачальників вантажу, споживач тощо. Сенсори вбудовані в різні об'єкти транспортно-логістичної системи і дозволяють збирати величезну кількість даних, які можуть бути передані через мережу для подальшого аналізу. Технологія Інтернету речей, яка є надійним способом збору даних, але на стадії прийняття рішень вимагає обов'язкової участі людини. Таким чином, Інтернет речей здійснює рутинні дії, які засновані на аналізі даних.

Для успішної реалізації рішень на базі Інтернету речей потрібна технічна платформа, на якій можна буде вибудовувати різні рішення щодо якісного логістичного сервісу для досягнення ефективного функціонування транспортно-логістичної системи.

Таким чином, застосування Інтернету речей у транспортно-логістичній системі дає можливість слідкувати за вантажами, здійснювати складський облік та управління транспортом, що забезпечує підвищення ефективності постачання, скорочення витрат та покращення рівня обслуговування клієнтів.

Список використаних джерел

1. Герасимчук В. И., Сакалош Т. В. Инновационная модель развития экономики в условиях глобализации. Економічний вісник НТУУ "КПІ". 2008. № 5. С. 79–87.
2. Томашук І. В. Вплив глобалізаційних процесів на сучасні економічні системи. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2022. № 1 (59). С. 153-165.
3. Баранов О. А. Інтернет речей: теоретико-методологічні основи правового регулювання. Т. 1: Сфери застосування, ризики і бар'єри, проблеми правового регулювання : монографія. Наук.-дослід. ін-т інформатики і права НАПрН України. Харків. Прав.1 2018. 344 с.

Ivitskiy, I.,

PhD, Associate Professor,

Founder, Doctor Ads LTD, London

УДК 659.113.71

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.21>

A PORTFOLIO OPTIMIZATION MODEL FOR MEDIA INVESTMENT UNDER INCREMENTALITY UNCERTAINTY

Advertising portfolios are increasingly selected under noisy estimates of causal lift. The practical objective is to allocate a fixed budget across channels to maximize expected incremental profit while controlling downside risk that arises from uncertain incrementality, cross-channel interference, and diminishing returns. This abstract proposes a two-layer model that merges posterior estimates of incremental return on ad spend with portfolio optimization and robust control ideas from operations research [1–3,7].

Suppose there are K channels, with spend vector x in R_+^K and total budget B . Let $S_i(x_i)$ denote the incremental revenue response for channel i as a function of spend x_i . For small perturbations around the operating point, define the local marginal incremental return r_i and quantify its uncertainty with a posterior mean μ_i and covariance matrix Σ obtained from randomized geo experiments or matched-pair designs [2]. The portfolio objective is then written as:

$$\max_{x \geq 0} E \left[\sum_{i=1}^K S_i(x_i) \right] - \lambda \sqrt{\text{Var} \left[\sum_{i=1}^K S_i(x_i) \right]} \quad \text{s.t.} \quad \sum_{i=1}^K x_i = B, \quad (1)$$

where λ is a risk-aversion coefficient. The first term aggregates expected incremental revenue across channels; the second penalizes uncertainty via the portfolio variance that propagates from the uncertainty in r_i and cross-channel correlations encoded in Σ . This structure generalizes mean–variance portfolio selection to advertising and inherits its efficient-frontier intuition [1].

To connect with real media behavior, $S_i(x_i)$ should be concave and saturating. In practice, S_i is estimated by a media mix model that jointly learns carryover and saturation effects, for example the open-source Robyn approach, which fits adstock and Hill-type curves and returns uncertainty for response parameters [5]. In the local region, a first-order approximation yields $S_i(x_i) \approx S_i(x_i^0) + r_i(x_i - x_i^0)$, which maps the objective above to a convex program in x whenever the variance term is quadratic in x . For larger reallocations, one solves the same program on a discretized grid of x_i

values, using the nonlinear S_i values with bootstrapped uncertainty bands from the mix model [3,5].

Incrementality estimates enter from experiments. Randomized paired geo designs and the Trimmed-Match estimator provide distribution-free iROAS posteriors that are robust when the number of geos is small and heterogeneous [2]. The optimizer uses posterior means to set μ and uses posterior covariance to populate Σ . Where experiments are scarce, the model falls back to robust optimization by imposing an uncertainty set around μ and solving a worst-case problem:

$$\max_{x \geq 0} \min_{\mu \in \mathcal{U}} \mu^\top x - \lambda \sqrt{x^\top \Sigma x} \quad \text{s.t.} \quad \sum_{i=1}^K x_i = B, \quad (2)$$

where $\mathcal{U}$ is a budgeted or fuzzy set calibrated from expert judgments and platform telemetry [7]. This protects against optimistic lift estimates without requiring full probability models.

The model also acknowledges platform mechanics. Portfolio bid strategies in auction platforms couple individual campaigns through shared constraints and pacing; treating them as one instrument inside the optimizer is realistic and avoids double counting of risk when budgets are linked [4]. The dynamic nature of campaigns leads to a learning loop: a small exploration fraction ϵ of budget is routed to policies that maximize information gain, for example contextual bandit allocation that balances exploration and exploitation and updates the posterior for μ , Σ online [6]. This loop reduces uncertainty over time and moves the operating point along the efficient frontier as data accumulates.

Computation proceeds in four steps. First, estimate S_i and uncertainty with a modern MMM, calibrating to any experiment-based priors where available [5]. Second, run at least one geo-level incrementality test per major channel cluster to pin down posterior means and covariances for local marginal returns [2]. Third, solve the convex program for x with either the mean–variance objective or its robust counterpart when evidence is sparse [1,3,7]. Fourth, deploy a contextual bandit to manage the exploration budget and refresh μ , Σ on a rolling window [6]. Quantities appear directly in the optimizer: the budget B is the equality constraint; the risk trade-off λ is set by acceptable confidence shortfall in incremental profit; any channel-level minimums or platform pacing rules enter as linear constraints, for example $x_i \geq m_i$ for legal or brand safety reasons.

A useful diagnostic is the implied incremental return frontier. Let $G(x) = \sum_i S_i(x_i)$ and define a variance proxy $V(x) = x^\top \Sigma x$. Plotting $E[G(x)]$ against $\sqrt{V(x)}$

for the optimal x at different lambda values yields a curve of achievable trade-offs that decision makers can compare to internal cost of capital. In settings with severe left-tail risk, replace variance with conditional value at risk by solving

$$\max_{x \geq 0} E[G(x)] - \eta \cdot CVaR_{\alpha}(L(x)), \quad \sum_i x_i = B, \quad (3)$$

where $L(x)$ is the shortfall of incremental profit relative to a floor and eta is the penalty weight. This is compatible with robust sets that represent worst-case lifts within an uncertainty budget [7].

The approach remains general enough for the “Economics and Technologies” track. It ties causal evidence to optimization, accommodates platform coupling through shared budget instruments, and supplies a disciplined way to trade expected incremental profit against uncertainty rather than relying on platform-reported proxy metrics [2–6].

References

1. Markowitz H. Portfolio selection. *The Journal of Finance*, 1952, 7(1), 77–91. DOI: 10.1111/j.1540-6261.1952.tb01525.x.
2. Chen A., Au C. T. Robust causal inference for incremental return on ad spend with randomized paired geo experiments. *Annals of Applied Statistics*, 2022, 16(1), 1–20. DOI: 10.48550/arXiv.1908.02922.
3. Luzon Y., Pinchover R., Khmelnitsky E. Dynamic budget allocation for social media advertising campaigns: optimization and learning. *European Journal of Operational Research*, 2022, 299(1), 223–234. DOI: 10.1016/j.ejor.2021.08.019.
4. Ivitskiy, I. Mastering Google Ads Portfolio Bid Strategies. *Doctor Ads Blog*, n.d. Available at: <https://blog.thedoctorads.com/mastering-google-ads-portfolio-bid-strategies> (accessed: 17.09.2025).
5. Runge J., Skokan I., Zhou G., Pauwels K. Packaging Up Media Mix Modeling: An Introduction to Robyn’s Open-Source Approach. *arXiv*, 2025. DOI: 10.48550/arXiv.2403.14674.
6. Han B., Arndt C. Budget allocation as a multi-agent system of contextual and continuous bandits. *Proceedings of the 27th ACM SIGKDD Conference on Knowledge Discovery & Data Mining*, 2021, Article 10.1145/3447548.3467124. Available at: <https://dl.acm.org/doi/10.1145/3447548.3467124> (accessed: 17.09.2025).
7. Nehézová T. S., Kvasnička R., Brožová H., Hlavatý R., Stanislavská L. K. A robust optimization approach to budget optimization in online marketing campaigns. *Central European Journal of Operations Research*, 2025. DOI: 10.1007/s10100-025-00984-x.

Krasniuk, I.,
Kyiv National University of
Technologies and Design, Kyiv

УДК 519.85::(004.738.5:339)

EVOLUTIONARY COMPUTING IN VIRTUAL BUSINESS & E-COMMERCE IN TERMS OF UNSTABLE ENVIRONMENTS & CRISIS CONTEXTS

Abstract. *This paper examines evolutionary computing as a tool for optimizing virtual business and e-commerce in unstable and crisis environments. Based on principles of adaptation and self-organization, evolutionary and hybrid algorithms enhance flexibility, sustainability, and decision efficiency. Their integration with artificial intelligence enables self-learning systems for pricing, marketing, and logistics optimization. Evolutionary optimization becomes a key driver of digital resilience and sustainable development in uncertain conditions.*

Keywords: *virtual business, e-commerce, digital economy, innovation management, evolutionary optimization, hybrid technologies.*

Introduction.

The modern global economy operates in an environment of high turbulence [1], structural uncertainty [2-4] and rapid technological change [5-7]. This is especially noticeable in the field of virtual business and e-commerce, where the pace of digital transformation, the level of competition and the variability of consumer behavior require companies to implement flexible, adaptive and self-organizing management systems. In crisis or pre-crisis conditions, traditional methods of planning, forecasting and management lose their effectiveness [8-10], which stimulates the search for new, dynamic optimization mechanisms. One of such mechanisms is evolutionary optimization - an approach based on the principles of natural selection, adaptation and gradual improvement of systems [11]. Unlike classical models, it allows you to effectively find optimal solutions in complex, nonlinear and uncertain environments [12]. The use of evolutionary algorithms - genetic, differential, mutational or swarm - provides businesses with increased efficiency, reduced costs and resistance to external fluctuations.

In e-commerce, evolutionary methods are increasingly being used for big data analytics, marketing strategy optimization, user experience personalization, and supply chain modeling, creating a new paradigm for digital adaptation that combines intelligent technologies, machine learning, and bio-inspired algorithms.

The Main Part.

1. The essence and foundations of evolutionary optimization.

Evolutionary optimization is based on the biological laws of natural selection - heredity, variation and adaptation. In a business context, this means a continuous

process of self-improvement of the system, which allows it to adapt to new market conditions. Instead of fixed strategies, an iterative search mechanism operates here, where each new generation of solutions improves the previous ones.

2. Practical application of evolutionary optimization in e-commerce:

- Dynamic pricing: use of evolutionary algorithms for flexible price adjustment depending on demand and competitive conditions.

- Individualization of offers: adaptive recommendation systems that take into account personal preferences of users.

- Marketing analytics: use of genetic algorithms for market forecasting and optimization of advertising campaigns.

- Optimization of logistics processes: modeling of delivery routes, warehouses and flows of goods in real time.

3. Evolutionary strategy for virtual business development:

- virtual organizations are characterized by high mobility, minimal physical infrastructure and rapid response to changes. Evolutionary strategy allows them to:

- carry out adaptive strategic planning;
- predict development scenarios through evolutionary modeling;
- allocate digital resources in accordance with environmental changes;
- increase the intellectual stability of the management system.

4. Synergy of evolutionary algorithms and artificial intelligence in virtual business and e-commerce: the combination of evolutionary optimization with machine learning forms hybrid intelligent platforms capable of self-adaptation, self-correction and continuous improvement. Such systems not only respond to changes, but also predict them, forming proactive development strategies.

5. Advantages and limitations of implementing evolutionary computing in virtual business and e-commerce:

5.1. Among the key advantages of the evolutionary approach are flexibility, robustness to incomplete data, and the ability to find global optima.

5.2. Difficulties include high computational complexity and the need for high technological integration.

However, these methods provide companies with the opportunity for self-regulation and innovative evolution in periods of instability.

Conclusions.

Evolutionary optimization is an effective mechanism for adapting digital business to changing global market conditions. Its key advantage is the ability to self-learn, adapt and respond flexibly in times of crisis.

The use of evolutionary algorithms helps to optimize resources, reduce risks and increase the efficiency of management processes. Integration with artificial intelligence

technologies creates the basis for self-organizing business systems of the new generation that are able to predict and control their own evolution.

Thus, evolutionary optimization becomes the core of sustainable digital development and a competitive advantage in an era of uncertainty and crisis phenomena.

Discussion.

As already mentioned above, today the global digital space is characterized by high dynamism, instability and constant transformations [13]. Virtual business and e-commerce are becoming key drivers of innovative development, requiring organizations to be as flexible, analytical and adaptable as possible. In times of uncertainty and crisis, traditional methods of mathematical planning and optimization lose their effectiveness, giving way to hybrid approaches [14], which combine formal analytical models with intelligent and heuristic algorithms [15]. Hybrid mathematical optimization integrates classical exact methods (linear, nonlinear, stochastic or dynamic programming) with meta-heuristic technologies - genetic algorithms, swarm models, evolutionary strategies, neurocomputing. Such synergy [16] allows finding effective solutions in complex, multifactorial and unstable environments [17, 18], where analytical methods alone do not provide the necessary effectiveness. In virtual business, it is precisely such hybrid technologies that contribute to reducing risks, optimizing resources and increasing the sustainability of digital business models.

References

1. Гращенко І.С., Прищепя Н.П. Формування конкурентного потенціалу підприємств за умов зростання міжнародної конкуренції. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2016. № 4. С. 118–122.
2. Nevmerzhytska S. M. (2018). Formation of a strategy for the innovative development of enterprises in conditions of uncertainty. *Scientific Bulletin of the Kherson State University. Series: Economic Sciences*. 2018. Vol. 32. pp. 99-103. URL: <https://ejournal.kspu.edu/index.php/ej/article/view/422/418>.
3. Palyvoda, Olena & Semenchuk, Tetiana & Rachkovskyy, Eduard. (2024). Modelling growth strategies of transport enterprises in the conditions of context uncertainty. *Baltic Journal of Economic Studies*. 10. 255-267. 10.30525/2256-0742/2024-10-3-255-267.
4. Karpenko, Oksana & Kravchenko, Olha & Palyvoda, Olena & Semenova, Svitlana. (2025). Evaluating the effectiveness of innovation implementation at transport enterprises under conditions of uncertainty. *Academy Review*, #2. 75-88. 10.32342/3041-2137-2025-2-63-5.
5. Hrashchenko I.S., Khmurova V. V. (2016). Innovative policy as a tool for organizational change. Economic development: theory, methodology, management. *Materials of the 4th International Scientific and Practical Conference*. Budapest-Prague-Kyiv, 28-30 November 2016. 386, p. 361-369. [In Ukrainian].

6. Maksym Naumenko (2024). Modern concepts of innovation management at enterprises. *Scientific innovations and advanced technologies* No. 6(34) (2024). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6\(34\)-435-449](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6(34)-435-449).
7. Mykytenko V.V., Hryshchenko I.S. (2008). Adaptive management system of innovative processes at enterprises. *Problems of science*, (4), pp. 32-37.
8. Tsalko T. R., Nevmerzhytska S.M. (2023) Risk assessment in innovative activity. *Actual problems in economics, finance and management: materials of the International Scientific and Practical Conference*. East European Center for Scientific Research (Odesa, 25 october 2023). Research Europe, 2023. pp. 92-94 <https://researcheurope.org/product/book-31> [in Ukrainian].
9. Naumenko, M. (2024). Methodology of determining factors of activity efficiency and competitive position of the enterprise on the market in crisis conditions. *Scientific innovations and advanced technologies*, № 7(35) (2024). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7\(35\)-648-665](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7(35)-648-665) [in Ukrainian].
10. Nevmerzhytska, N. Buhas (2022). Opportunities, threats and risks of implementation the innovative business management technologies in the post-pandemic period COVID-19. *WSEAS Transactions on Business and Economics*. Volume 19. Pp. 1215–1229.
11. Kulynych Y., Krasnyuk M., Krasniuk S. (2022). Efficiency of evolutionary algorithms in solving optimization problems on the example of the fintech industry. *Grail of Science*, №14-15, May 2022. 63-70. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.27.05.2022>.
12. Науменко, М., & Краснюк, М. (2024). Ефективне застосування генетичних алгоритмів у вирішенні багатоекстремумних оптимізаційних задач в менеджменті конкурентного підприємства. *Grail of Science*, (41), 65–73. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.05.07.2024.008>.
13. Ostapenko T., Onopriienko D., Hrashchenko I., Palyvoda O., Krasniuk S., Danilova E. (2022) Research of impact of nanoeconomics on the national economic system development. *Innovative development of national economies: collective monograph*. – Kharkiv: PC TECHNOLOGY CENTER, 2022. – P. 46-70.
14. Krasnyuk, M. (2014). Hybridization of intelligent methods of business data analysis (anomaly detection mode) as a standard tool of corporate audit. *The state and prospects of the development Education and science of today: materials of the III International science and practice conf.* [m. Ternopil, October 10-11. 2014]. TNEU, 2014. pp. 211-212 [in Ukrainian].
15. Краснюк М.Т., Тішков Б.О., Устенко С.В., Мозгаллі О.П., Галузинський Г.П., Кривошеев К.В. (2025). Гібридизація еволюційних обчислень у гнучких когнітивних

інформаційних управляючих системах в умовах кризи. *Наука і техніка сьогодні*, №4 (45) 2025. С. 1179-1203.

16. Derbentsev, V. D., Serdiuk, O. A., Soloviov, V. M., & Sharapov, O. D. (2010). *Synergistic and econophysical methods of studying dynamic and structural characteristics of economic systems*. Cherkasy: Brama-Ukraine. - 2010 [in Ukrainian].

17. Derbentsev, V. D., V. M. Soloviov, and O. V. Serdiuk (2005) Precursors of critical phenomena in complex economic systems. *Modeling of nonlinear dynamics of economic systems*. - Donetsk: DonNU, 1 (2005). pp. 5-13 [in Ukrainian].

18. Derbentsev, V. D., B. O. Tishkov, O. D. Sharapov (2013). Systematic methodology for studying the dynamics of the current information economy in the minds of increasing instability. *Modeling and information systems in economics*. – 2013. – Vol. 89. – pp. 47-62 [In Ukrainian].

Krasniuk, I.,
Kyiv National University of
Technologies and Design, Kyiv

УДК 519.85:(005.21:005.6)::(658.7+656)

METAHEURISTIC OPTIMIZATION IN STRATEGIC MANAGEMENT OF QUALITY OF TRANSPORT AND LOGISTICS BUSINESS IN CONTEXT OF MULTIFACTORIAL CRISIS

Abstract. *The paper examines the use of metaheuristic and evolutionary optimization methods in strategic quality management of the transport and logistics industry under crisis conditions. Facing instability and supply chain disruptions, companies need adaptive, data-driven systems. Evolutionary algorithms—genetic, swarm, and differential—enhance flexibility, stability, and decision reliability in logistics operations. Combined with AI, Big Data, IoT, and predictive analytics, they form hybrid intelligent platforms capable of learning, forecasting, and continuous improvement. This integration creates an evolutionary-digital model of quality management that supports resilience and sustainable growth in times of uncertainty.*

Keywords: *strategic management, quality management, optimization, transport and logistics, metaheuristic optimization, evolutionary algorithms.*

Introduction.

The modern economy (including the transport and logistics industry) operates in the context of global turbulence, instability/uncertainty [1-3] and structural transformations, and finally – in times of crisis [4-6]. Constant fluctuations in demand, disruptions in supply chains, failures in energy and trade systems require enterprises to adopt a new, innovative format of strategic management [7, 8] (including quality management), capable of ensuring flexibility, adaptability and sustainability [9]. The quality of logistics processes today is not only a technical or operational indicator [10], but also a strategic resource that determines the level of competitiveness, trust of partners and the stability of the company in times of crisis [11]. Therefore, the formation of a strategic quality management system is becoming an integral element of the anti-crisis and innovative development of the transport and logistics industry.

The Main Part.

As already mentioned above, the modern transport and logistics industry operates in conditions of constant challenges, economic turbulence and technological changes [12]. Frequent crises, disruptions in supply chains, and increased operational risks require new approaches to quality management that can ensure flexibility, stability and adaptability of logistics processes. In this context, evolutionary optimization methods are gaining strategic importance as an effective tool for increasing the efficiency, reliability and innovativeness of quality management systems.

These methods are based on the principles of natural selection, adaptation and self-organization [13], which allows creating intelligent decision-making mechanisms that are constantly improved based on feedback [14]. Their use contributes to increasing the stability of logistics systems and ensuring the sustainable development of transport and logistics enterprises in difficult external conditions.

1. The concept of evolutionary optimization in quality management.

Evolutionary algorithms – genetic, swarm, differential, evolutionary strategies – imitate the natural processes of evolution and self-improvement, which makes them effective in solving multi-criteria and nonlinear problems.

In the transport and logistics business, they are used to: reduce costs for maintaining high quality of service; predict and prevent logistics failures; optimize routes, schedules and resource allocation; automatically improve service parameters.

Thus, quality becomes a dynamically managed characteristic that is subject to constant adaptive improvement.

2. Evolutionary methods as a component of strategic quality management.

Within the framework of strategic quality management, evolutionary approaches provide: adaptability – rapid response of the system to environmental changes;

stability – preservation of optimal parameters in crisis conditions; self-organization – automatic improvement of processes based on analytics.

It is the combination of evolutionary algorithms with artificial intelligence that forms hybrid intelligent management models [15], [16], capable of predicting risks, modeling development scenarios and making optimal decisions at the strategic level.

3. Practical application of evolutionary technologies in logistics.

Evolutionary algorithms are used in the following areas: optimization of transport routes taking into account time, financial and quality criteria; management of inventories and flows with demand forecasting; monitoring and improvement of quality standards of logistics services; planning of sustainable development of enterprises in a changing environment.

Their application ensures increased efficiency of strategic quality management at all levels of the company's activities.

4. Integration of evolutionary methods with other innovative digital technologies.

In modern digital logistics, evolutionary optimization is combined with Big Data, IoT, artificial intelligence and predictive analytics technologies. This allows: to adapt management decisions in real time; automate the assessment of performance indicators (KPI, SLA, ESG); predict risks and crisis scenarios; ensure continuous improvement of quality systems.

As a result, an evolutionary-digital quality management model is formed, capable of learning, predicting and independently optimizing processes.

Conclusions.

1.1. Strategic quality management is a fundamental factor in ensuring the sustainability of the transport and logistics business in times of crisis and instability.

1.2. The combination of digital technologies, intelligent systems and adaptive management creates an effective model of quality control of the new generation.

1.3. Integration of analytics, evolutionary algorithms and machine learning helps to increase the reliability of decisions and minimize risks.

1.4. Orientation to quality is becoming a key strategic asset that determines the competitiveness and stability of the company.

1.5. Further development of the industry will depend on digital transformation, innovative culture and anti-crisis thinking of management.

2.1. Evolutionary optimization methods are a key tool for strategic quality management in the transport and logistics sector.

2.2. They ensure flexibility, adaptability and stability of systems in times of uncertainty and crisis.

2.3. Integration with artificial intelligence technologies creates intelligent hybrid management platforms capable of self-analysis and self-improvement.

2.4. Evolutionary optimization forms a new paradigm of quality management based on digital adaptation, analytics and innovation.

2.5. This approach contributes to increasing the competitiveness and sustainable development of transport and logistics enterprises.

References

1. Palyvoda, Olena & Semenchuk, Tetiana & Rachkovskyy, Eduard. (2024). Modelling growth strategies of transport enterprises in the conditions of context uncertainty. *Baltic Journal of Economic Studies*. 10. 255-267. 10.30525/2256-0742/2024-10-3-255-267.

2. Karpenko, Oksana & Kravchenko, Olha & Palyvoda, Olena & Semenova, Svitlana. (2025). Evaluating the effectiveness of innovation implementation at transport enterprises under conditions of uncertainty. *Academy Review*, 2. 75-88. 10.32342/3041-2137-2025-2-63-5.

3. Nevmerzhytska S. M. (2018). Formation of a strategy for the innovative development of enterprises in conditions of uncertainty. *Scientific Bulletin of the Kherson State University. Series: Economic Sciences*. 2018. Vol. 32. pp. 99-103. URL: <https://ej.journal.kspu.edu/index.php/ej/article/view/422/418>.

4. Tsalko T. R., Nevmerzhytska S.M. (2023) Risk assessment in innovative activity. *Actual problems in economics, finance and management: materials of the International Scientific and Practical Conference*. East European Center for Scientific Research (Odesa, 25 october 2023). Research Europe, 2023. pp. 92-94 <https://research.europe.org/product/book-31/> [in Ukrainian].

5. Naumenko, M. (2024). Methodology of determining factors of activity efficiency and competitive position of the enterprise on the market in crisis conditions. *Scientific innovations and advanced technologies*, № 7(35) (2024). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7\(35\)-648-665](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7(35)-648-665) [in Ukrainian].

6. Nevmerzhytska, N. Buhas (2022). Opportunities, threats and risks of implementation the innovative business management technologies in the post-pandemic period COVID-19. *WSEAS Transactions on Business and Economics*. Volume 19. Pp. 1215–1229.

7. Hrashchenko I.S., Khmurova V. V. (2016). Innovative policy as a tool for organizational change. *Economic development: theory, methodology, management*.

Materials of the 4th International Scientific and Practical Conference]. Budapest-Prague-Kyiv, 28-30 November 2016. 386, p. 361-369. [In Ukrainian].

8. Maksym Naumenko (2024). Modern concepts of innovation management at enterprises. *Scientific innovations and advanced technologies* No. 6(34) (2024). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6\(34\)-435-449](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6(34)-435-449).

9. Mykytenko V.V., Hryshchenko I.S. (2008). Adaptive management system of innovative processes at enterprises. *Problems of science*, (4), pp. 32-37.

10. Krasnyuk, M., Hrashchenko, I., Krasniuk, S., Kustarovskiy, O. (2019). Reengineering of a Logistic Company and its Information System Taking into Account Macroeconomic Crisis, *Modern Economics*, 13, pp. 141–153.

11. Краснюк М.Т., Кустаровський О.Д. Дослідження, адаптація методик і вдосконалення моделей фінансового аналізу підприємств транспортної галузі в поточних кризових умовах України. *Моделювання та інформаційні системи в економіці*. 2017. Вип. 93. С. 175–195.

12. Hrashchenko Iryna, Krasnyuk Maxim, Krasniuk Svitlana (2020). Iterative methodology of bankruptcy forecast of logistic companies in emerging markets, taking into account global/regional crisis. *Collection of scientific works Problems of the systemic approach in economics*, 2020, vol. 1(75), pp. 138-147.

13. Kulynych Y., Krasnyuk M., Krasniuk S. (2022). Efficiency of evolutionary algorithms in solving optimization problems on the example of the fintech industry. *Grail of Science*, №14-15, May 2022. 63-70. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.27.05.2022>.

14. Науменко, М., & Краснюк, М. (2024). Ефективне застосування генетичних алгоритмів у вирішенні багатоекстремумних оптимізаційних задач в менеджменті конкурентного підприємства. *Grail of Science*, (41), 65–73. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.05.07.2024.008>.

15. Krasnyuk, M. (2014). Hybridization of intelligent methods of business data analysis (anomaly detection mode) as a standard tool of corporate audit. *The state and prospects of the development Education and science of today: materials of the III International science and practice conf.* [m. Ternopil, October 10-11. 2014]. TNEU, 2014. pp. 211-212 [in Ukrainian].

16. Краснюк М.Т., Тішков Б.О., Устенко С.В., Мозгаллі О.П., Галузинський Г.П., Кривошеев К.В. (2025). Гібридизація еволюційних обчислень у гнучких когнітивних інформаційних управляючих системах в умовах кризи. *Наука і техніка сьогодні*, №4 (45) 2025. С. 1179-1203.

Сук П. Л.,

УДК 657

д-р екон. наук, професор,
професор кафедри обліку і оподаткування,
Відокремлений підрозділ Національного
університету біоресурсів і природокористування
України "Ніжинський агротехнічний
інститут", м. Ніжин

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.22>

РОЗРАХУНОК АМОРТИЗАЦІЇ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ ЗА ОБЕРНЕНИМ МЕТОДОМ НА ОСНОВІ ВАЛОВОГО ПРИБУТКУ ВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПОСЛУГ

Щоб підвищити продуктивність виробництва продукції (товарів, робіт, послуг) підприємства повинні застосовувати необоротні активи.

Необоротні активи – це ресурси, які не будуть перетворені на гроші протягом одного року (або операційного циклу, якщо він менший за рік) і можуть бути використані більш як один раз у виробничому процесі.

Вартість необоротних активів протягом строку їх корисної експлуатації включається у витрати частинами за допомогою амортизації. Для її розрахунку приміняють різні методи. Одним із таких методів, до прикладу, може бути обернений метод амортизації необоротних активів на основі валового прибутку від реалізації послуг.

Послуга (з ірландської мови *Seirbhís*) – це дія чи використання, за яке споживач, фірма або уряд готові платити. Прикладами можуть бути роботи, що виконуються перукарями, лікарями, юристами, механіками, банками, страховими компаніями тощо. Державні послуги – це ті послуги, які оплачуються суспільством (державою, фіскальним союзом або регіоном) в цілому. Використовуючи ресурси, навички, інтелект та досвід, постачальники послуг приносять користь споживачам. Послуги можуть бути визначені як нематеріальні дії або виконання, за допомогою яких постачальник послуг забезпечує цінність для клієнта [1].

Послуги (з польської мови *Usługi*) – це невиробнича економічна діяльність, що становить третинний сектор економіки. Вони включають діяльність, що здійснюється для забезпечення конкретних вигод або задоволення потреб. Вони охоплюють такі сектори економіки: транспорт, зв'язок, торгівлю, комунальні послуги, охорону здоров'я, освіту, адміністрування, юстицію, фінансові та страхові установи та інші, такі як перукарські послуги.

В економічному сенсі послуги – це корисні, нематеріальні процеси, що генеруються людською працею у виробничому процесі шляхом впливу на структуру конкретного об'єкта [2].

Згідно Методичних рекомендацій щодо заповнення форм фінансової звітності валовий прибуток (збиток) розраховується як різниця між чистим доходом від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) і собівартістю реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) з урахуванням сум, які наведені у додаткових статтях [3].

Валовий прибуток (збиток) від реалізації послуг обчислюється як різниця між чистим доходом від реалізації послуг і собівартістю реалізованих послуг.

Дохід (виручка) від реалізації послуг – це загальний дохід (виручка) від реалізації послуг без вирахування наданих знижок, повернення коштів за ненадані або надані неякісно послуги та непрямих податків і зборів (податку на додану вартість, акцизного податку тощо).

Чистий дохід (виручка) від реалізації послуг розраховується як різниця між доходом від реалізації послуг і наданими знижками, сумами повернених коштів за ненадані або надані неякісно послуги, доходами, що за договорами належать комітентам (принципалам тощо), та податками і зборами [4; 5].

Дохід (виручку) від реалізації послуг реєструють на субрахунку 703 "Дохід від реалізації робіт і послуг" рахунку 70 "Доходи від реалізації".

На субрахунку 703 підприємства і організації, що надають послуги, відображають доходи від реалізації послуг, зокрема, дохід від орендних платежів за оренду об'єктів інвестиційної нерухомості, про результати зміни резервів незароблених премій.

За кредитом субрахунку 703 записується збільшення (одержання) доходу, за дебетом – належна сума непрямих податків (акцизного податку, податку на додану вартість та інших, передбачених законодавством); результат операцій перестрахування (у кореспонденції з субрахунком 705 "Перестрахування"); результат зміни резервів незароблених премій (у страхових організаціях); та списання у порядку закриття на рахунок 79 "Фінансові результати" [6; 7].

Виробнича собівартість реалізованих послуг відповідно до Методичних рекомендацій щодо заповнення форм фінансової звітності наводиться у статті "Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)" (код рядка 2050) [3].

Інформація про собівартість реалізованих за звітний період послуг показується на субрахунку 903 "Собівартість реалізованих робіт і послуг" рахунку 90 "Собівартість реалізації".

За дебетом субрахунку 903 (рахунку 90) обліковується фактична собівартість реалізованих послуг, а за кредитом – списання в порядку закриття дебетових оборотів на субрахунок 791 "Результат операційної діяльності" або рахунок 79 "Фінансові результати".

Прибуток (збиток) від реалізації послуг або валовий прибуток (збиток) від реалізації послуг відображається на субрахунку 791 (рахунку 79). За кредитом субрахунку (рахунку) відображається в порядку закриття рахунків сума доходів від реалізації послуг (субрахунок 703 або рахунок 70), за дебетом – сума в порядку закриття рахунків з обліку фактичної собівартості реалізованих послуг (субрахунок 903 або рахунок 90) [6; 7].

Валовий прибуток (збиток) від реалізації послуг обраховують за формулою:

$$\text{ВП(З)РП} = \text{ЧДРП} - \text{СРП}, \quad (1)$$

де: ВП(З)РП – валовий прибуток (збиток) від реалізації послуг; ЧДРП – чистий дохід від реалізації послуг; СРП – собівартість реалізованих послуг.

Щоб визначити обернений метод амортизації необоротних активів на основі валового прибутку від реалізації послуг спочатку треба порахувати амортизацію необоротних активів за методом на основі валового прибутку від реалізації послуг, і потім суми треба поставити у протилежній послідовності: перший рік – в останній, другий рік – у передостанній тощо.

Річну суму амортизації за методом на основі валового прибутку від реалізації послуг вираховують множенням вартості, що амортизується (різниці між первісною і ліквідаційною вартістю) на коефіцієнт амортизації, який прораховують діленням валового прибутку від реалізації послуг за відповідні періоди на плановий обсяг валового прибутку від реалізації послуг за увесь період.

Щоб визначити амортизацію необоротних активів за методом на основі валового прибутку від реалізації послуг використовують формули:

$$\text{СА} = (\text{ПВ} - \text{ЛВ}) \times \text{КА}, \quad (2)$$

де: СА – сума амортизації; ПВ – первісна вартість об'єкта; ЛВ – ліквідаційна вартість об'єкта; КА – коефіцієнт амортизації.

$$\text{КА} = \text{ОВПВРП} : \text{ПОВПВРП}, \quad (3)$$

де: ОВПВРП – плановий або фактичний обсяг валового прибутку від реалізації послуг за окремі періоди; ПОВПВРП – плановий обсяг валового прибутку від реалізації послуг за увесь період.

Обраховувати метод амортизації необоротних активів на основі валового прибутку від реалізації послуг можна двома способами: 1) із первісної (початкової) вартості необоротних активів; 2) із залишкової (балансової, поточної) вартості необоротних активів.

Нарахування амортизації необоротних активів за оберненим методом на основі валового прибутку від реалізації послуг виконаємо на прикладі.

Приклад. Первісна (початкова) вартість необоротних активів – 124000 грн, строк корисного використання (експлуатації) – 5 років, ліквідаційна вартість – 1000 грн. Відтак, вартість, що амортизується, становить 123000 грн ($124000 - 1000 = 123000$).

Упродовж строку амортизації необоротних активів прогнозується одержати 324000 грн валового прибутку від реалізації послуг, у т. ч.: у 1-му році – 87000 грн, у 2-му році – 70000 грн, у 3-му році – 64000 грн, у 4-му році – 58000 грн, у 5-му році – 45000 грн.

Показники коефіцієнтів амортизації дорівнюють: за 1-й рік – 0,2685 ($87000 : 324000 = 0,2685$), за 2-й рік – 0,2161 ($70000 : 324000 = 0,2161$), за 3-й рік – 0,1975 ($64000 : 324000 = 0,1975$), за 4-й рік – 0,1790 ($58000 : 324000 = 0,1790$), за 5-й рік – 0,1389 ($45000 : 324000 = 0,1389$).

Техніку прорахунку 1-го способу (від первісної (початкової) вартості необоротних активів) простого і оберненого методів на основі валового прибутку від реалізації послуг представлено в таблицях 1 і 2.

Таблиця 1

**Розподіл вартості необоротних активів за методом амортизації
на основі валового прибутку від реалізації послуг за 1-м способом
(від первісної (початкової) вартості необоротних активів)**

Рік	Вартість, що амортизується, грн	Валовий прибуток від реалізації послуг, грн	Коефіцієнти амортизації	Річна сума амортизації, грн
1	123000	87000	0,2685	33025
2	123000	70000	0,2161	26580
3	123000	64000	0,1975	24293
4	123000	58000	0,1790	22017
5	123000	45000	0,1389	17085
х	Разом	324000	1	123000

Джерело: авторська розробка.

Таблиця 2

**Розподіл вартості необоротних активів за оберненим методом
амортизації на основі валового прибутку від реалізації послуг за
1-м способом (від первісної (початкової) вартості необоротних активів)**

Рік	Вартість, що амортизується, грн	Валовий прибуток від реалізації послуг, грн	Коефіцієнти амортизації	Річна сума амортизації, грн
1	123000	45000	0,1389	17085
2	123000	58000	0,1790	22017
3	123000	64000	0,1975	24293
4	123000	70000	0,2161	26580
5	123000	87000	0,2685	33025
х	Разом	324000	1	123000

Джерело: авторська розробка.

Як засвідчують дані таблиць 1 і 2, використання 1-го способу (від первісної (початкової) вартості необоротних активів) простого і оберненого методів на основі валового прибутку від реалізації послуг забезпечує повне списання вартості необоротних активів протягом строку розрахунку амортизації.

Прорахунок 2-го способу (від залишкової (балансової, поточної) вартості необоротних активів) простого і оберненого методів на основі валового прибутку від реалізації послуг виконано в таблицях 3 і 4.

Таблиця 3

**Розподіл вартості необоротних активів за методом амортизації
на основі валового прибутку від реалізації послуг за 2-м способом
(від залишкової (балансової, поточної) вартості необоротних активів)**

Рік	Вартість, що амортизується, грн	Валовий прибуток від реалізації послуг, грн	Коефіцієнти амортизації	Річна сума амортизації, грн
1	123000	87000	0,2685	33025
2	89975	70000	0,2161	19444
3	70531	64000	0,1975	13930
4	56601	58000	0,1790	10132
5	46469	45000	0,1389	46469
x	Разом	324000	1	123000

Джерело: авторська розробка.

Таблиця 4

**Розподіл вартості необоротних активів за оберненим методом амортизації
на основі валового прибутку від реалізації послуг за 2-м способом (від
залишкової (балансової, поточної) вартості необоротних активів)**

Рік	Вартість, що амортизується, грн	Валовий прибуток від реалізації послуг, грн	Коефіцієнти амортизації	Річна сума амортизації, грн
1	46469	45000	0,1389	46469
2	56601	58000	0,1790	10132
3	70531	64000	0,1975	13930
4	89975	70000	0,2161	19444
5	123000	87000	0,2685	33025
x	Разом	324000	1	123000

Джерело: авторська розробка.

З таблиць 3 і 4 можна зробити висновок, що при розрахунку 2-го способу (від залишкової (балансової, поточної) вартості необоротних активів) простого і оберненого методів на основі валового прибутку від реалізації послуг в останньому (табл. 3) і в першому (табл. 4) роках вартість необоротних активів не відраховуються згідно з коефіцієнтом розподілу, а списується у витрати періоду (46469 грн).

Висновки. Амортизацію необоротних активів можна обчислювати за оберненим методом на основі валового прибутку від реалізації послуг.

Розраховується валовий прибуток (збиток) від реалізації послуг як алгебраїчна сума чистого доходу від реалізації послуг і собівартості реалізованих послуг.

Прорахунок оберненого методу амортизації необоротних активів на основі валового прибутку від реалізації послуг здійснюється на базі попереднього обрахунку методу амортизації необоротних активів на основі валового прибутку від реалізації послуг, і потім суми потрібно записати у зворотній черговості: перший рік – в останній, другий рік – у передостанній і т. п.

Рахувати амортизацію необоротних активів за оберненим методом на основі валового прибутку від реалізації послуг можна двома способами: 1) від первісної (початкової) вартості необоротних активів; 2) від залишкової (балансової, поточної) вартості необоротних активів.

Список використаних джерел

1. Seirbhís (eacnamaíocht) (November 13, 2023). Вилучено з : [https://id.wikipedia.org/wiki/Seirbhís \(eacnamaíocht\)](https://id.wikipedia.org/wiki/Seirbhís_(eacnamaíocht)).
2. Usługi (eacnamaíocht) (July 1, 2025). Вилучено з : <https://id.wikipedia.org/wiki/Usługi>.
3. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності (Наказ Міністерства фінансів України). № 433. (2013). Вилучено з : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13/conv>.
4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”: Наказ Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 р. № 73. Вилучено з : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 “Дохід” (Наказ Міністерства фінансів України). № 290. (1999). Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99>.
6. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов’язань і господарських операцій підприємств і організацій (Наказ Міністерства фінансів України). № 1591. (2011). Вилучено з : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11>.
7. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов’язань і господарських операцій підприємств і організацій (Наказ Міністерства фінансів України). № 291. (1999). Вилучено з : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.

СЕКЦІЯ 9. ІНОЗЕМНІ МОВИ

.....

SECTION 9. FOREIGN LANGUAGES

Безносюк Ю. П.,

викладач кафедри

романо-германської філології та

методики викладання іноземних мов,

Міжнародний університет, м. Одеса

Грушецька А. Ю.,

викладач кафедри іноземних

мов професійного спілкування,

Міжнародний університет, м. Одеса

УДК 378.147

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.01>

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ТА ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Методика викладання іноземних мов – це наукова дисципліна, що досліджує цілі, зміст, методи, засоби, а також способи навчання й виховання на основі матеріалу іноземної мови [1, с. 201]. У межах цієї науки розрізняють дві основні галузі: **загальну** та **спеціальну** методики. Загальна методика визначає загальні закономірності процесу навчання будь-якої іноземної мови, тоді як спеціальна зосереджується на особливостях викладання конкретної мови у певному типі навчального закладу, враховуючи специфіку рідної мови учнів.

У сучасній методиці викладання іноземних мов застосовуються як **традиційні**, так і **новітні** підходи. До традиційних належать натуральний, перекладні (граматико-перекладний, лексико-перекладний), прямі методи, а також методи Гарольда Пальмера, Майкла Уеста, аудіо-лінгвальний та аудіо-візуальний. Серед сучасних методів виділяють сугестивний, комунікативний, драматико-педагогічний, "мовчазний" і груповий методи [2, с.117].

У сучасній методиці викладання іноземних мов виділяють чотири основні цілі – **практичну, виховну, освітню та розвивальну**, які найповніше розкривають сутність і завдання навчального процесу.

Практична мета полягає у формуванні вмінь практичного володіння іноземною мовою, тобто здатності ефективно користуватися нею для міжособистісного спілкування в основних видах мовленнєвої діяльності – слуханні, говорінні, читанні та письмі. Студенти повинні не лише засвоїти мовний матеріал, а й уміти свідомо добирати оптимальні мовні засоби для вираження власних комунікативних намірів у конкретних ситуаціях.

Освітня мета спрямована на розширення інтелектуального й духовного світогляду здобувачів освіти, збагачення їхніх знань про культуру як країни, мову якої вони вивчають, так і власної країни. Соціокультурне середовище, що поєднує

культурні, суспільні, матеріальні та духовні чинники, відіграє важливу роль у розвитку особистості. Формування соціокультурної компетентності є складним завданням, особливо за відсутності природного мовного середовища, але водночас – одним із найважливіших аспектів у навчанні мови [5, с. 7].

Для досягнення цієї мети педагог має створювати на заняттях **мовленнєві ситуації**, максимально наближені до реальних умов спілкування, характерних для країни, мова якої вивчається. Згідно з психолінгвістичним підходом, мовленнєва ситуація – це сукупність мовних і позамовних факторів, необхідних для здійснення мовленнєвої дії. Саме вчитель має забезпечити їхнє відтворення, щоб учні могли практикувати комунікацію, наближену до реальної – наприклад, до спілкування під час подорожей або перебування за кордоном.

У сучасному світі, коли процеси глобалізації стрімко розвиваються, знання іноземних мов стає не просто важливою компетенцією, а необхідною умовою професійного та особистісного зростання. Це зумовлює потребу у впровадженні інноваційних методів та цифрових технологій у процес навчання, які б забезпечували ефективність, інтерактивність та мотивацію здобувачів освіти.

Одним із головних напрямів розвитку сучасної методики є **інтеграція цифрових технологій** у навчальний процес. Використання онлайн-платформ (Duolingo, Quizlet, Memrise, BBC Learning English), інтерактивних вправ, віртуальних класів і мобільних додатків сприяє підвищенню залученості студентів. Завдяки цифровим інструментам відбувається персоналізація навчання – кожен здобувач може обирати темп, рівень складності та форму подачі матеріалу [4, 78].

Важливу роль відіграють **інноваційні методи викладання**, що змінюють традиційну роль викладача – з носія знань він перетворюється на фасилітатора навчального процесу. Найпоширенішими інноваційними підходами є **комунікативний метод**, який орієнтується на розвиток мовленнєвої компетентності через спілкування; **проектне навчання**, що поєднує мовну практику з дослідницькою діяльністю; **метод змішаного навчання (blended learning)**, який ефективно поєднує онлайн- і офлайн-формати.

Сучасні цифрові інструменти також дають змогу використовувати **віртуальну та доповнену реальність (VR/AR)**, що створює ефект занурення у мовне середовище. Завдяки таким технологіям студенти можуть відвідувати віртуальні подорожі, брати участь у змодельованих діалогах або ситуаціях реального життя, що значно підвищує рівень засвоєння матеріалу [3, с. 53].

Не менш значущим є застосування **штучного інтелекту (AI)** у викладанні мов. Інтелектуальні системи аналізують мовлення студентів, виправляють помилки, пропонують індивідуальні завдання та навіть симулюють живе спілкування. Такі можливості відкривають новий етап у формуванні автономності учня.

Отже, інноваційні методи та цифрові технології стають невід'ємною частиною сучасного викладання іноземних мов. Вони не лише підвищують ефективність навчання,

а й формують нову культуру освіти – відкриту, інтерактивну та орієнтовану на особистість. У добу глобалізації саме такі підходи забезпечують конкурентоспроможність і мобільність сучасного фахівця, здатного вільно комунікувати у багатомовному світі.

Список використаних джерел

1. Blair R. W. Innovative approaches to language teaching // New York: Newbury House. 5. Celce – Hurcia, H., ed 1991. – 378 p.
2. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи: монографія / за ред. П. Ю. Сауха. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – 444 с.
3. Карп'юк О. Д. Основні принципи комунікативного орієнтованого навчання / О. Д. Карп'юк // Англійська мова та література. – 2006. – №1. – С. 6-8.
4. Нові технології навчання [Текст]: наук.-метод. збірник. – К.: Наук.- метод. центр вищої освіти, 2000. – Вип. 25. – 212 с.
5. Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура: монографія / [Ред.кол.: В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, С. В. Пролеєв]; за ред. В. Г. Кременя;– К.: Пед. думка. – 2008. – 470 с.

Бец Ю. І.,

УДК 81'276.6:355.233(73)

канд. пед. наук, доцент, старший
викладач кафедри іноземних мов,
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені Богдана
Хмельницького, м. Хмельницький

Силка Є. В.,

курсантка 4 курсу бакалаврату,
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені Богдана
Хмельницького, м. Хмельницький

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОФІЦІЙНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ США ТА ЇЇ ВІЙСЬКОВОГО ПІДСТИЛЮ

Офіційна документація правоохоронних органів США виконує важливу функцію у забезпеченні правопорядку та ефективності комунікації у юридичній сфері. Завдяки своїй специфічній комунікативно-функціональній спрямованості

вона розташовується на межі двох функціональних стилів – офіційно-ділового та науково-технічного. Пріоритет того чи іншого стилю залежить від тематики документа: від процедур управління військовими підрозділами до інструкцій з експлуатації технічних засобів та систем зв'язку. Саме ця подвійна природа тексту допомагає йому виконувати одночасно дві ключові функції: забезпечувати правову регуляцію та надавати точні технічні вказівки.

У межах такої функціональної подвійності формується й жанрова та стилістична класифікація документів. Правоохоронна документація США охоплює широкий спектр жанрів: службову кореспонденцію, рапорти, арештні ордери, звіти розслідувань, накази та інструкції. Кожен із цих жанрів характеризується високим ступенем формалізації, стандартизації та точності, що забезпечує однозначність тлумачення та правову релевантність [1]. Наприклад, рапорт про інцидент має чітку структуру, яка включає дату, час, місце події, імена учасників та детальний опис обставин. Це дозволяє уніфікувати подання інформації, що є критично важливим для її подальшої обробки та використання у судовому процесі. Таким чином, жанрова визначеність виступає базовим фактором у межах офіційно-ділового стилю, а жанрово-стилістичні відмінності дозволяють виділити службову кореспонденцію правоохоронних органів США як окрему категорію [1].

Логіка жанрової класифікації безпосередньо пов'язана з мовними особливостями документів. Основна комунікативна мета офіційно-ділового стилю полягає у визначенні умов взаємодії між зацікавленими сторонами для досягнення домовленостей. Це стосується як ділової переписки чи нот обміну між державами, так і визначення прав та обов'язків військовослужбовців або процедур внутрішніх нарад і міжнародних зустрічей. Всі ці відносини формалізуються у письмових документах – листах, нотах, договорах, статутах, законах [2]. З огляду на це, жанр слугує не лише класифікатором, а й матрицею, яка жорстко детермінує лексико-синтаксичний вибір. Для забезпечення юридичної обов'язковості та однозначності тлумачення, жанр вимагає високої міри імперсональності та об'єктивності викладу, що реалізується через переважне використання пасивних конструкцій і номінативного стилю. Таким чином, жанрова форма є функціональним відображенням соціальних та правових відносин між суб'єктами, гарантуючи виконання комунікативно-прагматичної установки документа.

Для реалізації такої мети використовується замкнута система мовних засобів. На лексичному рівні вирізняються слова та словосполучення, закріплені в адміністративно-канцелярській мові [5], а також терміни, професіоналізми та

словосполучення термінологічного характеру (юридичні, дипломатичні, бухгалтерські, військові терміни) [2]. Особливістю є іменний характер тексту, коли один і той же іменник може повторюватися в сусідніх реченнях, що запобігає подвійним тлумаченням та підвищує точність комунікації [3]. Наприклад, замість формулювання "він отримав наказ" у документі вживається "наказ був отриманий офіцером", що зміщує фокус на об'єкт дії та додає офіційності.

На синтаксичному рівні домінує високий ступінь структурованості. Використання пасивних конструкцій, складних підрядних речень, багатьох однорідних членів та детальної класифікації інформації забезпечує логічність і точність викладу. Це дозволяє поєднувати констатуючу та розпорядчу функції документа, створюючи узгоджену систему причинно-наслідкових і умовно-наслідкових відносин [4]. Наприклад, складне речення може не лише деталізувати обставини правопорушення, а й переходити до вказівок щодо подальших дій, що робить текст одночасно інформативним і функціонально спрямованим. Водночас стандартизація посилюється завдяки використанню готових словесних формул, шаблонів і типових синтаксичних моделей, а також повторюваності певних слів і конструкцій, що забезпечує однотипність і чіткість викладу [5].

Особливе місце в системі посідає військовий підстиль як окремий елемент офіційної документації. Його специфіка обумовлена критичною вимогою максимальної оперативності, однозначності та ієрархічності комунікації. Він вирізняється специфічною номенклатурою, широким використанням аббревіатур та умовних позначень, що виконують роль коду, а не естетичного засобу. Термінологія цього підстилю суворо обмежується лише предметною сферою (тактика, озброєння, логістика), тоді як військовий сленг (grunt, fubar), поширений у неформальному спілкуванні, в офіційних документах ніколи не застосовується. Це є принциповою відмінністю від розмовної мови, оскільки офіційний документ має виключати будь-яку емоційність чи двозначність. Наприклад, замість повного найменування підрозділу (Joint Special Operations Command) використовується його аббревіатура JSOC, а замість "територія, контрольована противником" – АО (Area of Operations). Таке кодування не лише суттєво прискорює комунікацію в оперативних умовах, але й слугує маркером професійної приналежності. Крім того, на синтаксичному рівні цей підстиль характеризується високою еліптичністю та домінуванням директивних конструкцій, що забезпечує чіткість і миттєве розуміння наказу.

Структурні особливості військової документації зумовлюють її синтаксичну специфіку. Мова наказів вирізняється простими реченнями з інфінітивними, герундіальними та прийменниковими зворотами, рідкісним використанням

складнопідрядних конструкцій і високою еліптичністю [3]. Завдяки цьому досягається максимальна стислість і чіткість викладу, що є критично важливим в умовах військових дій та оперативних завдань.

Отже, офіційна документація правоохоронних органів США формує цілісний мовний апарат, що поєднує риси офіційно-ділового та науково-технічного стилів. Військовий підстиль у цій системі демонструє особливу структурованість, стандартизацію та використання кодових позначень, що гарантує однозначність і юридичну релевантність текстів [4]. Унікальне поєднання правової точності та технічної інструктивності забезпечує ефективність у виконанні завдань, де кожне слово має критичне значення.

Список використаних джерел

1. Bhatia V. K. Legal discourse: language in the law. London : Longman, 1993. 288 p.
2. Tiersma P. M. Legal language. Chicago : University of Chicago Press, 1999. 314 p.
3. Crystal D., Davy D. Investigating English style. London : Longman, 1969. 264 p.
4. Haigh R. Legal English. London : Routledge, 2020. 216 p.
5. Шевченко І. С. Стилістика англійської мови. Харків : ХНУ, 2011. 192 с.
6. Ковальчук С. О. Англійська офіційно-ділова мова : навч. посіб. Київ : Либідь, 2015. 168 с.

Зубенко В. О.,

УДК 351.741:316.77

старший викладач кафедри
ділової української та іноземних мов,
Навчально-науковий інститут права та
психології, Національна академія
внутрішніх справ, м. Київ

КОМУНІКАТИВНІ НАВИЧКИ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

Англійська мова в системі української вищої освіти сьогодні має особливе значення. Це мова, яка забезпечує міжнаціональне наукове спілкування. З метою ефективної професійної діяльності представники української поліції повинні мати досить високий рівень іншомовних комунікативних навичок, тому проблема мовної (іншомовної) підготовки набуває надзвичайної актуальності у

освітній діяльності закладів вищої освіти, які провадять підготовку правоохоронців. Крім того, важливими є і загальні комунікативні навички: вміння спілкуватися, вести діалог, толерантно доводити власну точку зору, вміти слухати і чути співбесідника тощо. Комунікативну компетентність майбутніх фахівців права досліджували та продовжують досліджувати українські науковці В. Андросюк, О. Семенов, М. Костецький, Г. Юхновець та ін. Основну роль у професійному спілкуванні відіграє "комунікативна компетенція", яку розуміють як сукупність навичок та вмінь, необхідних для ефективного спілкування, а саме:

- уміння сприймати комунікативні сигнали, у тому числі й ті, які співрозмовник вважав би за краще приховати;
- вільне володіння власними вербальними й невербальними засобами соціальної поведінки;
- здатність розуміти внутрішні мотиви вчинків та логіку розвитку складних ситуацій міжособистісних взаємин [1].

До загальнопрофесійної компетентності (що інтегрує в собі різноманітні знання, уміння і навички) офіцера поліції І. Жукевич зараховує такі основні складові: конфліктологічну, комунікативну, інформаційну, соціальну, лінгвосоціокультурну, психологічну компетентності [2, с. 56].

Дослідниця Т.М. Колодько вважає, що "компетентність – це комплексний особистісний ресурс, який забезпечує можливість ефективної взаємодії з навколишнім світом у тій чи іншій галузі та який залежить від необхідних для цього компетенцій" [3, с. 31]. Комунікативна компетентність правоохоронця передбачає знання і врахування закономірностей, які лежать в основі комунікативних процесів, вільне володіння навичками професійного спілкування, які дозволяють спілкуватися з різними людьми, встановлювати з ними взаєморозуміння, підтримувати на належному рівні психологічний контакт, виявляючи у необхідних випадках керівний вплив на розвиток комунікативних процесів, ефективно приймати участь у міжособистісних відносинах, плідно вести діалог тощо.

Отже, вважаємо, що на новітньому етапі функціонування правоохоронної системи ґрунтовні навички спілкування рідною та іноземною, зокрема англійською, мовою є передумовою ефективної діяльності сучасного українського поліцейського. Незнання іноземної мови на достатньому для спілкування рівні стає додатковим комунікативним бар'єром у професійній діяльності працівника поліції. При цьому недостатній рівень володіння навичками спілкування державною мовою також є серйозною перешкодою в успішній правоохоронній діяльності. Тому ефективна іншомовна підготовка

майбутніх поліцейських є неможливою без досконалого оволодіння навичками усного і писемного мовлення рідною мовою.

Список використаних джерел

1. Крашеніннікова Т. В. Специфіка викладання мовних дисциплін для правоохоронців // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2015 р. Вип. 42 (95). С. 161-167.
2. Жукевич І. Професійна компетентність майбутнього правоохоронця: сутність і складові // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. С. 54-60.
3. Колодько Т.М. Формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. КПУ імені М.П. Драгоманова, 2001. Київ, 2005. 198 с.

Лепухова Н. І.,

канд. філол. наук, доцент,

Ніжинський державний університет

імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

УДК 81'25

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.23>

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ КОМІКСІВ

Термін "комікс" походить від двох слів, а саме *comic*, що перекладається з англійської мови як "комічний" та *strip*, що має значення "смуга, картинка". У загальному контексті комікс – це графічно-оповідний жанр, у якому поєднується карикатура, послідовність малюнків і текстів, що розміщені в фігурах у вигляді "хмаринки" (вони мають і іншу поширену назву, а саме "мовна або словесна булька/бульбашка"), що розташовані в певному порядку і складають історію [3, с. 10].

У коміксі можна виділити такі жанри: наукова фантастика, жахи, комікси на військову тематику, підлітковий гумор, кримінал, романтика, вестерн. Як візуальний засіб, їх успішно використовують як інструмент передачі інформації у різних галузях – зокрема в освіті, просвітницьких і профілактичних проєктах. Оскільки багато читачів сприймають світ переважно візуально, комікси стають дієвим засобом впливу на психічне здоров'я підлітків, сприяють їхньому розвитку та формуванню особистості. Це пояснюється тим, що візуально подана інформація засвоюється значно легше та ефективніше [5, с. 92].

Процес перекладу коміксів можна порівняти з захопливою мандрівкою, під час якої текст і візуальні елементи тісно взаємодіють, створюючи унікальну розповідь. Однак, деякі люди вважають переклад простою справою, а переклад коміксів – і зовсім несерйозним завданням. Проте на практиці в цій галузі виникає чимало складнощів, які спростовують таку думку. На відміну від літературних творів, де перекладач має справу виключно з текстом, що містить розгорнуті описи на заміну візуальному коду, у коміксах основне навантаження з передачі зовнішності, емоційного стану та поведінки персонажів покладається на зображення, тоді як текст охоплює лише діалоги й внутрішні монологи, що нерідко ускладнює процес інтерпретації [4, с. 204].

У коміксах існує широкий спектр графічних способів вираження емоцій. Зокрема, деякі автори використовують прийом подачі реплік головного героя без пробілів між словами. Також у коміксах активно застосовуються різноманітні символи та вставні елементи, які слугують для передачі емоцій або акцентування уваги. Одним із найуживаніших засобів графічного виділення є використання жирного шрифту. Проте, можна також зустріти різнокольорові слова, всілякі шрифти, підкреслення, написання тексту великими літерами та мовні бульбашки, які відповідають конкретному персонажу або явищу [3, с. 17-21]. Також однією з проблем вважається простір. Оскільки для тексту залишають мало місця, то перекладач змушений його скорочувати, для того, щоб він не закривав собою інші деталі коміксу. В такому випадку, під час перекладу важливо зробити текст змістовним, невеликим, та залишити в ньому сенс.

Також одним із рівнів перекладу коміксів є фонетичний рівень. Він допомагає зобразити будь-який звук або емоцію, зазвичай використовуючи звуконаслідувальні слова. Їх створюють вручну або додають за допомогою комп'ютерної графіки. Якщо автор працює рідною мовою, проблем зазвичай не виникає – навіть не знаючи усталених ономатопей, кожен може самостійно вгадати, як звучить той чи інший об'єкт. Однак при перекладі таких звуків на іншу мову можуть з'явитися певні труднощі. Часто перекладачі передають звуки за допомогою транслітерації або транскрипції (наприклад, *bang* – "бенг", *crash* – "креш"). Проте нині існують спеціальні списки звуконаслідувальних слів, які допомагають уникати помилок під час перекладу таких елементів. Крім того, для символічного відтворення звуків, що виникають від різних об'єктів, застосовують комбінації літер, чия вимова найточніше передає звукове наповнення світу коміксів. [1, с. 23-24]

Комікс є наочним прикладом діалогічного мовлення, що поєднує вербальні й невербальні елементи. У цьому жанрі відсутні описи, адже зображення

передають необхідну інформацію, тож текст не витрачається на опис деталей. Перекладач у такому випадку зустрічається з технічними труднощами, тому має дотримуватись лаконічності та точності. З цієї причини часто доводиться застосовувати граматичні трансформації під час перекладу. Однією з таких трансформацій є вилучення. Вона має на меті пропуск деяких слів або речень з тексту оригіналу при перекладі його іншою мовою (*...a cozy fire in the winter, and a fresh breeze after the first rains of spring.* – *...затишне вогнище взимку і свіжий вітерець перших весняних дощів*). Трансформація "додавання" – додає слова або фрази у текст перекладу (*...called Venom!* – *...що кличе себе Веном!*). Транспозиція – полягає у зміні граматичної категорії слова або словосполучення, порядку слів або частин речення без зміни змісту (*It may not look like much from the outside, but it's a special place.* – *Ззовні він може виглядати непримітним, але це особливе місце*). Зміна часу – полягає у використанні іншого граматичного часу дієслова в перекладі, без зміни змісту в оригіналі [6, с. 23-26]. Синтаксичне уподібнення використовується в українській мові для передачі еліптичних речень тексту оригіналу і передбачає збереження порядку слів, типів речень і т.д. з тексту оригіналу у тексті перекладу.

Переклад лексичних особливостей коміксу також може викликати багато труднощів. Слова можна поділити на дві групи: ті, що мають високий стиль, та ті, які мають знижений стиль. Під час перекладу, лексику з високим стилістичним тоном можна замінити на нейтральні еквіваленти або слова зниженого тону. Також можливий варіант перекладу такими ж (повними) українськими еквівалентами. Щодо слів із заниженим тоном, то їх також можна перекладати за допомогою прямого еквівалента, який має в собі негативну оцінку або стосується розмовної лексики (*How 'bout we just kill the sucker?* – *Чом би нам просто не грохнути гада?*). Застосування часткового та семантичного еквівалента, зміна порядку слів у реченні, синонімія, додавання та зміна нейтральної лексики на лексеми з емоційним відтінком також зустрічаються у перекладі. [2, с. 48, 53] Однією з проблем під час перекладу лексики є дослівне відтворення ідіом, жаргону, вживання суржику, нерозуміння сленгових виразів та втрату сенсу речень. Однак власні назви також створюють перепони для перекладача. У таких ситуаціях треба вдаватися до транслітерації та транскрибування, змішаного транскодування, модуляції, калькування, граматичної заміни.

Таким чином, переклад коміксів є складним процесом, де текст і візуальні елементи тісно взаємодіють, тому при їхньому перекладі необхідно звертати особливу увагу на графічні, фонетичні і лексико-граматичні особливості оригіналу.

Список використаних джерел

1. Білявський Б. О. Особливості перекладання графічних текстів (на матеріалі американських коміксів): кваліфікаційна робота (проект) на здобуття ступеня вищої освіти "магістр" / Херсонський державний університет. Херсон, 2020. 55 с.
2. Зайченко Ю., Чкаловець Я. Специфіка перекладу лексичних особливостей коміксів жанру фентезі. *Advanced Linguistics*. 2023. С. 86-94.
3. Кучер А. С. Редакційно-видавнича підготовка графічних романів у жанрі фентезі : магістерська дисертація / Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського. Київ, 2022. 90 с.
4. Першина Л. В., Юмрукуз А. А., Жура К. В. Комікс як жанр літературного мистецтва. *Наукові записки*. 2023. № 4. С. 201-208.
5. Черниш О., Парнус К., Біляк І. Аналіз сучасних англомовних коміксів та їх типологія. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія "Філологія". 2023. № 56. С. 88-94.
6. Feshchuk I. Lexical and Grammatical Features and Translation of the English-Language Comics: term paper / Kyiv National Linguistic University. Kyiv, 2024. 32 p.

СЕКЦІЯ 10. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

SECTION 10. PHYSICAL CULTURE AND SPORT

Максименко Я. Р.,

УДК 37.091.322+796.342+613.955

доктор філософії, викладач,
Національний університет фізичного
виховання і спорту України, м. Київ

Жолубак Р. В.,

здобувач вищої освіти,
Національний університет фізичного
виховання і спорту України, м. Київ

ВПЛИВ ЗАНЯТЬ З НАСТІЛЬНОГО ТЕНІСУ НА РУХОВУ АКТИВНІСТЬ ШКОЛЯРІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність дослідження. Шкільний період характеризується формуванням широкого набору життєво важливих рухових навичок, розвитком фізичних якостей та дозріванням основних функцій організму. Тому регулярні фізичні навантаження є основними складовими нормального формування організму та його розвитку [6].

Настільний теніс як вид спорту має значний потенціал для комплексного впливу на фізичний розвиток учнів, формування фізичних якостей таких як швидкість, спритність та координація рухів, реакція, витривалість. Настільний теніс сприяє комплексному розвитку фізичних якостей через широкий спектр рухової діяльності, оздоровчий вплив на серцево-судинну і дихальну системи [3].

Даний вид спорту допомагає впоратися з психологічною і фізичною напругою, позитивно впливаючи на всю нервову систему. Він допомагає справлятися з депресією і стресами.

Мета дослідження: проаналізувати вплив занять з настільного тенісу на рівень рухової активності школярів молодшого шкільного віку.

Методи дослідження: теоретичний аналіз науково-методичної літератури, узагальнення, порівняння, педагогічний експеримент та спостереження.

Результати дослідження. Однією із важливих умов збереження здоров'я і підвищення рівня фізичного стану дітей є рухова активність. Рухова активність є природною для дітей молодшого шкільного віку та задовольняє біологічні, соціальні, особистісні потреби молодших школярів. Високий рівень гіподинамії дітей спонукає розглядати потенціал різних видів спорту у напрямку оздоровлення дітей шкільного віку. Найбільшою популярністю користуються спортивні ігри, що визначається високою емоційністю та високим рівнем зацікавленості дітей у даному виді діяльності, серед яких особливе місце займає теніс [7].

Бірук І.Д. розглядає такі фізичні якості, як гнучкість, а також швидкість, витривалість, силова підготовка та координація, як ключові для розвитку тенісиста та вдосконалення його специфічних навичок. Також автор детальніше розкрила методику навчання техніки гри в настільний теніс, а саме описала вікові особливості раціональної багаторічної підготовки і відповідні методичні поради тенісистам-початківцям та тренерам під час роботи з ними [1].

Жуковський Є.І., Мичка І.В., Булгаков О.І. теоретично описали технічні прийоми та їх особливості, а також пропонують перелік вправ для різних груп м'язів, які задіяні під час гри в настільний теніс, для розвитку відчуття м'яча, розвитку швидкості, реакції та пересування [5].

Настільний теніс дає навантаження на сухожилля і ліктьові м'язи, що позитивно впливає на моторику рук. В результаті рухи стають більш скоординованими й точними. У щоденному житті м'язи стопи та кисті залучаються слабо, але настільний теніс розв'язує проблему, забезпечуючи їх навантаженням.

Під час проведення дослідження експериментальним шляхом було встановлено, що заняття з настільного тенісу мають значний позитивний вплив на розвиток рухової активності та фізичних якостей дітей молодшого шкільного віку. При формуванні контрольної та експериментальної груп було враховано бажання учнів молодшого шкільного віку займатися настільним тенісом. З дітьми, що входили до експериментальної групи додатково проводились заняття з настільного тенісу на перервах та в післяурочний час, що сприяло більш раціональному підвищенню фізичної активності.

У педагогічному експерименті використовувались тести, адаптовані відповідно до віку молодших школярів для виявлення їх рухової підготовленості - "Частота рухів ігрової руки", "Стрибки боком через лінію", "Стрибки через шнур" та ряд інших.

Висновок. Отже, впровадження занять з настільного тенісу засвідчило свою ефективність у підвищенні рівня рухової активності школярів молодшого шкільного віку, що підтверджено приростами відповідних показників.

Це пояснюється тим що, вправи з настільного тенісу дозволяють повною мірою використовувати ігровий метод у розвитку рухових здібностей. Також, даний вид спорту дозволяє використовувати метод сполученого впливу, коли значний обсяг вправ одночасно розвиває фізичні якості та формує рухові вміння та навички.

Список використаних джерел

1. Бірук І.Д. Настільний теніс : Навчально-методичний посібник. Рівне: НУВГП, 2014. 164 с
2. Грибан Г.П. Теорія і методика навчання фізичної культури як наукова та навчальна дисципліна. Фізичне виховання і спорт у закладах вищої освіти: проблеми та перспективи: зб. наук. праць III Всеукраїнської наук.-практ. конференції. (Житомир, 28 березня 2023 року). Гол. ред. Г.П. Грибан. Житомир: Поліський національний університет. 2023. С. 11–17.

3. Гук Г.І., Боднар І.Р. Основні проблеми інклюзивного фізичного виховання дітей з особливими потребами. В: Педагогічні науки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Зб. наук. пр. Полтава; 2022;79, с. 92–105.

4. Євтушенко Є.Г., Салатенко І.О., Хоменко С.В., Харченко Р.М. Фізичне виховання. Методика навчання гри в настільний теніс: навч.-метод. посіб. Суми: Сумський національний аграрний університет; 2021. 98 с.

5. Жуковський Є.І., Мичка І.В., Булгаков О.І. Настільний теніс: методичні рекомендації. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2021. 65 с.

6. Малина Р.Т. Дослідження рухової активності і фізичного фітнеса в різноманітні періоди життя // Наука в олімпійському спорті №3. 2001. С. 16-27.

7. Прокопенко А. Використання засобів тенісу для підвищення рухової активності дітей молодшого шкільного віку / Анастасія Прокопенко // Фітнес, харчування та активне довголіття: зб. тез доп. І Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. - Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2021. - С. 30. - URL: <https://tmfv.com.ua/journal/article/download/801/785>.

Максименко Я. Р.,

УДК 796.012.2+613.955+796.81

доктор філософії, викладач,
Національний університет фізичного
виховання і спорту України, м. Київ

Щербан Ю. Д.,

здобувач вищої освіти,
Національний університет фізичного
виховання і спорту України, м. Київ

РОЗВИТОК КООРДИНАЦІЇ ТА СПРИТНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ПРИКЛАДІ ЗАНЯТЬ ВІЛЬНОЮ БОРОТЬБОЮ

Актуальність дослідження. Оптимальний об'єм рухової діяльності – одна з умов збереження і зміцнення здоров'я. Виявлення координаційних здібностей в сукупності з фізичними якостями сприяє рішення важливих завдань по вдосконаленню фізіологічних систем організму. Координаційними здібностями, в тій чи іншій мірі які відображають характер рухової діяльності людини, є: спритність, гнучкість, влучність, точність, рухливість, стрибучість, рівновага, ритмічність, пластичність [2].

Вільна боротьба, як вид спортивного єдиноборства, розвиває дані фізичні якості, а також психологічні якості: самодисципліну, стійкість, відповідальність та вміння досягати поставлених цілей. Цей вид спорту гармонійно формує атлетичну статуру завдяки опрацюванню всіх груп м'язів і покращує загальну функціональність тіла, а також сприяє розвитку характеру та спортивного духу.

Оскільки головним завданням на сьогоднішній день є пошук нових шляхів покращення ситуації оздоровлення, загартування і фізичного розвитку підростаючого покоління, то вільна боротьба, яка останнім часом в Україні стала надзвичайно популярною, може значно покращити загальний фізичний стан дітей та молоді [5].

Мета дослідження: проаналізувати вплив занять вільною боротьбою на рівень розвитку координації та спритності школярів молодшого шкільного віку.

Методи дослідження: теоретичний аналіз науково-методичної літератури, узагальнення, порівняння, спостереження, педагогічний експеримент.

Результати дослідження. Проблему розвитку фізичних якостей школярів молодшого шкільного віку розглядали у своїх роботах вітчизняні провідні тренери та науковці: А.К. Абдуллаєв, Н.О. Базилевич, В.Л. Волков, Д.Є. Воронін, І.В. Ю.Г. Паламарчук, В.М. Платонов та ін. [1].

Науковці ведуть активний пошук нових шляхів підвищення ефективності розвитку фізичних здібностей дітей різного віку.

Деякі вчені вважають, що найкраще використовувати рухливі ігри та вправи, які підвищують емоційну складову занять і сприяють розвитку фізичних якостей. Інші ж стверджують, що комплексний метод тренувань, який включає рухливі ігри, ігрові вправи та спеціалізовані підготовчі комплекси, є більш ефективним для розвитку фізичних здібностей, необхідних юних борцям [4].

Саме у початкових класах учні засвоюють перші основи сучасних наукових знань, розвивають свої здібності. Фізичне виховання дітей молодшого шкільного віку повинно сприяти їхньому всебічному розвитку, адже це відіграє дуже важливу роль у подальшому житті людини. Вирішальне значення у руховому розвитку школярів має послідовне забезпечення загальної рухової підготовки, починаючи з першого дня їхнього навчання [3].

Позитивний вплив заняттями вільною боротьбою було експериментально доведено під час проведення дослідження. Учасники експериментальної групи, які займалися ігровими техніками єдиноборств, зокрема з вільної боротьби, показали вищі результати нормативів у вправах на застосування координації та спритності. Загальний фізичний розвиток даної групи дітей також характеризувався суттєвими позитивними змінами. Вищими були зазначені і показники приросту при антропометричних вимірах.

У даному дослідженні використовувались ігри з технікою єдиноборств, адаптовані відповідно до віку молодших школярів для виявлення їх рухової підготовленості (координації та спритності) - "Боротьба за м'яч з викликом номерів", "Естафета з переворотами", "Виведи із рівноваги" та інші.

Висновок. Отже, впровадження занять з настільного тенісу засвідчило свою ефективність у підвищенні рівня рухової активності школярів молодшого шкільного віку, що підтверджено приростами відповідних показників.

Це пояснюється тим що, вправи з настільного тенісу дозволяють повною мірою використовувати ігровий метод у розвитку рухових здібностей. Також, вид спорту

дозволяє використовувати метод сполученого впливу, коли значний обсяг вправ одночасно розвиває фізичні якості та формує рухові вміння та навички.

Список використаних джерел

1. Агеев П.М., Арзютов Г.М., Саенко С.В. Методика ефективного навчання техніки в єдиноборствах. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 15. 2011. Вип. 12. С.14-18.
2. Колумбет О.М. Розвиток координаційних здібностей молоді: Монографія. – К.: Освіта України, 2014. – 420 с.
3. Носко М.О., Носко Ю.М., Лазаренко М.Г., Жула В.П., Могильний Ф.В., Філоненко О.А. Р 90 Руховий розвиток школярів різних вікових груп : наукове видання / за наук. ред. М.О. Носка. – Чернігів, 2020. – 408 с.
4. Томенко О.А., Карпов А.Є. Особливості системи підготовки юних борців на секційних заняттях з вільної боротьби. Олімпійський та параолімпійський спорт, випуск 2, 2024. URL: <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/sport/article/view/393/366>.
5. Фізичне виховання: проблеми та перспективи: монографія за загальною редакцією проф. Г. П. Грибана. Житомир: Рута, 2020. 384.

Приймак М. М.,

канд. наук з фізичного виховання і
спорту, доцент, професор кафедри
історії та теорії олімпійського спорту,
Національний університет фізичного
виховання і спорту України, м. Київ

Калита Л. В.,

канд. іст. наук, доцент, доцент
кафедри менеджменту і економіки спорту,
Національний університет фізичного
виховання і спорту України, м. Київ

УДК 796/799:316.77

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.24>

СОЦІАЛІЗАЦІЯ СПОРТСМЕНА: ВПЛИВ ТА ВИКЛИКИ СУЧАСНОГО МЕДІА-СЕРЕДОВИЩА

Вступ. Соціальна адаптація спортсменів є багатофакторним і критично важливим процесом, що забезпечує їхню успішну інтеграцію в суспільство, підвищення професійної ефективності та гармонійний перехід до нових

соціальних ролей після завершення активної діяльності [8]. Цей процес охоплює складні психологічні, соціокультурні та економічні аспекти. Серед головних перешкод, які розглядаються в наукових працях, слід виділити психологічний стрес, фінансову нестабільність, недостатній рівень освіти та соціальну ізоляцію від загального соціального середовища [2].

Спорт, як унікальне соціальне явище, виконує важливу соціокультурну функцію. Він сприяє засвоєнню культурних норм, формуванню особливого типу ідентичності та кращій адаптації в соціумі [3]. У цьому контексті, засоби масової інформації (ЗМІ) відіграють роль потужного зовнішнього каталізатора. Вони формують суспільний образ спортсмена, транслиують спортивні цінності та впливають на громадську думку, що безпосередньо позначається на самосприйнятті спортсмена та його взаємодії із соціальним середовищем. Особливого значення це набуває в умовах воєнного часу, коли суспільна підтримка, трансльована ЗМІ, є критичною для соціалізації, зокрема, учасників адаптивного спорту, які отримали поранення, захищаючи країну [5].

Аналіз проблемного поля свідчить, що, попри ґрунтовне вивчення проблем адаптації спортсменів на різних етапах кар'єри [8], прямий, динамічний вплив ЗМІ на ці процеси досі залишається без належної уваги дослідників. Медіа є амбівалентним інструментом, здатним як мінімізувати (через комерціалізацію та підтримку), так і посилювати (через тиск та критику) існуючі адаптаційні виклики [2]. Потрібно дослідити, як конкретний етап спортивної кар'єри змінює вектор і силу медіа-впливу, що є основною теоретичною прогалиною, яку необхідно заповнити.

Метою дослідження є теоретично обґрунтувати та визначити специфічні механізми впливу засобів масової інформації на процеси соціальної адаптації спортсменів на трьох ключових етапах спортивної кар'єри (становлення, пік активності, завершення) та розробити рекомендації для мінімізації ризиків дезадаптації, спричинених негативною медіа-репрезентацією.

Дослідження ґрунтується на застосуванні системного підходу, аналізу та синтезу наукових підходів, що дозволило вивчити моделі соціальної адаптації та їх співвідношення із соціокультурною функцією спорту. Використано теоретичне моделювання для розробки моделі взаємодії між зовнішньою медіа-репрезентацією (зовнішнім медіа-середовищем: образу спортсмена, створеного ЗМІ) та внутрішніми адаптаційними стратегіями. Контекстуальний аналіз застосовано для вивчення необхідності комплексної адаптації спортсменів до динамічних змін не лише ігрового, а й комерційного та медійного середовища.

Результати дослідження. Результати теоретичного моделювання та контекстуального аналізу підтверджують, що вплив ЗМІ на соціальну адаптацію спортсменів не є

статичним. Він носить динамічний характер і радикально змінюється залежно від етапу кар'єри, генеруючи як значні переваги, так і серйозні ризики.

Етап становлення (Ініціація). На початкових етапах спортивної кар'єри ключову роль у підтримці спортсмена відіграють родина та тренери [8]. У цьому періоді ЗМІ функціонують як потужне джерело зовнішньої легітимації обраного шляху та підтримки. Позитивне висвітлення, навіть локальних успіхів, сприяє засвоєнню культурних і поведінкових норм, пов'язаних із соціальною функцією спорту [3], і надає спортсмену початковий соціальний капітал, що зміцнює мотивацію.

Проте, ранній вплив ЗМІ, особливо через соціальні мережі, створює значний ризик. Надмірна увага та тиск на молодих атлетів можуть призвести до спотворення природного розвитку особистості та формування залежності від зовнішньої оцінки. Цей ранній медіа-стрес закладає основу для майбутньої слабкої соціальної адаптованості та психологічного тиску, який стає критичним на наступних етапах [1; 2].

Етап пікової активності (Професіоналізація). На етапі пікової активності спортсмени стикаються з найбільшими викликами, пов'язаними з управлінням стресом та мотивацією [2], а також необхідністю постійної комплексної адаптації до мінливого ігрового та комерційного середовища [7].

ЗМІ та медійні компанії є ключовими гравцями в комерціалізації спорту [7]. З одного боку, медіа-відомість є позитивним каталізатором: вона забезпечує фінансову стабільність, зміцнює особистий бренд та відкриває можливості для рекламних контрактів, що безпосередньо допомагає подолати фінансову нестабільність, яка є одним з основних бар'єрів адаптації [8].

З іншого боку, медіа перетворюються на потужне джерело психологічного тиску, створюючи так званий "Адаптаційний парадокс". Спортсмен перебуває під постійним медіа-контролем. Публічне висвітлення невдач, помилок або особистих конфліктів багаторазово посилює психологічний стрес, який, згідно з дослідженнями, є головною перешкодою в процесі адаптації [2]. Це може спричинити феномен уникнення та призвести до слабкої соціальної адаптованості, особливо в періоди відновлення після травм [1; 2]. Медіа-середовище, орієнтоване на підвищення рейтингів, може свідомо чи несвідомо створювати "токсичну медіа-культуру" підриваючи внутрішню здатність спортсмена до ефективного управління стресом, необхідну для максимальної професійної ефективності. Таким чином, ЗМІ зміщують свою роль з джерела підтримки на джерело значного ризику.

Етап завершення спортивної кар'єри (Пост-спортивний). Головний виклик цього етапу – пошук нових соціальних ролей, освітня перепідготовка та успішна

реінтеграція у суспільство. Успішними адаптаційними програмами визнані ті, що включають психологічну підтримку, перепідготовку та соціальну інтеграцію [8].

На цьому етапі виникає проблема "медіа-забуття". Різке припинення публічного висвітлення призводить до втрати публічної ідентичності, яка була сформована протягом усієї кар'єри, що посилює відчуття соціальної ізоляції та кризи ідентичності [9]. Це, своєю чергою, ускладнює перехід до нових соціальних ролей та поглиблює фінансову нестабільність, якщо вона виникла.

Потенційно позитивний вплив ЗМІ на цьому етапі можливий лише за умови цільового медіа-супроводу. Якщо ЗМІ свідомо висвітлюють історії успішної освітньої перепідготовки та реінтеграції колишніх спортсменів, вони можуть ефективно сприяти подоланню фінансових ризиків та соціальної ізоляції, слугуючи моделлю для наслідування [8; 9].

Аналіз засвідчує, що вплив ЗМІ є подвійною, динамічною сутністю, яка модулює адаптаційні процеси по-різному на кожному етапі.

Таблиця 1

Динаміка впливу ЗМІ на соціальну адаптацію спортсмена за етапами кар'єри

Етап спортивної кар'єри	Ключові адаптаційні виклики	Позитивний вплив ЗМІ	Негативний вплив ЗМІ / ризики
Становлення (Ініціація)	Формування ідентичності, засвоєння норм, зовнішня підтримка.	Мотивація, легітимація вибору, первинне формування бренду.	Надмірний тиск на молодь, спотворення особистого образу (ранній стрес)
Пік активності	Управління стресом, комплексна адаптація, фінансова стабільність.	Зміцнення особистого бренду, комерціалізація, фінансова вигода.	Психологічний стрес, публічне засудження помилок, ризик дезадаптації.
Завершення спортивної кар'єри	Пошук нових соціальних ролей, освітня перепідготовка, соціальна інтеграція.	Висвітлення програм реінтеграції, підтримка нових соціальних проєктів.	Медіа-забуття, посилення ізоляції та фінансової нестабільності

Джерело: сформовано автором на основі [4; 7; 8; 9].

Висновки. Встановлено, що вплив ЗМІ є динамічним модулюючим фактором, який створює "Адаптаційний парадокс". Управління публічним іміджем через ЗМІ є критичною, хоча часто недооціненою, адаптаційною стратегією.

На основі результатів сформульовано практичні рекомендації:

1. Спортивним організаціям: впровадити комплексні програми медіа-менеджменту та психологічного супроводу для мінімізації тиску на піку спортивної кар'єри.

2. Медіа-партнерам: формувати довгострокові стратегії висвітлення, включаючи цільову підтримку та позитивну репрезентацію реінтеграції колишніх спортсменів [5].

3. Соціальний контекст: використовувати ЗМІ для цілеспрямованої підтримки соціалізації учасників адаптивного спорту, підвищуючи їхню значущість у суспільстві [6].

Список використаних джерел

1. Гринь О. Р., Гринь А. Р. Психологічні ресурси подолання наслідків травм та збереження здоров'я спортсменів / О. Р. Гринь, А. Р. Гринь // Всеукраїнська наукова конференція "Сучасні тенденції розвитку української науки", 21–22 лютого 2018 р., м. Переяслав-Хмельницький : матеріали наукової конференції. – Переяслав-Хмельницький, 2018. – Вип. 2 (12). – С. 64–72.

2. Гринь О. Р., Капосльоз Г. В., Позднишев Є. В. Імідж футбольних фанатів як маркер їхнього психологічного благополуччя. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 1. С. 74–80. <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.1.11>.

3. Дейнеко А. Х., Красова І. В., Марченков М. К. Теоретичний аспект соціокультурної функції спорту. *Техніка та технології майбутнього*. 2023. Вип. 1. С. 43–46. <https://doi.org/10.30890/2709-1783.2023-29-01-003>.

4. Калита Л., Приймак М. Використання реклами і PR в діяльності спортивних федерацій України (на матеріалах Всеукраїнської громадської організації "Федерація хокею України"). *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2022. № 4. С. 72–77. <https://doi.org/10.32652/tmfvs.2022.4.72-77>.

5. Лазоренко С., Чхайло М., Ворона В. Історичні аспекти становлення адаптивного спорту через призму його загальних принципів. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2024. Т. 12, № 9. С. 45–51 <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i9-007>

6. Лук'янець Т. Г. Моделювання позитивного іміджу спортсмена в українських ЗМІ як засобу поширення ціннісних орієнтирів спортивної культури. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія": серія "Філологія"*. 2024. Вип. 23 (91). С. 52–57. [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2024-23\(91\)-52-57](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2024-23(91)-52-57).

7. Приймак М., Калита Л. Інструментальний PR-портфель фізкультурно-спортивної організації (на матеріалах НОК України). *Спортивна наука та здоров'я людини* № 1(11) 2024". С. 197-209. <https://doi.org/10.28925/2664-2069.2024.112>

8. Приймак, М. Особливості соціальної адаптації спортсменів на різних етапах спортивної кар'єри. *Sport Science Spectrum*. 2024. № 1. С. 77–82. <https://doi.org/10.32782/spectrum/2025-1-11>.

9. Приймак, М. М. Соціальна роль спортсменів: від спортивних досягнень до суспільного впливу. *Фізичне виховання та спорт*. 2025. № 1. С. 402–409. <https://doi.org/10.26661/2663-5925-2025-1-52>.

Прохоров О.,

УДК 794.1

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Львівський державний університет
фізичної культури імені Івана
Боберського, м. Львів

Афандієва Л.,

арбітр міжнародної категорії ФІДЕ,
членкиня медіа комісії Федерації
шахів України, м. Львів

ШАХИ – ЯК МОЖЛИВИЙ ЗАСІБ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. Одним із найважливіших показників соціально-економічного благополуччя суспільства є стан інтелектуального розвитку дітей, оскільки діти становлять найважливіший резерв України, який визначатиме рівень її економічного та духовного розвитку, стан науки та культури. З кожним роком життя висуває все більш високі вимоги до дітей: неухильно зростає обсяг знань, які їм потрібно передати; педагоги хочуть, щоб засвоєння цих знань було механічним, а осмисленим.

Серед завдань, що стоять перед дошкільною установою, важливе місце займає завдання підготовки дітей до школи. Одним із основних показників готовності дитини до успішного навчання є розвиток інтелектуально-пізнавальних здібностей. Часто буває так, що дитина, що читає, вважає і пише, починаючи вчитися, відчують труднощі при виконанні завдань на логічне мислення. Тому у дошкільному віці важливо сформувати у дитини уважність, уміння розмірковувати, аналізувати та порівнювати, узагальнювати та виділяти суттєві ознаки предметів, розвинути пізнавальну активність. Всі ці якості можна розвинути за допомогою гри у шахи.

Ключові слова: шахи, дошкільнята, інтелект, підготовка до школи.

Вступ. Інтелект (від латинського слова intellectus – розуміння, розуміння, розуміння) у психологічній науці сприймається як "відносно стійка структура розумових здібностей індивіда" [3].

На думку багатьох вчених інтелектуальний розвиток – це розвиток логічного мислення та мови. Ідея у тому, що у віці діти, користуючись системою суспільно

вироблених сенсорних стандартів, опановують деякими раціональними методами обстеження зовнішніх якостей предметів. Застосування їх дає дитині диференційовано сприймати, аналізувати складні предмети.

Сучасна концепція загальної освіти на чільне місце ставить ідею розвитку особистості дитини, формування її творчих здібностей, виховання важливих особистісних якостей. Усьому цьому та багато іншого значною мірою сприяє навчання грі в шахи. Якщо донедавна основна увага вчених була звернена на шкільний вік, де, як здавалося, дитина набуває необхідних кожному знання та вміння, розвиває свої сили та здібності, то тепер становище докорінно змінилося. Сьогоднішні діти розумніші за своїх попередників – це визнаний усіма факт. Сьогодні стає дедалі більше дітей із яскравим загальним інтелектуальним розвитком, їх здатність осягати складний сучасний світ проявляються дуже рано – у 3–4 роки. [1]

Шахи – один із засобів, що сприяють такому переходу. Навчання грі у шахи – не самоціль. Саме використання шахів як засобу навчання дозволить найповніше використати розвиваючий потенціал, закладений у давній грі.

Шахи - це не тільки гра, що приносить дітям багато радості, задоволення, але і дієвий, ефективний засіб їх розумового розвитку. Неоціненна роль шахів у формуванні внутрішнього плану дій - можливості діяти в умі.

В. Сухомлинський писав: "У вихованні культури мислення велике місце приділялося шахам... Гра в шахи дисциплінувала мислення, виховувала зосередженість. Але найголовніше тут – це розвиток пам'яті. Спостерігаючи за молодими шахістами, я бачив, як діти подумки відтворюють становище, яке було, і уявляють те, що буде... Без шахів не можна уявити повноцінного виховання розумових здібностей та пам'яті ... " [1].

Гра в шахи розвиває наочно образне мислення дошкільника, сприяє зародженню логічного мислення, виховує посидючість, уважність, вдумливість, цілеспрямованість. Дитина, що навчається цій грі, стає зібранішою, самокритичнішою, звикає самостійно думати, приймати рішення, боротися до кінця, не сумувати за невдач.

Якщо ми звернемося до біографіям видатних шахістів, то зазначимо, що Х. Р. Капабланка, А. Карпов, П. Керес, С. Решевський, М. Ейве познайомилися з давньою грою в 4 роки, Н. Гапріндашвілі, Г. Каспаров – у 5 років. [4]

Не всі діти, кого захопить шахова гра, стануть чемпіонами. Набагато важливіше інше – істотний внесок шахів у формування всебічно розвиненої особистості.

Висновки. Вивчивши психологічну, педагогічну, методичну літературу [1,2,3,4] ми дійшли висновку, що підтримання, збереження психологічного здоров'я дітей – одне з найважливіших завдань дитячих навчальних та виховних установ. Від її вирішення залежить як побудова оптимальної програми виховання дошкільнят,

так і формування інтелектуального розвитку. Інтелектуальний розвиток це систематичний та цілеспрямований педагогічний вплив на підростаючу людину з метою розвитку розуму. Інтелектуальний розвиток - це процес та рівень пізнавальної діяльності дошкільника у всіх її проявах. Воно здійснюється внаслідок впливу на дитину обставин життя та середовища.

У віці 5-6 років діти відрізняються досить високим рівнем розумового розвитку, що включає розчленоване сприйняття, смислове запам'ятовування, інтенсивно розвивається уяви, узагальнені норми мислення. Інтелектуальний розвиток дитини передбачає наявність у дитини кругозору, запасу конкретних знань. Гра у шахи є засобом інтелектуального розвитку старших дошкільнят. Найважливішим моментом, що становить "організацію", є зміст занять або зміст гри в шахи. Правильно організувати ігровий процес із використанням таких ігрових засобів як шахи. Шахи - це не тільки гра, яка приносить дітям багато радості, задоволення, але й дієвий, ефективний засіб їхнього розумового розвитку.

Список використаних джерел

1. Семизорова В., Духновська О., Пащенко Л. (2015) Мудрі шахи: програма та методичні рекомендації з навчання дітей старшого дошкільного віку гри в шахи.
2. Dullea, G. (1982). Chess makes kids smarter. Chess Life, 37, 18.
3. Ferguson, R. (1995). Chess in education. Research Summary. A review of key chess research.
4. Joseph, E., Easvaradoss, V. V., & Solomon, N. J. (2016). Impact of chess training on academic performance of rural Indian school children. Open Journal of Social Sciences, 4(2), 20-24.

СЕКЦІЯ 11. КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

.....

SECTION 11. CULTURE AND ART

Красний Е.,

старший викладач кафедри

архітектури та дизайну середовища,

Національний університет "Чернігівська

політехніка", м. Чернігів

УДК 72.01:008(477)

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.25>

ІНТЕРКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ У МИСТЕЦТВІ АРХІТЕКТУРИ: УКРАЇНА ТА СВІТ

Анотація. У тезі розглядається інтеркультурний діалог у мистецтві архітектури як динамічна взаємодія між глобальними та локальними творчими парадигмами. Підкреслено, що архітектурна практика відображає культурну ідентичність, одночасно інтегруючи універсальні принципи дизайну. Проаналізовано приклади з українського та міжнародного контекстів, які демонструють, як сучасна архітектура стає посередником між художніми традиціями та технологічними інноваціями.

Ключові слова: інтеркультурний діалог, архітектура, культурна ідентичність, глобалізація, художній вираз, Україна.

Вступ. Актуальність теми зумовлена зростаючою роллю архітектури як форми культурного самовираження в умовах глобалізації. Архітектура є не лише технічною дисципліною, а й мистецтвом, що відображає історію, філософію та цінності народу. В епоху глобальних комунікацій вона стає універсальною мовою, здатною поєднати різні цивілізаційні традиції через просторові форми.

Для України, яка активно інтегрується у європейський культурний простір, питання поєднання національної ідентичності з міжнародними тенденціями архітектури набуває особливої актуальності. В умовах післявоєнної відбудови архітектура виступає не лише технічним інструментом реконструкції, а й символом культурного оновлення, пам'яті та єдності.

Постановка завдання. Мета дослідження – проаналізувати прояви інтеркультурного діалогу в сучасній архітектурі України, виявити тенденції гармонізації національних художніх традицій із глобальними архітектурними процесами та визначити роль архітектури як засобу культурної комунікації між Україною та світом.

Результати дослідження. Інтеркультурний діалог в архітектурі проявляється у формах, матеріалах, символіці та концептуальних підходах до простору. Сучасна архітектура поєднує локальні мотиви з глобальними технологічними інноваціями – від використання народних орнаментів у цифрових фасадах до застосування екологічних концепцій сталого дизайну.

В Україні цей процес набуває особливої глибини через поєднання історичної пам'яті та прагнення до сучасності. Приклади – реконструкції історичних кварталів Львова з урахуванням європейських реставраційних практик, адаптація індустриальних об'єктів Харкова під мистецькі простори, створення культурних хабів у Києві на місці колишніх промислових зон. Такі проекти демонструють, що архітектура може бути не лише матеріальним об'єктом, а й засобом осмислення ідентичності та культурного діалогу (Sadovenko & Boryshpol, 2024).

Світовий досвід підтверджує, що архітектура здатна стати універсальною платформою міжкультурного спілкування. Проекти Захи Хадід, Тадао Андо, Б'ярке Інгельса чи Жана Нувеля ілюструють, як можна синтезувати різні естетичні системи, не втрачаючи автентичності. У цьому контексті українські архітектори нового покоління створюють власну "мову", яка об'єднує в собі народне мистецтво, авангардну спадщину та інноваційні технології. Поєднуючи традиційні елементи з сучасними тенденціями дизайну, українська архітектура робить внесок у глобальний архітектурний ландшафт, сприяючи розумінню культурного розмаїття та взаємодії різних архітектурних традицій (Bieliavska, Yarovyi, 2025).

Останні роки характеризуються активним формуванням **архітектурного "культурного мосту" між Україною та світом**. Вітчизняні архітектори беруть участь у спільних міжнародних проєктах, таких як реконструкція постіндустріальних просторів у Варшаві та Лейпцигу, використовуючи українські концепції "соціальної архітектури", орієнтованої на громаду. Особливу роль у розвитку архітектурного діалогу відіграють міжнародні освітні програми, виставки та резиденції. Наприклад, участь українських архітекторів у Венеційській бієнале архітектури (2023–2024) засвідчила відкритість України до культурного обміну та формування нової архітектурної дипломатії. Важливо й те, що зростає кількість досліджень з питань культурної спадщини, урбаністики та візуальної екології, що поєднують архітектурну освіту та мистецькі практики.

Таким чином, архітектура постає не лише як мистецтво форми, а як **мова міжкультурного спілкування**, здатна поєднати історичну спадщину з візією майбутнього. Вона слугує засобом комунікації між народами, епохами та ціннісними системами, а інтеркультурний діалог у цій сфері дозволяє переосмислювати минуле, водночас проєктуючи гуманістичний простір майбутнього.

Висновки. Інтеркультурний діалог у мистецтві архітектури є ключовим чинником формування сучасної культурної ідентичності. Українська архітектура, інтегруючись у світовий контекст, зберігає власну автентичність, стаючи частиною глобальної мистецької екосистеми. Поєднання локальних традицій і глобальних тенденцій формує нову архітектурну мову України, відкриту до діалогу, але вкорінену у власну культурну основу. Такі процеси не лише збагачують національну архітектуру, а й сприяють розширенню міжкультурного розуміння, що особливо важливо у сучасному світі глобальних викликів і трансформацій.

Список використаних джерел

1. Sadovenko, S., & Boryshpol, H. (2024). The collective cultural identity as a source of creation of the public ideal of Ukraine: The archetypal and axiological aspect. *Culture and Contemporaneity*, 26(2), 68–76. <https://doi.org/10.63009/cac/2.2024.68>.
2. Bieliavska, O., & Yarovyi, V. (2025). The role of national motifs in contemporary Ukrainian architectural design and their influence on global trends. *Ukrainian Art Studies Discourse*, (6), 8–16. <https://doi.org/10.32782/uad.2024.6.1>.

Марущак Х. С.,
здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти,
Криворізький державний педагогічний
університет, м. Кривий Ріг

УДК 373.2.015.31:34

НОРМАТИВНА БАЗА ЗАГАЛЬНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ ЯК ВЕКТОР ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ

У ХХІ столітті змінюється класична модель української школи з традиційної, предметноцентрованої на особистісно орієнтовану, гуманістичну, з провідним принципом дитиноцентризму як пріоритетом суб'єктності учня, спрямованості освітнього процесу на розвиток його внутрішнього, суб'єктивно-особистісного потенціалу – необхідної умови його ефективної соціалізації [2; 3; 5]. Реформа системи загальної середньої освіти ґрунтується на засадах сучасних цивілізаційних змін та новітніх тенденцій в світовому освітньому просторі, що на відміну від старої освітньої моделі здатна задовольнити запити сучасного суспільства і підготувати молоду людину до життя й активної самореалізації у ХХІ ст. [3]. Отже,

наразі переосмислюється мета загальної середньої освіти, її роль та призначення у життєдіяльності людини, розробляються сучасні теоретико-методологічні та методичні засади реформування нової української школи, шляхи їх практичної реалізації, що в цілому визначає стратегію реформаторських змін, яка ґрунтується на відповідній нормативно-правовій базі. У системі загальної середньої освіти до такої бази належить цілий комплекс нормативних документів, як-от : Закони України "Про освіту", "Про повну загальну середню освіту", "Про охорону дитинства", концепція "Нова українська школа", Державні стандарти початкової та базової середньої освіти. У цих документах знайшли відображення сучасні підходи до змісту та організації освітнього процесу, зокрема, в якості пріоритетних напрямів освіти визначені : компетентнісний, інтегрований, практико-діяльнісний. Акцентується на зміні авторитарного стилю педагогічного керівництва на педагогіку партнерства; підкреслено роль вчителя як провідника учнів до культурної спадщини людства тощо.

У нормативних документах, зокрема, державних стандартах, чильне місце надається освітній галузі "Мистецтво", її меті та завданням, змістовній наповненості та результатам навчання. Мета мистецької освітньої галузі визначена у Державному стандарті базової освіти як "цілісний розвиток успішної особистості у процесі освоєння мистецьких надбань людства; усвідомлення нею власної національної ідентичності в міжкультурній комунікації; формування в учня/учениці ключових і мистецьких предметних компетентностей, необхідних для художньо-творчого самовираження;

розкриття креативного потенціалу, залучення до культурних процесів в Україні та за кордоном" [1]. Велике значення приділяється інтегративному підходу, який сприяє формуванню в учнів цілісного уявлення про світ. Саме інтегративний підхід дозволяє синтезувати знання з мистецтва зі знаннями інших освітніх галузей (історії, літератури, географії) для отримання найбільш повного, усвідомленого знання та широкого кругозору.

У переліку ключових компетентностей, якими мають оволодіти учні, зазначена культурна компетентність, пов'язана у тому числі з вивченням мистецтва. Культурна компетентність, як зазначається у документі, "передбачає залучення до різних видів мистецької творчості шляхом розкриття і розвитку природних здібностей, творчого вираження особистості" [4, с. 126].

Керівними для організації освітнього процесу за освітньою галуззю "Мистецтво" є додатки (19 і 20) Державного стандарту базової освіти. Так, додаток 19 розкриває компетентнісний потенціал мистецької освітньої галузі.

Показано, що дисципліни мистецького циклу, окрім формування культурної компетентності, сприяють і набуттю учнями інших ключових компетентностей, таких як: 1) вільне володіння державною мовою; 2) здатність спілкуватися рідною та іноземними мовами; 3) математична компетентність; 4) компетентності в галузі природничих наук, техніки й технологій; 5) інноваційність; 6) екологічна компетентність; 7) інформаційно-комунікаційна компетентність; 8) навчання впродовж життя; 9) громадянські та соціальні компетентності; 10) підприємливість та фінансова грамотність. За кожною компетенцією прописуються уміння, якими має оволодіти учень протягом навчання, і ставлення, які мають бути сформовані [1].

Додаток 20 державного стандарту містить вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів у мистецькій освітній галузі. Результати досягаються відповідно до встановлених аспектів пізнання мистецтва:

1. Пізнання різних видів мистецтва, інтерпретація художніх образів, досвід емоційних переживань, ціннісне ставлення до мистецтва.
2. Художньо-образне, асоціативне мислення під час творчої діяльності в різних видах мистецтва.
3. Пізнання себе через взаємодію з різноманітними мистецькими об'єктами, розвиток емоційного інтелекту.
4. Використання інформаційного середовища у власній творчості та художній комунікації.

За кожним із вказаних аспектів встановлюються загальні результати навчання, які є спільними для учнів всіх класів базової школи.

Державні стандарти початкової та базової освіти є підґрунтям для створення навчальних програм з мистецтва, навчальних планів, методичних рекомендацій.

Отже, загальна мистецька освіта в Україні має ґрунтовну нормативну базу, яка визначає провідні напрями її реформування. До неї належать передусім : Концепція "Нова українська школа", Державні стандарти початкової та базової середньої освіти.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової середньої освіти (2020): <https://www.pedrada.com.ua/article/2759-shcho-u-derjavnomu-standart-bazovo-seredno-osvti> (дата звернення: 14. 08. 2025).
2. Кирилюк Г. В. Актуалізація ідеї дитиноцентризму у педагогічній теорії та практиці сьогодення. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 15. Т.1. 2019. С.26–29.

3. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи). Київ: Грамота, 2003. 214 с.
4. Нова українська школа: поради для вчителя / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.
5. Ракітянська Л. М. Першочерговість завдань музичної освіти учнів початкової школи. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки* : зб. наук. праць / за ред. Тетяни Степанової. Миколаїв : МНУ ім. В. О.Сухомлинського, 2016. № 2 (53). С. 134–138.

**Research
Europe.org**